

УЗДАНИЦА

Часопис за језик, књижевност, уметност
и педагошке науке
НОВА СЕРИЈА, децембар 2013, год. X, бр. 2

ISSN 1451-673X

UDC 81
82
7.01
37.01

УЗДАНИЦА

Часопис за језик, књижевност, уметност
и педагошке науке
НОВА СЕРИЈА, децембар, 2013, год. X, бр. 2

Издавач

Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу
Милана Мијалковића 14, 35 000 Јагодина

За издавача

Проф. мр Сретко Дивљан, Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу

Главни и одговорни уредник

Проф. др Тиодор Росић, Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу

Уреднички

Проф. др Миланка Ј. Бабић, Универзитет у Источном Сарајеву, Филозофски факултет; проф. мр Сретко О. Дивљан, Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу, Јагодина; МА Маја М. Димитријевић, Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу, Јагодина; мр Бранко Илић, Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу, Јагодина; проф. др Бранко Јовановић, Универзитет у Приштини, Филозофски факултет Косовска Митровица; проф. др Виолета П. Јовановић, Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу, Јагодина; доц. др Јелена Р. Јовановић, Универзитет у Београду, Филолошки факултет; Dr Christos Kechagias PhD, Philosophy of Education, University of Athens, Faculty of Primary Education; проф. др Милош Ковачевић, Универзитет у Београду, Филолошки факултет; др Емина М. Копас-Вукашиновић, Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу, Јагодина; проф. др Петар Милосављевић, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет; проф. др Ружица Петровић, Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу, Јагодина; мр Вера Савић, Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу, Јагодина; проф. др Стана Смилковић, Универзитет у Нишу, Учитељски факултет у Врању, проф. др Јелица Стојановић, Универзитет Црне Горе, Филозофски факултет у Никшићу; др Михаило Шћепановић, Универзитет у Београду, Филолошки факултет

Ојераишвени уредник

Доц. др Илијана Чутура, Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу, Јагодина

Адреса уредничкива

Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу, Јагодина
Милана Мијалковића 14, 35 000, Јагодина
е-адреса: uzdanica.pefja@gmail.com
Телефон: +381 35 223805

Издавачки савети

Проф. др Вељко Банђур, Универзитет у Београду, Учитељски факултет у Београду; проф. др Радивоје Микић, Универзитет у Београду, Филолошки факултет; проф. др Тиодор Р. Росић, Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу, Јагодина; проф. др Радоје Д. Симић, Универзитет у Београду, Филолошки факултет; проф. Слободан Штегић, Универзитет у Крагујевцу, Филолошко-уметнички факултет

Рецензенти

проф. др Емина М. Копас-Вукашиновић, Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу, Јагодина, Катедра за хуманистичке науке; проф. др Виолета П. Јовановић, Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу, Јагодина, Катедра за филолошке науке; проф. др Тиодор Р. Росић, Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу, Јагодина, Катедра за дидактичко-методичке науке; доц. мр Драгана Сарајлић, Универзитет у Приштини – Факултет уметности са седиштем у Косовској Митровици; МА Ивана Р. Ћирковић Миладиновић, Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу, Јагодина, Катедра за филолошке науке; доц. др Илијана Р. Чутура, Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу, Јагодина, Катедра за филолошке науке

Технички уредник

Радомир Ивановић

Лектиура и коректиура

МА Јелена Ј. Спасић, мр Бранко А. Илић, Нина Марковић, доц. др Илијана Р. Чутура

Превод резимеа

МА Ивана Р. Ћирковић Миладиновић

Штампа

Citypress, Јагодина

Тираж

500

Графике

Јелена Бјелица

Линорез и комбинована техника

САДРЖАЈ

РАСПРАВЕ И ЧЛАНЦИ

- Миомир Милинковић, Моћ игре, боје и звука у поезији Григора Витеза / 7–16
- Јелена Р. Јовановић Симић, Књижевна слика послератних политичких односа у Југославији као интерсоцијалних и интеркултуралних процеса / 17–25
- Тиодор Р. Росић, Лингвостилистичке анализе Душана Јовића / 27–33
- Саша Р. Милошевић, Стилистичка и синтаксичка функција лексеме *јер* у иницијалној реченичној позицији у делу Видосава Стевановића / 35–50
- Милена Ивановић, Просторно-временски односи у Андрићевим приповијеткама за дјецу / 51–61
- Живорад М. Марковић, Зоран Р. Богдановић, Ђорђе Б. Косанић, Ефекти корективне гимнастике на редовним часовима физичког васпитања / 63–70
- Nina Ž. Manojlović, Milica M. Kočović, Perception of Definite Article Use by the Learners Whose L1 is Serbian / 71–83

СТРУЧНИ РАДОВИ

- Ivana R. Ćirković-Miladinović, Tijana J. Dabić, Radmila R. Suzić, Developing a Website for EFL Writing Skills Improvement in University Teaching Context / 87–96
- Емина М. Копас-Вукашиновић, Први предшколски програми у Србији као полазиште за савремене предшколске курикулуме / 97–108
- Никола М. Ђуран, Постојаност ауторства у циклусу „Седам мртвих песника“ Бранка Миљковића / 109–123
- Нина Б. Марковић, Прича о судару Истока и Запада (имаголошки аспекти *Травничке хронике* Иве Андрића) / 125–140

ПРИКАЗИ И КРИТИКЕ

- Данијела Д. Апостоловић, Предшколски програми у Србији / 143–146

УПУТСТВО АУТОРИМА / 147–150

РАСПРАВЕ И ЧЛАНЦИ



Миомир Милинковић
Универзитет у Крагујевцу
Учитељски факултет у Ужицу

УДК: 821.163.42.09-1 Витез Г.
ИД БРОЈ: 203713548
Оригинални научни рад
Примљен: 15. фебруара 2013.
Прихваћен: 20. маја 2013.

МОЋ ИГРЕ, БОЈЕ И ЗВУКА У ПОЕЗИЈИ ГРИГОРА ВИТЕЗА

Апстракт: Аутор се бави естетским вредностима Витезових стихова у којима се свет детињства осликава на импресивној снази боје, звукова и игре у амбијенту осунчане природе. У историји јужнословенских књижевности мало је песника који су са толико уметничке снаге и стваралачког сензибилитета претакали спољашње ознаке живота у непоновљиву мелодију лакокрилих стихова. Витезова поезија није пука копија реалног, већ уметничка визија живота у којој се природа и свет пресликавају у еуфонији звука и спектру најтоплијих боја.

Витезова поезија је одолела искушењу времена и критичких преиспитивања, те још увек зрачи снагом неисцрпне енергије која релаксира дух и подгрева пажњу малог читаоца.

Кључне речи: игра, боја, звук, хумор, мелодија, уметничка вредност, поезија.

Иако се у књижевности за децу јавио релативно касно, Григор Витез (1911–1966) остварио је оригинално песничко дело, које својом структуром и формом представља снажну спону између традиционалног и модерног поетског говора. Мотивска разноврсност одабраних садржаја исказаних у вишеслојној равни тематских, значењских и естетских нивоа, у којима су нарочито добро осмишљени и поетски уобличени етички принципи, лепота природе и рустикалног говора, једноставан, ведар и сугестиван поетски израз – чине темељну основу и кредо његове поетике.

Има једна стара максима која гласи: „Кад мудраци створише реч и просејаше је кроз свој дух као брашно кроз сито, људи света препознаше се у пријатељству, чији благословени знак лежи у речи“. Григор Витез није

живео у време ових мудраца, па није могао ни створити прве речи, али се са сигурношћу може рећи да он у поезији изнова открива њихова нова значења и нову снагу, која до неслућених размера уздиже моћ поетског говора. Речи су у његовим стиховима игра, песма, хумор и боја, сједињени у неухватљивом колажу звукова у којима се живи свет и све спољашње ознаке живота пресликавају на безброј различитих начина.

Борислав Павић је запазио да је поезија Григора Витеза „сва од звучних ефеката“ (Павић 1960: 33). Без обзира о којој теми да је реч – природи и њеним бојама, игри, хумору или птицама – Витез у своме стваралачком поступку најчешће опонаша гласове природе, који се у оноματοпеичном звучању стихова доживљавају као складна и питка мелодија, надахнута немуштим језиком биља, животиња и птица. Једноставан и непосредан говор песника разлива се у емотивној супстанци стихова у еуфоничне лирске слике, пуне топлих, завичајних боја, које изнова отварају хоризонт детињства, као насущну потребу живота.

Игра је тежишни мотив и најбитнија ознака Витезове поезије. Своју поетику игре и поетски миље песник је илустративно дефинисао у предговору збирке *Сво вукова* (1957): „Ова књига могла би се звати и књига игара. Могла би се звати и књига смијеха. Или – књига прољећа. Или – књига шума, поља и ливада“. Даље говори како је већина песама увек *сиремна* на игру и шалу, па чак и *погвалу*, те се већ поменути збирка може сматрати књигом игара. Деца носе у себи урођени нагон за опонашање одраслих. При том се без остатка предају игри, која се у њиховој свести трансформише у слике реалности. На тај начин игра постаје сатисфакција за све оно што дете не може да досегне у стварности; један вид енергије и духовне катарзе која смирује емотивне фрустрације и незадовољство, изазвано строгим нормама одраслих.

У песми *Сво вукова* посебно је наглашена уобичајена склоност детета да свој однос према стварима и појавама исказује у нереалним димензијама, али и један нови аспект игре, која му открива основне претпоставке живота и социјалне законитости средине која му профилише детињство и начин зрења и одрастања. Цела збирка се може дефинисати као књига игара. Витез је, поред игара у којим доминира физичка активност детета, успоставио и посебан вид лексичке игре у којој подстиче дете на духовну и психолошку активност. Такав вид игре дочаран је необичним поетским исказом у којем доминира игра речи, на начин који у детету подстиче максимално ангажовање емоција и свести. Игра је неопходни чинилац у емотивном и интелектуалном зрењу и укупном развоју личности детета. „Григор Витез је у грађењу своје песме *Сво вукова* прихватио и стваралачки поступак народног певача – обрнуту градацију до апсурда“ (Обрадовић 2004: 319). У већ поменутом предговору збирци *Сво вукова* позива децу да се препусте игри, без остатка, својом во-

љом „јер ова књига није ни наука о природи, ни географија, ни наука о звијездама. Има таквих пјесама које управо уживају да им не вјерујете... Али ви одмах прозрете танку паучину којом хоће да вас саплету и смијете се, јер се не дате лако насамарити. А то значи да можете да се упустите у игру без опасности да ће вас изиграти“.

Игра је инспиративно врело и конститутивни елемент Витезове поетике. Песник све облике игре схвата као један од начина на који дете посматра и упознаје свет око себе. Први сусрет са стварима и бићима оно најчешће доживљава као један вид игре. Игра је све оно што дете воли: купање, излет у природу, дружење са вршњацима, са кућним љубимцима и играчкама, сусрет са родбином, нова познанства, отискивање у непознато, жеља за недостижним. У Витезовим песмама дете се страшно, без остатка, предаје чарима игре, тако да она у његовој свести ствара илузију могућег и реалног. Игра је сатисфакција за неостварене жеље и снове, један вид катарзе која прочишћава душу и ослобађа је од емотивног набоја и вишка енергије. Витез не инсистира само на физичким својствима игре, већ на игри која је „свестрани начин дечје активности (...) озбиљан начин дечјег рада и у физичком и у психичком смислу“ (Витез 1969: 8).

Песме о природи, птицама и животињама саткане су често на необичном спрегу речи које млади прихватају као један вид игре и забаве. Неке од ових песама настале су под утицајем народних разбрајалица и брзалица. Песма *Ко ће с нама у шумицу* може се узети као модел вербалне игре, преузет из фолклорне лексике. Наизменичним варирањем дугих и кратких стихова, остварен је жив и полетан ритам, који маркира и појачава гротескне детаље складно уткане у садржај сликовитог поетског исказа. У облику народне ређалице испевана је песма *Дознало се*, која има развијену дијалогску садржину у драмском, градативном току. Крај песме је у неочекиваној и необичној поенти, која асоцира немогуће обрте и завршетак играња.

У Витезовим стиховима осећа се благотворни утицај и других краћих форми из усмене традиције, нарочито оних у којим је исказана оштроумност и богатство народног духа. Пре свих, то су питалице, изреке, загонетке и неки видови народних поскочица. Према овим моделима Витез је неговао форму и изграђивао стилски комплекс своје поетике. „Витез се посебно ослањао на народне умотворине које садрже елементе фантастике, хумора, апсурда и нонсенса. Са његовом појавом нонсенсни хумор је постао значајни чинилац у тематској и естетској структури савремене поезије за децу. Витез своје песме гради као лексичке игре, игре оноματοпеичне конструкције, игре маште, игре каламбура и нонсенса, игре боја, игре речи, чији су праузор разбрајалице, брзалице и загонетке“ (Милинковић 2010: 281).

Моћ речи исказана је у знатном броју Витезових песама. Ритам и мелодија народних бројалица и ређалица снажно је одјекнуо у песмама *Прс-*

иш, *Зечја бројалица*, *Набрајалица шишимишу*, *Један, два три* и др. Игра речима добила је примат над збиљом, ирационално над рационалним, забавно над поучним, необично и смешно над појавним облицима људске свакодневице. Посредством боја, музике, ритма и звучне експресије стихова, живот флоре и фауне настањује се у асоцијативни свет његове поезије. Раскошном снагом боја дочарао је шаренило цветних поља у песми *Ливада*, а садејство звука и боја у оноματοпеичним стиховима песме *Бумбар*: *Зум – брум! Зар немам лас / Као медвјед кад је љуи? / Зум – брум! Мој каиуи – / Од сјајна крзна, црн и жуи* (Витез 2008:41). *Прејелица* је једна од најлепших Витезових песама која у персонифицираним сликама природе, посредством звука, нуди уметничку транспозицију живота. Гомилањем звучних и беззвучних гласова, који су тешки за изговор када се нађу у спрегнутом изразу као што је *иуиурућ*, песник снагом звука дочарава атмосферу неподношљиве летње врелине, а речју *бућ*, која се римује са претходном, а знатно лакше изгвара, нуди могућност релаксације и коначни спас: *Дан би моио биши врућ, / Пуиурућ! / У жишо ко у вир – бућ!*

Поводи за хумор су у поезији Григора Витеза веома различити. Често носе примесу нечег бесмисленог, а каткад и неку скривену поруку, те га ваља посматрати и као један вид самопотврђивања оног који се смеје. У сваком случају, духовитост његове поетске реторике представља један вид супериорности оних који се некоме или нечему смеју. За разлику од одраслих који пазе када се, коме и како смеју, смех детета је неконтролисан, лепршав, непосредан, лакокрил и искрен. Да би потекао, нису му потребни велики узроци ни поводи. Дете се више и чешће смеје од одраслих. Његов смех је непатворен и чист, отворен и емотиван, блистав и разигран као скакутави планински поточић, провидан као бистра река. По томе је својеврстан феномен, најпотпунији израз дечје душе, огледало детињства и катализатор дечје природе. Смех је конститутивни елеменат Витезове поезије, начин на који песник стиже до срца малог читаоца, естетски феномен и извор инспирације, у којем се огледа чаробни свет детињства. Дечји смех у Витезовим песмама је здрав и неконвенционалан, разлистан и неспутан позом и друштвеним обзирима, спонтан и природан, прочишћен од прикривених жаока и намештене снисходљивости. Срдачан и доброћудан, каткад и безразложан, али искрен и чист, лакокрил и пријатељски интониран, има снажну терапеутску моћ.

У неким Витезовим песмама смех се кристалише као релаксација и посебан вид катарзичног прочишћења које благотворно делује на читаоца док стиче прва искуства и учи тешку лекцију живота. Изворе смеха песник налази у необичним догађајима и поступцима детета, његовом схватању живота и односа према старијима, природи, птицама и животињама. Начин на који смех у његовим песмама добија песнички легитимитет носи у себи,

можда и сасвим случајно, извесно обележје Бергсоновог схватања хумора, али, више од тога, песников став. Из таквог схватања настале су многе Витезове песме у којима деца препознају себе и налазе инспирацију за креативну игру која је огледало њихових индивидуалних склоности.

У Витезовом певању преовлађује хумор дечје наивности и духовитих анегдотских досетки, или комика изворног шеретлука и простодушне народне срдачности. У песми *Донео нам дедо* шала се за децу допрема у бурадима, док се у песми *За њројшцу* хумор расипа и жубори из безазлености дечјег бића, његове промућурности и наивног шеретлука. Витез је остварио занимљиве дечје портрете који су изашли из песниковог времена и наставили живот у друштву доцнијих генерација. Један од тих портрета је Антунтун. Он по својим поступцима, који су неприхватљиви за логику одраслих, подсећа на Змајеву *Мајтерину мазу*. То одговара наивном поимању света који је близак детету из доба раног детињства. Антунтун све ради наопако – сади јаја у врту, граби мрак лонцем, зашива разбијено јаје, гуске храни сеном, снегом соли овце, а квочку насади да му леже новце. У његовим песмама могуће су и друге алогичности – да седло лаје, а рибе пливају по ливади и сл. Ново Вуковић је с правом запазио да Витез спада у оне песнике „који су нонсенсу дали пуни легитимитет и учинили га привлачним и за читаоце и за пјеснике“ (Вуковић 1996: 141).

Витезов хумор нема ироничних садржаја нити сатиричних жаока. У њему деца уживају, играју се и релаксирају. Нарочито су импресивни урнебесни слапови смеха у његовим нонсенсним песмама. Смех се у њима разлисатава до интимног и подсвесног предела дечјег бића и постаје еликсир духовне релаксације. Елементи апсурдног и необичног, исказаног у форми усмених доскочица или бројалица, добијају израз и боју нонсенсних обрта и каламбура, који се концентришу и таложу у структури гротескних стихова. Песме *Шша је било*, *Крава чиша новине*, *Иза сшаје*, *Рејаша њрича* и др., представљају узорне обрасце спонтаног, нонсенсног говора. У њима је песник исказао особеност поетске инвенције и необичан дар да посредством неусиљеног говора успостави приснији однос са децом и неповратним светом детињства.

У описним песмама Витез не дочарава само визуелну, већ и сензуалну слику природе. Песма *Какве је боје њошток* није само лирски доживљај, већ и песникова дефиниција лепоте. Овде се испољио као песник-сликар у чијим је стиховима природа проговорила најлепшим бојама. У неколико сугестивних дијалošких варијација планински поточић се доживљава као субјективна импресија сагледана из различитих поетских перспектива. За плашљивог зеца поток је „од сребра“, док је за ласту „као небо плав“. За лептира је „бијеле боје“, а за срну „сав озвјездан“. Неухватљива боја потока представља својеврсну дефиницију лепоте, која је вечна и непроменљива

ва, свима на извештан начин доступна, па ипак неухватљива, јер је вишеди-мензионална и вишесмислена.

Песма је компонована у пет поетских слика. Свака слика је једна строфа и једна композициона целина. На крају сваке строфе анимални ју-наци, у једном стиху, исказују своје импресије о потоку. Ако се ти стихови издвоје и сложе у целину, добија се песничка слика у анафори, која посредством боја синтетизује тематску и естетску структуру целе песме.

Поток је као шума зелен
Поток је овај сав од сребра.
Поток је као небо плав.
Поток је овај бијеле боје.
Гле, сав је поток озвјездан.¹

Само последњи стих искаче из анафоре, јер има екскламативну коно-тацију, која је песнику била неопходна да би досегао и маркирао највишу тачку емотивне кулминације. Боја воде, виђена очима различитих посмат-рача, мења се у складу са околином кроз коју поточић протиче, у фиксира-ном тренутку личног доживљаја. Та се чињеница лако уочава, али читаоца то може одвести у погрешном смеру, нарочито ако се задовољи површин-ским слојем њених значења и првим нивоом остварене перцепције. Суш-тинско проницање у слојевито ткиво емотивних и мисаоних вибрација оствариће се тек када читалац схвати да променљивост боје планинског по-точиха није последица искључиво објективних чињеница, већ и субјектив-ног доживљаја појединих опсерватора – јелена, зеке, ластавице, лептира и срне. Даљим продубљивањем анализе може се доћи до објашњења зашто се неки појмови, појаве и збивања у поезији доживљавају на различите на-чине. Поента песме могла би се дефинисати исказом: *Свет је исти за све који у њему живе, али га сви не виде и не доживљавају на исти начин.*

Песме инспирисане природом Витез је саткао на звучној корелацији асонанци, алитерација и ономагопеја. У њима се природа доживљава и споз-наје из еуфоничних слика, које одишу топлим бојама завичаја и усмене тра-диције. Променљиви ритам и дужина стихова варирају у Витезовим песмама као емотивни рефлекс екстатичних, чулних сензација. *Шевина јушарња пџес-ма* је анакреонтски крик срећне мајке која се радује потомству и слави ис-конску моћ љубави, рађања и обнављања. У складном низу анафоричних дитирампских стихова остварена је симболична пројекција живота, као те-мељни слој у амфиболичној резонанци вечности:

¹ Сви цитати песама Григора Витеза су из књиге: Григор Витез, *Каг би грвџе хога-ло*, Српска школа, Београд 2008.

Увис!
Увис ћу се дићи!
До сунца ћу
Да га будим
Ићи
Ићи
Ићи...

Небо је је горња граница човекове знатижеље, циљ којем се одувек тежи и тајна коју тек ваља одгонетати. Сунце је симбол живота и постојања, еликсир радости, слободе и љубави. Шевин пут до сунца инспирисан је невидљивом и немерљивом енергијом радости, емпатичног материнског заноса, који релативизује даљину и разара мистику космоса. Звучна боја вокала *и* и консонанта *ћ* материјализује тај невидљиви флуид, приближава га осећањима читаоца, чинећи га могућим. Идејна структура песме остварена је футуристичком димензијом значењских нивоа, а мелодија стихова складном римом глагола *гући–ићи–сићи*, који овде замењују облике глагола летети и сугеришу мисао да је песник „имао у виду људску, а не анималну мајку“ (Огњановић 1997: 201). Тамбурица је симбол лепоте коју шева просипа васионом, као један вид озвучене радости која исијава енергију вере и оптимизма у живот који у непрестаном обнављању добија квалификатив вечности.

Немушти говор птица и дескрипција природе чине кохезионо јединство и темељну потку естетске организације Витезових стихова. *Залазак сунца* је комплексна, чулно-визуелна и акустичка слика природе, њених законитости и појава. Ова песма, поред експресивне, садржи и дијалошку линију на којој се отвара психолошка димензија као начин уметничког стварања.

У књижевности уопште, а нарочито у делима за децу, има доста дидактичких текстова у којима су поуке заоденуте формом различитих стилских средстава. Књижевни критичари су склони да овим моделима поричу било какву уметничку вредност. Па ипак, међу њима има мишљења да идеолошка садржина књижевног дела „поткрепљује значајне уметничке вредности – сложеност и кохретнтност“ (Велек, Ворен 1985: 145).

У песми *Шћо хукће локомотива* остварен је изванредан контрапункт садржине, форме и стила, којим се опонаша локомотива, њено кретање и заустављање. Нарочито су снажне и сугестивне песме чија се садржина манифестује као стилска полифонија (*Пийчија ијеванка*), у којој дете чулно и визуелно доживљава њихову садржину и открива смисао поетске имагинације.

Функционалном употребом асоцијативне и звуковне моћи појединих гласова, песник ознаке спољашњег света успешно преноси у свест и подсвест малог читаоца. Игра речима и гласовима који дочаравају звукове природе је опробани модел којим се успешно остварује естетика рецепције. Сваки глас има особен тон и боју која у звучном садејству осталих гласова нуди необични колаж звучних и чулних сензација.

Фигуре дикције Витез гради на звучним могућностима гласова. Еуфонију говора постиже учесталом употребом појединих гласова и гласовних група, или гомилањем речи састављених од фреквентних гласова. На тај начин лако остварује пуни смисао говора. У реторици његових стихова снага звука се каткад уздиже изнад уметничког текста. Музику говора остварује на звучној фреквенцији асонанце, алитерације, анафоре, епифоре и ономатопеје. Садејством ових фигура досегао је највише домете звучања. О томе илустративно говори *Пишчија ијеванка*. Еуфонија поетског говора избија из асонанци, алитерација и ономатопеја, оснажених функционалним стилским ефектима персонификације која интензивира и употпуњује звучну оркестрацију песме.

Јутрос пала књига с крова
Просула се из ње слова.
Дошле птице велике и мале
И слова су позобале.
Па сад сричу сваког дана
Разна слова прогутана
Наглас вичу, те ћурличу
И цвркућу и ћувичу
И жвргоље и живкају
Пиште, жврље и циличу

Кријеште, цврче и ћивричу,
Криче, грчу и грличу
И пијучу и цијучу,
Жуборкају, ћућоркају,
Пирикају, цурикају,
Пискутају, цвијукају,
Цврљугају, шврљугају,
Ћирликају, грљуккају,
Фићукају и биглишу
И пјевају и уздишу...

Дете воли да понавља речи које разуме или су му блиске по мелодији, боји и звучном склопу. На тај начин се игра и ужива у ритму речи које понавља. Песници за децу своје мисли и осећања често исказују анафором (ређе епифором) која је увек оснажена асонанцом и алитерацијом. „Крећући се у том кругу, потпуно ослобођене некадашњих значења, речи добијају комичну димензију, јер се у реченичном низу вежу по законима звуковног склада“ (Прелевић 1979: 76).

Поезија је комплексна уметничка форма у којој су супституисани хетерогени елементи човекове интелектуалне и духовне снаге; праисконско човеково открочење које сопственом лепотом оправдава целисходност свога постојања. Највеће уметничке домете Витез је остварио у песмама насталим из емотивних реакција његове свести и подсвести на објективне по-

јаве из реалног живота. Анегдотска форма коју је Змај преузео из усменог наслеђа, такође је чест модел Витезовог поетизирања. Ако се пође од Кајзеровог става да у тумачењу књижевног дела „никада нећемо моћи да умањемо својој индивидуалности“ (Кајзер 1973: 8), онда претходно мишљење не треба сматрати апсолутним, али га ваља уважавати, јер се вредност било којег дела духовне културе, па према томе и поезије, мери и оцењује према снази инспирације и стваралачке имагинације. Витез се у својим стиховима осведочио као надахнути стваралац и опсерватор, песник истанчаног сензибилитета и непоновљиве стваралачке имагинације.

Лепота, као константна и вечна категорија, исказује се, на различите начине у структури и језику Витезове поезије. Садржина и форма песама су тежишни слој њихове уметичке структуре. Његови стихови поред естетске, имају и етичку вредност, која се исказује у функционалној димензији комплексних значењских нивоа. Вредност Витезове поезије је у снази језичког исказа и богатству стилских фигура. Витез је продуховљени стилиста који пева једноставним и природним језиком, обогаћеним емотивним набојем унутрашњег живота и уметничког сензибилитета. Његов је израз жив и колористичан, пун маште, у полетном ритму лакокрилих, мелодичних стихова. У сваку нову песму он уноси посебан ритам и боју стилског исказа, који је адекватан предмету поетске инспирације. У складу са модерним књижевним тенденцијама „Витез је у своју поезију за дјецу унио нонсенс, игру и хумор. На тај начин он је започео епоху модерног пјевања за дјецу, иако је у својим основним опредјељењима био везан за традицију“ (Ристановић 1997: 50). Богатством мотива, разноврсношћу поетских форми, мелодијом стиха и сликовитошћу језика, стао је у ред најбољих песника који су на јужнословенским просторима певали након Другог светског рата.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Витез (2008): Григор Витез, *Каг би грвеће хогало*, Београд: Српска школа.
Vitez (1969): Grigor Vitez, *Djetinjstvo i poezija*, Umjetnost i dijete, br. 3, II, Zagreb.
Vuković (1996): Novo Vuković, *Uvod u književnost za djecu i omladinu*, Podgorica: Unireks.
Велек, Ворен (1985): Рене Велек, Остин Ворен, *Теорија књижевности*, Београд: Нолит.
Кајзер (1973): Волфганг Кајзер, *Језичко уметничко дело*, Београд: СКЗ.
Милинковић (1999): Миомир Милинковић, *Хоризонти дејинствива*, Ужице: Учитељски факултет.
Милинковић (2010): Миомир Милинковић, *Наури за ѱериодизацију српске књижевности за децу*, Нови Сад: Међународни центар књижевности за децу, Змајеве дечје игре.

Милинковић (2012): Миомир Милинковић, *Књижевности за децу – поезија*, Ужице: Учитељски факултет.

Обрадовић (1997): Славољуб Обрадовић, *Игра у поезији за децу Григора Вишеза*, Детињство, бр. 4, Нови Сад.

Обрадовић (2004): Славољуб Обрадовић, *Књижевности за децу*, Алексинац: Виша школа за образовање васпитача.

Огњановић (1997): Драгутин Огњановић, *Дечје доба*, Београд: Пријатељи деце.

Огњановић и Цветановић (1984): Драгутин Огњановић, Владимир Цветановић, *Дечја планета*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Павић (1960): Борислав Павић, *Врш гешинства, антологија дечје поезије*, Сарајево: Свјетлост.

Петровић (2008): Тихомир Петровић, *Историја српске књижевности за децу*, Нови Сад: Змајеве дечје игре.

Прелевић (1979): Раде Прелевић, *Поезија дечје књижевности*, Мостар: Прва књижевна комуна.

Ристановић (1997): Цвијетин Ристановић, *Српски њесници за децу*, Бијељина: Завод за уџбенике и наставна средства Републике Српске.

Miomir Milinković

University of Kragujevac

Teacher Training Faculty, Užice

THE POWER OF GAME, COLOR AND SOUND IN THE POETRY OF GRIGOR VITEZ

Summary: Grigor Vitez belongs to the poets who opened a new dimension of children's poetry in the first decades after the World War II, while at the same time refused to let go the value of classical poetry.

The author especially concentrates on the aesthetic values of Vitez's verses in which the world of childhood is reflected in the impressive strength of colors, sounds and atmosphere of games. Vitez's poetry is not a mere copy of the real, but the artistic vision of life in which nature and the world are mirrored in countless different ways.

Observed from today's point of view, from the standpoint of contemporary aesthetic criteria, it can be said that Vitez's poetry withstood a number of interpretations and critical reviews, and that it still radiates the strength of inexhaustible energy which relaxes the mind and stirs the attention of young readers.

Key words: game, color, sound, humor, melody, artistic value, poetry.

Јелена Р. Јовановић Симић
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за српски језик
са јужнословенским језицима

УДК: 821.164.41.09-3 Ћосић Д. ;
821.163.41.09-3 Ћопић Б.
ИД БРОЈ: 203713804
Оригинални научни рад
Примљен: 15. марта 2013.
Прихваћен: 20. маја 2013.

КЊИЖЕВНА СЛИКА ПОСЛЕРАТНИХ ПОЛИТИЧКИХ ОДНОСА У ЈУГОСЛАВИЈИ КАО ИНТЕРСОЦИЈАЛНИХ И ИНТЕРКУЛТУРАЛНИХ ПРОЦЕСА

Апстракт: Аутор* анализира¹ књижевна дела двојице водећих српских писаца, Добрице Ћосића и Бранка Ћопића, који сваки из свог угла посматрају и приказују разарање патријархалности и сеоске културе послератног доба – и фронтални наступ градске културе као јединог цивилизацијског облика живота на овим просторима. Ти процеси – према ономе што чини поруку сваког од два описа – изазивају многе вањске и унутрашње нескладе код људи, а у укупном резултату не отварају оптимистичну перспективу у будућност.

Кључне речи: сеоска култура, сеоски живот, градска култура, револуција, међукултурни односи.

1. УМЕСТО УВОДА

Не упуштајући се у социолошка и политиколошка разматрања о послератној Југославији – јер то није главни правац нашег истраживања, већ књижевна слика тих збивања – навешћемо ипак две чињенице. Прва је садржана у паролама тадашњих властодржаца о општој једнакости и братству и јединству, а друга је критички приступ побуњених интелектуалаца који су упозоравали на опасно социјално раслојавање и политичку подво-

* Овај текст је прочитан (19. марта 2013. г.) на интернационалној конференцији *Култура: у слици за новом парадигмом*, одржаној на Филолошком факултету у Београду.

¹ Овај рад написан је у оквиру научног пројекта 178014 *Динамичка структура савременог српског језика*, који финансира Министарство за науку Републике Србије.

јеност међу људима. У анализи вербалног материјала управо пропагандне намене Р. Симић (1996: 10–11) открива у тадашњем друштвеном миљеу у Југославији две строго разграничене и међусобно супротстављене 'касте'. „Припадници првог слоја или касте себе називају 'организованим или свесним социјалистичким снагама', 'друштвеном структуром', 'структурираним друштвом' итд. За друге се, сем [...] политички дисквалификујућих атрибута, спорадично употребљава и термин 'дифузни део друштва'“.

2. АНАЛИТИЧКИ ОСВРТ НА КЊИЖЕВНА ДЕЛА ДОБРИЦЕ ЋОСИЋА И БРАНКА ЋОПИЋА

1. Суморна је слика тога послератног доба коју пружа Ћосићев опус, из којег посебно можемо поменути само *Време власићи* (2007: II, 213), уметничку транспозицију његових подробних политичких анализа сачињених у *Пишчевим зајисима*. Душан Катић, тј. Ћосић кроз његове рефлексије о развоју догађаја, мисли да је продор малограђанског духа у редове комуниста један од главних разлога за слабљење револуционарних идеја и пропаст социјалистичког друштва, а са њим и Титове Југославије:

Увиђао сам: нас је послератни мир уводио у контрареволуцију. Партизански аскетизам се у слободи, у миру, лако и брзо премегао у хедонизам. Једнакост у привилегије. Налет контрареволуције на Идеале једнакости и равноправности – био је неодбрањив. Контрареволуција је задовољствима живота неодрживо сламала егалитаристички аскетизам 'људи нарочитог кова' [...] Убеђења је смењивала хипокризија са баналним оправдањем. Од наде у срећну будућност била је узбудљивија срећна садашњица [...] Власт је све у нама мењала. Постајали смо оно што јесмо: обични, себични, банални, завидни, зли; дакле, прави људи!

а) Можда би се платформом са које аутор гледа на ту власт и то време могла прогласити и његова лепеза исказа о карактеру власти у поретку који је Тито створио (Ћосић 2007: II, 311):

У Титовој држави је први пут у Историји остварен поредак у коме су сви грађани могли имати неку Власт. Нагон за потчињавањем и страст за Влашћу грађани су могли да задовоље на најлакши начин. Без насиља и легитимно. За добијање неке Власти, па и велике, био је потребан само један улог: оданост тој Влади и жеља да јој се служи. И што се Партија више слушала, већа се и Власт имала. У Титовој тиранији владали су милиони ситних тирана; милиони људи су имали по мало Власти. То мало је омогућавало да се има више. А то више није никад било толико да се угрози Његова власт. Било је то заиста царство Власти и владавина свакојаким властољубаца. Властољубље је било колективно, патриотско и прогресивно. Златно доба људске таштине! Могућности да се неко

потчињава и да се храни сујета биле су заиста неограничене. Ако ниси могао бити државни службеник, могао си бити председник кућног савета; ако ниси могао имати фабрику, могао си бити председник управног одбора фабрике; ако ниси министар, могао си бити председник синдиката у министарству или секретар партијске организације; ако ниси имао право да хапсиш, могао си да пријављујеш за хапшење; ако ниси био образован и паметан, могао си бити радничког или сељачког порекла и без школе и знања, а имати право на сваку функцију у Влади; ако си имао функцију, имао си добру плату, стан, аутомобил и привилегије [...]

а1) Оно 'сви' ипак је било строго ограничено, и тицало се партијских кадрова и послушника нове власти, а не безимене масе. И то је био управо замајац развоју пандурске пресамићености као гаранције за успех у друштвеној хијерархији, и малограђанског паразитизма који је отуда ницао. Малограђански став о животу не додирује се са уверењима о моралу, правди, добру и злу, нити са визијама о будућности и судбини народној. Човек тога кова задовољава се пуним стомаком и чистим вешом, топлим вишесобним станом пуним лепог намештаја и фрижидером на спрат, итд.

а2) Свака духовна вредност њега се доима само као пријатно сазвучје добро срочених речи које је у стању чак и да репродукује пред масом уживајући у утиску који оставља на људе и у честиткама којима бива обасут за изванредне формулације, глатку фразу и свежу досетку. Али он нити залази дубље у значење и смисао онога што преноси као духовну поруку, нити је то његова порука. То је табла на коју се лепе шарени плакати, а ти плакати делују искључиво сопственом снагом лепо сложених боја. Табла је само постоље, као и малограђанинов плиткоумни ум што је способан да пренесе туђ вербализам а да не буде дотакнут њиме.

б) Дакле, малоумнички ментални склоп омогућује срећнику којем је усађен у главу – да ту главу с поносом носи кроз партијске арене и високо се успне по хијерархијским лествицама, остављајући оне 'доље' у робовском положају да у беди и патњама обезбеђују његову добробит.

б1) Душан Катић са осећањем кривице посматра сељаке који су дошли у Београд да се жале на нечувену неправду нове власти према онима који су је изнели на својим плећима, а сад су њени робови и жртвене животиње (Ћосић 2007: II, 89):

Гледао сам их кроз прозор, размакнувши завесу, и препознавао међу њима своје Преровце и сељаке под Палином који су хранили и чували партизане, жртвујући себе, децу и кућу, које су терали у немачке логоре због скривања 'бандита', убијали им синове и браћу у немачким одмаздама после наших акција. [...] А сада смо им ми, њихови ослободиоци – окупатори. Кажњавамо их што су нас сачували. Бедни сељаци све су жртвовали за слободу, а сада их слобода жртвује за своју индустријализацију и социјализам.

б2) Болно је то Ћосићево сазнање о прогањању његовог сељачког народа у поређењу са оним о несравњеним жртвама тог народа за слободу и правду, које су онда удариле по њему жиг издајника револуције, јер те жртве нису биле довољан знак солидарности. Само уништење сељаштва значило је коначну победу социјалистичке идеје. Само не чујући глас судбине, сељачка маса се у себи комешала и покушала ставити до знања онима које је штитила да и она постоји. Али власт је неумољива. Раскулачење, тј. пролетаризација сељака, радна задруга и беземљаш као најамник у њој – то је идеал комунизма.

2. Из супротног угла, и са друкчијим осећањима, на сељачку масу после рата, углавном ону из динарских крајева, гледа Б. Ћопић у роману *Осма офанзива* (1964). Он види сељачке поворке оних који су учествовали у рату – као победничким ореолом овенчану масу партијских радника којима су отворена врата власти и чиновничких занимања. Сем општих проблема адаптације сељака на градски животни амбијент – код Ћопића главну невољу представља стари антагонизам село–град, који досељеницима у градове доноси велике невоље и психолошке стресове.

а) Ћопић тај проблем приказује из приземне визуре, из жабље перспективе инфериорног дошљака. Млади Стојан Старчевић, одрастао и на живот навикао у свом селу Обљају, као командант победничке партизанске војске, креће у освајање градова, тврђава не само непријатељских снага, већ и неприхватљивих људских назора и обичаја (Ћопић 1964: 32):

Први додири са градом (борбе за Приједор, Кључ, Бихаћ) учврстили су у Стојану старо сељачко непријатељство према граду и још га ојачали нечим новим из његовог ратничког искуства. Град је хиљадострука каменита бусија, подмукла и никад очишћена од непријатеља. Сваки прозор, од подрумског до таванског, један је отвор на бункеру, пушкарница и зло око непријатељског осматрача. Сваког часа одасвуд може запуцати.

а1) Касније се то претвара у нелагоду пред косим погледима домородаца на улезе којима није место ту где су се нашли (Ћопић 1964: 33):

– Шта је, куд си навалио, сељачино? Шта ти овде тражиш?

Режи тако потуљени град, грчи се у подмуклом отпору, осмјелио се на усамљена дошљака, улеза.

а2) Лакомислени и брбљиви Пепо Бандић, некада сеоски надничар, а у рату партизански подофицир, осетљив само за оно што зна и што му је било пред очима на селу, убеђен је у бескорисност града и градских вредности (Ћопић 1964: 33):

– Све бих ја ово зајмио, па ко целеп волова проћерао некуд [...] Ово ти није ни од какве користи, не зна ни орати ни копати, није ни за то да га пошаљеш за марвом [...]

б) Људи са таквим знањем и назорима наишли су у градове и почели преузимати чиновничке дужности: бавити се занимањима о којима дотле једва да су чули. То је први унутрашњи расцеп који у њима примећује Ћопић (1964: 34). Али постепено се клима мења, груби и надобудни ратници почињу схватати да се у граду живи градским животом, и да се томе сви морају прилагодити.

Осјећа Стојан: утуцава град сељачки лик у сваком од њих, заједно са одијелом мијења му и кретње, смекшава глас, чини га у почетку смијешним и несигурним, а кад сељак већ сасвим смалакше и преда се, без буке и покорно, тек онда почиње његов напоран и спор раст у грађанина.

Нађе се ту и тамо задрто крајишко сељачко јуне, отима се и јогуни, неће у ред, постане уочљив и гласан ћалов о коме круже приче, док се напокон и он сам не уразуми и легне на руду.

б1) Домаћи живот и сеоска култура постепено подлежу новим узусима, намештај и опрема у кући губе сеоски и добијају градски изглед (Ћопић 1964: 34):

Увлачи се град неосетно и у куће дошљака, избацује напоље тешке дрвене клупе и столице, склања у ћошак плетене прслуке и вунене чарапе, и упорно се труди да с кревета поскида круте плахте откане на сељачком разбоју и тешке покриваче од ваљане вуне.

б3) Слегање и прилагођавање примећује се дакле најпре у приватном животу, у начину одевања и понашању. Али се затим пресељава и на линију отвореног фронта, у јавном животу, на улици, у кафани, на забавама итд. И ту градске навике и урбана култура односе превагу (Ћопић 1964: 112):

Бивши партизани, побједнички ратници, 'шумци', комунисти, носили су са собом грубу срдачност и свјежину својих културних приредби преко којих су учвршћивали 'другарску везу између војске и позадине'. Сјећали су се ратних првомајских прослава са заошијаним 'козарачким колом', пркосном попијевком и звецкањем бомби [...]

Сада се, ево, дошло у градове, и то коначно, ствара се држава, па је већ вријеме да се напушта припроста сељачка 'партизанија'. Ваља се бријати, везати кравату, чизме скидати и учити плес [...]

б4) Припрости Пепо освањује једног дана са наочарима на носу (Ћопић 1964: 19):

А ова моја бенетина, жена, кад ме је угледала овако са пенџерима на очима, завалила се од смијеха на отоман па само рже и крекеће: исти си доктор, бог те не убиће! Нека, нека, смиј се ти само, ждребице ниједна докона! Не ореш, не копаш, добро ти је, а да ти није мене, моје борбе и ових наочара, не би га се ти, мајци, ваљала по тој срцади, нити би наше дијете сваки дан јело шенични крув, и то с пекмезом и мармеладом, бог

те твој шашави, грмечки, заборавила си како си код свог ћаће Обрада гулила курузу и вукла дрва на леђима, а!

в) Градска материјална култура годи сељачком свету, али га и баца у чудо својим комфором и сувишностима непотребним за живот сеоског живља. Опет је ту Пепо Бандић да дâ свему свој суд и своје мало смешно, а мало и озбиљно тумачење (Ђопић 1964: 579):

Нико ми жив у Обљају не би вјеровао: у Пепе Бандића два кревета, а да се и не рачуна онај отоман на коме наш мали спава! Могао би, вала, када би ми било до силе и бијеса, да се стрпам у један кревет, сам самцит, а жена у други, па да се ширимо ко грофови, али нећу да гоним луксуз. Право да ти кажем, једном сам ја тако и опробао, а она моја бенекача, жена, скочи на ме: каква је, вели, то сад нова мода да бјежиш од своје другарице кад је драги бог тако наредио да човјек и жена заједно спавају у једном кревету до смрти своје личне!

г) Па за материјалном, у домове досељеника продиру и предмети духовне културе. Књиге им задају муке јер их на аналфабетским курсевима морају читати и учити, али им невоље доносе и уметничка дела, само нешто друкчије. И сада је Пепо Бандић тумач невоља у које се упада са уметношћу (Ђопић 1964: 57):

Имам и двије слике на зиду. На једној усликани ловци на коњима како гоне дивљег прасца, а на другој конференција под неким дрветом на којој Милош Обилић диже српски устанак. Била је и трећа слика како нека крилата женска, боса, меће вијенац на главу једног друга који сједи, али смо је уклонили из куће, јер сам се ја бојао да то није каква црквена слика па да ме не изнесу на конференцију, а мојој жени, опет није било по вољи што се оној женској виде сисе па срамота кад ко дође [...]

г) Одвикавање од руралног живота и прихватање градских навика за собом повлачи и неке са моралног гледишта не сасвим беспрекорне поступке бивших ратника. Напуштајући село, они су напуштали и своја домаћинства, своје суседе и пријатеље, па наравно и своје породице. Чак и они који су већ пре рата засновали бракове и имали деце, нису сматрали да је пробитачно водити их са собом у градове, па су налазили нове везе, женили се и стварали нова домаћинства са свим што ту следује. И Ђопићев главни јунак (1964: 75), Стојан Старчевић, и поред гриже савести која га често савладава заједно са носталгичном жудњом за старим мирним и једноставним животом сеоског домаћина, прекида са својом женом на селу и жени се грађанком. Коментар Пепе Бандића:

Ето ти, дођоше и та времена да се и ми сељаци госпојама женимо.

д) Но тиме се не завршавају сукоби и неугодности на демаркационој линији. И грађанима сметају реквизити сељачке културне баштине, па на њих гледају са ниподаштавањем (Ћопић 1964: 34):

Танак шарен лички прекривач, коперта, дјевојачки рад Стојанове матере, нађе се једног дана, кад је већ био поново ожењен, на поду његове спаваће собе као простирач, ћилим. Тада се Стојан први пут и нехотице побуну, учини му се да његова рођена мати, стидљива сеоска удавача, клечи подно женине ложнице, и он плану:

– Зденка, шта је ово? Та то ми је једина успомена [...]

3. Ћопић није равнодушни посматрач света који описује. Стари завицај ратника под Грмечом, са животом и навикама сиромашне сеоске средине, глађу и свакодневним невољама, али пун радости и оптимизма које доноси детињство и младост, и Ћопићу је чврсто прирастао за срце. А нови живот у другим и друкчијим условима, са једноличним пословима у затвореном простору, где се човек навикао на ширину природе осећа скучено и невесело – ни код аутора не буди ведре осећаје. Најужи тематски круг чини управо градски амбијент, који Ћопић и описује без полета, као сиву и невеселу свакидашњицу сличну затворској. Чак се и у кафани његови јунаци осећају некако стешњено, нелагодно, без слободе и замаха речи (Ћопић 1964: 73):

Кафаница 'Промаја' на првом углу постала је вечерње стјециште Стојанових ратних другова који су живјели у ближој околини. Знао се већ њихов дупли сто у ћошку поред прозора за који је, по правилу, најприје стизао мрки ратник Драгија, народни херој, наручивао дуплу 'љуту' и уозбиљено ћутао као да се налази у засједи. Иза њега би обично стигао Стојан, ћутке би се здравили, и тада би мучаљиви Драгија малчице живнуо, али на неки свој, посебан начин. Најприје би усредсређено гледао у чашу пред собом, а кад, изгледа, тамо није нашао оно што му треба, чврсто би уплео прсте обију руку положених на сто, цокнуо језиком и безнадно погледао некуд навише.

– Јах, тако ти је то.

Могло би се рећи: штуро описивање једне туробне атмосфере пуне нерасположења двојице протагониста романа. Ћутање у углу прљаве кафанице двојице бедника. А кад промислимо, схватимо да такав стил немушних обрта и сиромашног фонда речи – заправо и одговара оваквом опису. У њему ни повишеног тона ни украса. Само једно олињало поређење, сећање на ратне догађаје: 'као да се налази у засједи'. Тек сећање на завичај буди код тих људи машту која се разгорева у додиру са топлим детињством, а и аутору навиру речи које умеју китњасто и у живим бојама да насликају то што је у машти његових јунака (Ћопић 1964: 91):

У тим сновима уљуљкивао би се у безбрижан мир дјетињства и упадао у једноставну, разумљиву колотечину сељачких послова, којој вријеме и годишња доба ритам одређују. Све је то ишло без велике журбе и утркивања: нит си зиму могао присилити да брже дође, нит кукуруз нађерати да живље расте. Био је то добри, драги живот без сатова, реферата и канцеларија, тамо гдје спокојно куца овчје звонце и сипи шапат бреза. Не почиње се ту у осам сати, нит се завршава у два. Дан ти креће с праскзорјем и птицама, а завршава се у сутон, с доброћудним рашћућореним кокошима.

3. ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ

1. Резигнација у коју падају протагонисти Ћопићева дела носи недвојбену поруку о исходу покушаја да се превлада културолошки јаз који дели два света – сеоски и градски, – и да се створи нова, у овом случају социјалистичка, бескласна и наткласна друштвена и културна атмосфера.

а) Унутрашњи људски и вањски међуљудски сукоби и ломови прате постепено изумирање руралног и наступ цивилизованог урбаног света на овим просторима после другог светског рата, и током друге половине двадесетог века.

б) Ти процеси носе са собом и нове, сасвим позитивне појаве као што је пораст писмености и високе културе. Али носе и много негативних детаља који у свеукупности својој наводе на сумњу објективног посматрача у добробит напретка који је остварен у то доба на нашим просторима.

2. С друге стране, говорећи о сељаштву као феномену – Ћосић малограђанску филозофију супротставља етичкој идеји у њеној целокупности; поставља импулсе свакодневног прозаичног живота наспрам наслеђених духовних вредности; доводи у опонентни однос празну реторику и просто-народну реч.

3. Обојица приповедача – сваки са својих идеолошких и поетолошких поступака, разуме се: и различито активираним начелима стилизације наратива, – песимистично оцртавају друштвену сцену у којој су се нашли (као актери или посматрачи) јунаци романа.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Јовановић (2010): Јелена Јовановић, *Писци и сџил*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност.

Симић (1966): Радоје Симић, *Политички дискурс. Инфлација речи у самоујравном друштву СФРЈ*, Београд: МХ Актуел.

Ћопић (1964): Бранко Ћопић, *Осма офанзива*, Београд: Просвета.

Ћосић (2007): Добрица Ћосић, *Време власћи I, II*, Београд: Просвета.

Jelena R. Jovanovic Simić

University of Belgrade

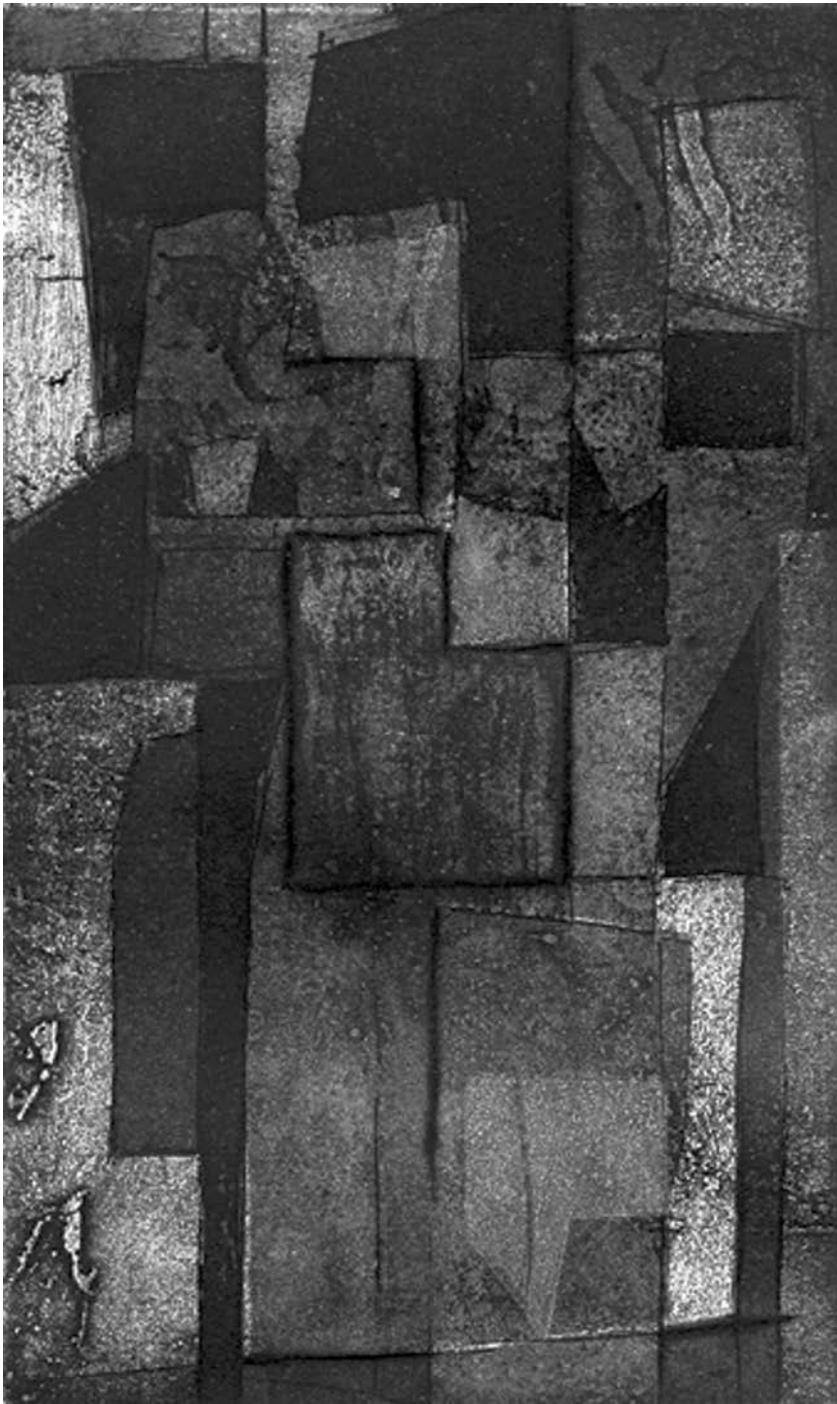
Faculty of Philology

Department for Serbian Language and South Slavic Languages

LITERAL PICTURE OF THE AFTER-WAR RELATIONSHIPS IN YUGOSLAVIA AS THE INTERSOCIAL AND INTERCULTURAL PROCESSES

Summary: Starting from the literal works of the two leading writers, Dobrica Ćosić and Branko Ćopić, the author of this paper tries to find the core of the problem which is considered by the two writers who, each from his own perspective, show the devastation of the patriarchal and village culture of the after-war period and the frontal appearance of the city culture as one of the civilizational forms of life in this area. Those processes, according to what makes the message of the two descriptions, cause many external and inner disharmony within people, and in the final result, those processes do not open the optimistical perspective of the future.

Key words: rural culture, village life, urban culture, revolution, intercultural relations



Тиодор Р. Росић
Универзитет у Крагујевцу
Факултет педагошких наука, Јагодина
Катедра за дидактичко-методичке науке

УДК: 811.163.41'38 ;
82.0:81'38
ИД БРОЈ: 203715340
Прегледни рад
Примљен: 14. јуна 2013.
Прихваћен: 20. септембра 2013.

ЛИНГВОСТИЛИСТИЧКЕ АНАЛИЗЕ ДУШАНА ЈОВИЋА

Апстракт: У раду се¹, применом аналитичке и дескриптивне методе, приступа лингвостилистичким изучавањима поетских текстова Душана Јовића. Циљ рада је да се укаже на изузетан допринос овога лингвисте у лингвостилистичком проучавању поетских текстова. Задатак је да се истакне значај лингвостилистичке методе и афирмација унутартекстуалног приступа у анализама поетских текстова.

Кључне речи: лингвостилистика, лингвостилистички метод, поетски језик, поетска граматика.

1. Упркос томе што лингвостилистика има убрзан развој, у традиционалној настави књижевности доминира анализа књижевних текстова углавном са књижевнотеоријских позиција. Занемарује се чињеница да филологија као сложена наука обухвата теорију књижевности и лингвистику. Лингвостилистика остаје у сенци књижевнотеоријске стилистике и нормативностилистичког приступа у изучавању стила појединог писца.

Видан је помак у лингвостилистичким истраживањима функционално-стилистичких елемената језика на нивоу посматрања његових способности да изрази, изражава и ствара емоције, естетске поруке и асоцијативно богатство у тексту. Томе је у минулом времену изузетан допринос дао Душан Јовић лингвостилистичким анализама поетских текстова, истраживањем изражајних могућности језика и његове употребе у поетској инди-

¹ Рад је урађен у оквиру пројекта 178014 „Динамика структура савременог српског језика“, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

видуалној реализацији, односно у поетском језику. А у исти корпус спадају лингвостилистичка тумачења Новвице Петковића и текућа истраживања Радоја Симића и Милоша Ковачевића.

Јовићева тумачења поетског текста ослоњена су на лингвостилистику, чије темеље је поставио Шарл Баји, поређењем језичке норме са посебним карактеристикама различитих подсистема, тј. функционалних стилова и дијалеката с једне стране и изражавања емоција, односно стилским подсистемима, који нису „ништа друго до унутрашња конфигурација, функционална диференцијација општега језичког система“ (Петковић 2010: 172), с друге.

Јовић је изразити представник структуралистичке лингвистике. Он у *Лингвостилистичким истраживањима* (1975) и огледима *Језички систем и његова драматика* (1985) истражује принципе и ефекте селекције и употребе лексичких, граматичких, фонетских и општих језичких средстава са естетском језичком функцијом. Његова истраживања заснована су на консеквентно спроведеним методама. Бавећи се језиком појединих писаца, он стреми ка функционалној стилистици, чије је темеље ударене Тезама прашког лингвистичког кружока. Заснивајући предмет истраживања на изражајним могућностима и средствима различитог нивоа, он посеже за различитим типовима текстова и облицима њиховог појављивања.

2. Основне научне поставке Јовићеве утемељене су на схватању језика као система знакова. Поетски језик – за разлику, на пример, од животно-практичног језика, како су га својевремено означили руски формалисти, иначе усмереног првенствено на комуникацијску функцију – има естетску функцију (Јовић 1985: 17).

Јовић најпре дефинише појам језика уопште, а потом и појам поетског језика. Да би то учинио, он се претходно осврнуо на тумачења језичког знака, језичког система и тек потом приступио заснивању основних принципа лингвостилистичких описа, проблему мерења поетске информације, испитивању језичких слојева и типологији модерног српског романа, као и проблемима поетске граматике, односно конструктивним принципима песничког текста, семантичких, синтаксичких и ритмичко-мелодијских аномалија.

3. Истражујући језичко-стилске феномене, Јовић настоји да истраживано објасни у систему основних средстава који систем конституишу. Његове основне научне поставке утемељене су на схватању језика као система знакова.

У основи лингвостилистичког метода, који Јовић предлаже као један од могућих приступа и могуће анализе књижевног текста, налази се схва-

тање да је књижевно дело као својеврстан вид информације вишеслојно, тачније, да у себи садржи, *мање или више изражене*, фонетске, фонолошке, прозодијске, граматичке, синтаксичке и лексичке нивое (Јовић 1975: 7).

Задатак лингвисте је, пре свега, да открије степен конотативности књижевог текста после чега се „дескрипцијом може одредити ниво или који нивои и статистички доминирају по количини стилогености, по количини етничке информације“, с тим што би „последња фаза“ била „утврђивање релације структура садржине нема структурама форме“ (Јовић 1975:7). И углавном, Јовић се током готово свих истраживања практично држи датих поставки чије појединачне компоненте ближе објашњава (нпр. подвлачи дистинкцију између језика конотације и језика денотације, дефинише однос модел исказа – лексички ниво, тј. разматра како се „стилогеност реализује на релацији модел исказа – лексички ниво“, бави се прозодијским нивоом песничког текста итд).

4. Јовић доследно спроводи свој особени метод изучавања књижевног текста током готово свих анализа појединачних језичкостилских феномена које супротставља једном општијем плану, било да говори о прозном било о тексту поезије. Наиме, одређени појединачни феномен он не бележи ради бележења, ради констације о његовом постојању, већ због изналажења начина његовог функционисања, како у једном једином тексту, тако и у групи текстова једнога писца. Дакле, већина његових текстова има ослонац у идентификовању и узичавању „стилских универзалија“, на чијој основи изграђује и теорију и метод лингвостилистике (Јовић 1985: 41) коју повезује с другим наукама. Овоме свакако треба додати и Јовићева истраживања социолингвистичке условљености неких лингвостилистичких феномена наше савремене књижевности (Јовић 1975: 180), која је у време појављивања била „пионирски покушај“ анализе језичких феномена на бази социолингвистике.

5. Јовићев присуп стилу је егзактан. У пракси, лингвостилистика је за њега једним својим делом теоријска, а другим примењена лингвистика. Теорија омогућује изградњу метода, а лингвостилистика даје материјал и подстиче даљи развој теорије (Јовић 1985: 43).

Песничком делу Васка Попе Јовић посвећује особиту пажњу. У четири текста („Битне карактеристике поетског језика Васка Попе“, „Глаголски облици и симболика у 'Играма' Васка Попе“, „Нешто о селекцији и релацијама језичких елемената у поезији Васка Попе“, „Прилог методима испитивања песничког језика на песни, Сопоћани' Васка Попе“) дата је до сада несумњиво најуспешнија анализа језика поезије овога песника (Јовић 1974: 23–71).

Најпре утврђује које су структуре форми дела којима се садржина пројектује на план комуникације, квалитет поруке и количину поруке текста. Истиче да је у Попиној поезији, иако постоје структуре денотативног напоредо са структурама конотативног карактера, инвентар конотативних структура неупоредиво већи – што уметнички песнички текст и чини уметничким (Јовић 1975: 24).

Насупрот многим интуитивним закључцима, Јовић готово математичком прецизношћу извлачи закључке о особностима Попине поезије и о ономе шта ову поезију чини изузетном. А то су, пре свега, строга селекција језичких знакова; ПОТОМ, на основу чињенице да се појединачни искази могу на различите начине значењски дешифровати, односно доживљавати, аутор закључује да песнички текст Васка Попе потенцијално (у зависности од примаоца) носи велику количину информације. Квалитет ове поезије је и то што песник у свој лексички фонд увршћује бројне непесничке термине и тиме брише границу између „непесничких“ и „песничких“ речи. Попин исказ има, по Јовићу, што је несумњиво тачно, изразиту конотативну вредност, а посебан квалитет је тематско-језичка разноликост поезије овога песника.

Приступа се прецизнијој анализи граматичког слоја поезије овог песника, али не на начин на који то чине, на пример, нормативни граматичари, не само с циљем да утврди инвентар појединих граматичких облика и да их да саме за себе, већ да би опозицију стилогеност–нестилогеност ставио у први план. Затим се говори о строгој селекцији језичких знакова, односно о карактеру лексичког фонда песама овога песника.

Јовић разматра и Попин песнички исказ. По њему је он граматички коректан, али не одговара значењима исказа свакодневне говорне комуникације јер су му значења „померена“. Важно је истаћи, такође, да структуре садржине утичу на структуру и избор форме, што потврђује анализом песме „Сопоћани“. Све је овде аргументовано језичким фактима.

6. Није се случајно Јовић одлучио ни за анализу песме „Фруле“ Момчила Настасијевића (Јовић 1975: 72). Иоле бољем познаваоцу поезије јасно је да су ова два песника сродна, тачније, јасно је да је Попа усвојио извесна искуства до којих је Настасијевић дошао. Јовић то додуше не констатује, али из чињеница које износи то се већ по себи подразумева. Анализом ове Настасијевићеве песме Јовић реконструише обликовни поступак којим песник гради песму, самим тим даје и чињенице о томе шта су на језичком плану њени основни конституенти, говори о ритму и мелодијском слоју песме, са закључцима о постојању хармоније, али не хармоније по сваку цену, говори о специфичној мелодијској линији песме, архаичној лексици и тако даље.

Дакле, на основу једне једине песме Јовић даје најбитније карактеристике језика поезије Момчила Настасијевића готово у целини.

7. Било би илузорно тврдити да Јовић у својим анализама објашњава све слојеве књижевног текста. Не чини то ни у текстовима који говоре о прози Добрнце Ћосића и Иве Андрића, тј. у текстовима „Језичке одлике носилаца поруке у *Мосџу на Жейи* И. Андрића“ (Јовић 1975: 82), „Генеза неких стилских феномена у *Коренима* Добрице Ћосића“ (Јовић 1975: 91).

У првом тексту, као што и сам аутор подвлачи, дата је лингвистичка анализа једне једине приче и то без перманентног описа језичких феномена а са утврђивањем „централних носилаца поруке... и секундарних редувантних фактора“. Јовић анализује Андрићев приповедачки поступак и закључује да у њему доминира „дијахронијски приступ“, метод описа који је детаљан, али количина редуванције је разумна. Андрићев исказ је „строго углађен, рађен на основама књижевне норме коју је Вук успоставио“. По Јовићу, 3/4 Андрићевог текста је денотативног, а 1/4 конотативног карактера итд. (Јовић 1975: 90).

У другом раду Јовић трага за тим шта даје посебну оригиналност Ћосићевом изразу и на чему је базиран његов уметнички поступак. У ту сврху он наводи познат број језичких јединица које говоре о индиректној вези Ћосићевог језика са извесним елементима локалног говора краја који описује. Као потврду он наводи лексеме *веђа*, *бук*, *кљуса* итд., а посебно објашњава: *Морава*, *кукуруз*, *мошिका*, *месец*, *нож* итд. Трага за оним шта их чини истовремено локалним и стилогеним у смислу индивидуалне пишчеве интерпретације (Јовић 1975: 96).

Пошто је утврдио да у нашој књижевности постоје две групе писаца – једна која следи вуковску традицију (Андрић и њему слични) и друга, која комбинује регионално с књижевним – Јовић описује ситуацију у говорном језику, а затим изводи закључак да језик Видосава Стевановића припада језику друге групе писаца, а у његовом језику се укрштају следећи језички слојеви: религијски супстрат, језик рожданика и сановника, фолклорни елементи, бајања, натписи на споменицима, језик војничких писама, језик реклама, огласа; језик љубавних писама.

На основу анализе ових појединачних језика и праћења њихове пројекције, односно укључивања у један шири план, Душан Јовић даје закључке о језичкостилским особеностима прозе Видосава Стевановића. Он налази да је његов језик интересантан из више разлога, и то због „аутентичности према дијалекатском систему и систему језика урбане средине“, „што повезује дијахронијски израз са савременим, на тај начин што покушава успоставити познат континуитет у развоју културе у Србији“ (Јовић 1975: 120). Јовић не врши произвољне и импровизоване језичке анализе,

већ на конкретном језичком материјалу и увек са тежиштем изналагања стилогеног/нестилогеног. Долази до закључка да Стевановић, с једне стране, не тако ретко преузима оригинални модел житија, Библије, сановника, идиолекта итд. и испуњава га само својом селекцијом лексичког материјала, а с друге, он тај модел прерађује.

8. Јовић изучава језик појединачних књижевних текстова и појединих писаца, али он истражује и дела групе писаца, језик савремене прозе, језичке слојеве модерног српског романа (Јовић 1985: 9), однос стандардног језика и језика књижевног дела (Јовић 1975: 105) – укључујући издвајање и анализу појединих типова текстова.

Модерна научна сазнања, које је постсосировска наука о језику преузела из кибернетике и теорије информација уз завидну аналитичност и мало мање изражену критичку дистанцију према преузетим учењима, омогућила су Јовићу да на научне основе постави основни предмет изучавања лингвостилистике, њену методологију. Мноштво примера из модерне поезије и прозе, које Јовић у својим радовима наводи, значајно су допринели егзактном, илустративном и уверљивом тумачењу проблема песничког језика и његове функције.

Предност оваквог начина изучавања књижевног текста над другим је очигледна. Јер, метод Јовића у изучавању језика књижевног дела је заиста поуздан. Међутим, не може се рећи да овај метод открива књижевно дело у свим његовим слојевима. Јовић је то и сам истицао у више махова. Он подвлачи да су његови циљеви анализе појединих књижевних дела углавном на језичком плану. Наравно, један егзактан и надамце прецизан начин изучавања књижевног текста могуће је „спојити“ са неким другим приступима књижевног тексту. У том случају резултати неће изостати. Добићемо комплексну и слојевиту анализу књижевног текста.

9. Јовићева лингвостилистичка истраживања омогућују упознавање са методологијом језичко-стилске анализе текста, развијање вештина у тумачењу језичких чињеница у тексту, примену метода лингвостилистичке анализе.

Лингвостилистички метод у изучавању књижевног текста Душана Јовића значио је и још увек значи крупан допринос изучавању језика књижевног текста. Он представља и практично раскидање са тумачењем ванкњижевних интенција писца, односно са препричавањем онога о чему писац говори.

Већина написа проистекла је из доследно спроведеног метода у анализирању књижевног текста. Тумачење појединачних језичких феномена Јовић заснива на односу тих феномена према језику песничке комуникаци-

је с једне и према језику обичне говорне комуникације, с друге стране. Важна предност овога метода над другим методима је и у томе што се увек и тежи проналажењу онога што чини једну језичку поруку, колика је количина информације, откривању начина на који је конституисана порука итд. У сваком случају, Јовићева лингвостилистичка истраживања су далекосежна. Он има лингвостилистичке претходнике, али и настављаче.

ЛИТЕРАТУРА

Јовић (1975): Душан Јовић, *Лингвостилистичке анализе*, Београд: Библиотека друштва за српскохрватски језик и књижевност СРС.

Јовић (1985): Душан Јовић, *Језички систем и поетска драматика*, Београд – Приштина: БИГЗ – Јединство.

Петковић (2010): Новица Петковић, *На извору живе воде*, Београд: Завод за уџбенике.

Tiodor R. Rosić

University of Kragujevac

Faculty of Education in Jagodina

Department of Didactics and Methodology

LINGUISTIC AND STYLISTIC ANALYSIS OF DUŠAN JOVIĆ

Summary: Applying the analytical and descriptive method, we have analysed poetical texts of Dušan Jović by using the linguistic and stylistic study. The purpose of the paper was to point out to the exceptional contribution of this linguist in the process of linguistic and stylistic study of poetical texts. The task was to emphasize the significance of the linguistic and stylistic method and also to affirm innertextual approach in the poetical texts analysis.

Key words: linguistics and stylistics, linguistic and stylistic method, poetical language, poetical grammar

Саша Р. Милошевић
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за српски језик
са јужнословенским језицима

УДК:821.163.41.08-3 Стевановић В.;
811.163.41'37
ИД БРОЈ: 203715596
Оригинални научни рад
Примљен: 10. марта 2013.
Прихваћен: 20. маја 2013.

СТИЛИСТИЧКА И СИНТАКСИЧКА ФУНКЦИЈА ЛЕКСЕМЕ *ЈЕР* У ИНИЦИЈАЛНОЈ РЕЧЕНИЧНОЈ ПОЗИЦИЈИ У ДЕЛУ ВИДОСАВА СТЕВАНОВИЋА

Апстракт: У раду се испитује употреба лексеме *јер* у међуреченичној позицији. Циљ рада је да се утврди са стилистичког и синтаксичког аспекта на корпусу дела Видосава Стевановића какву функцију *јер* има када се налази на почетку реченице. Наиме, лексема *јер* има примарну функцију да уведе зависну реченицу узрочног типа, па тако не може да се нађе на почетку реченице. Међутим, из стилистичких разлога она може доспети у ту позицију, уколико су клаузе сложене реченице парцелизоване, или у случајевима када је *јер* лексички, текстуални конектор. У чланку се на примерима образлаже када је лексема *јер* у овој позицији зависни везник, а у којим случајевима текстуални конектор, односно о интонационо-синтаксичким карактеристикама саставница које повезује, без уплива у њихову семантику.

Кључне речи: *јер*, конектор, везник, синтаксичка функција, стилистичка функција, дехомогенизација, кондензација, конекција

Предмет овога рада биће синтаксичка и стилистичка употреба лексеме *јер* у иницијалној позицији реченице или клаузе, на примерима из корпуса књижевног дела Видосава Стевановића. Позиција две или више конструкција одвојених интерпункцијским знаком тачком, а обједињених заједничким смислом било на нивоу проблематичког било на нивоу асерторичког суда, односно неког његовог дела, или синтаксичком функцијом антиципира неретко иницијалну позицију лексеме *јер*. Ова позиција је иначе

неуобичајена у српском језику, с обзиром на то да услед морфолошког развита нормативно је прихватљив једино везник *јер*¹ у међуклаузалној позицији где уводи зависну узрочну реченицу.

У књижевно-уметничком стилу, где тема дела диктира језичку прагматику, није ретка употреба ове лексеме између реченица одвојених тачком под утицајем два стилска поступка – дехомогенизације, парцелације јединственог исказа интерпункцијским знацима и хомогенизације, односно кондензације два исказа, или делова јединственог исказа конексијом, при чему други није стварно интегрисан у први, већ је између њих успостављена одређена веза коју конектор успоставља као анафоричко-катафорска ознака.

Неретко аутор прозног књижевног дела тежи дезинтеграционим процесима на нивоу реченице, уз помоћ пермутација и тоталних дислокација делова исказа, издвајајући клаузе интерпункцијским знацима. Виши степен дезинтеграционих процеса у том смислу представља парцелација, при којој делови исказа могу једноставно бити одвојени факултативно употребљеном тачком, без икакве измене распореда јединица или прикључења нове лексичке грађе и промене синтаксичке функције.

Насупрот томе, у другом случају долази до хомогенизације првобитно смисаоно и структурно одвојених исказа. У том случају, тематско јединство између два потпуна исказа, или елемената потпуног и непотпуног исказа може бити обележено, чиме се остварује кохезија кондензацијским средствима, у овом случају конектором *јер*.²

За анализу смо ексцерпирали грађу из дела „Рефуз мртвак“, „Периферијски змајеви“, „Царски рез“ и „Нишчи“ аутора Видосава Стевановића. Његова поетика, узевши у целини, има тенденцију да аналитичко-синтетичким путем обухвати тему човекове егзистенције уопште, у разним

¹ „Испрва је била релативна замјеница, те је послје постала конјукција“ (Рјечник ЈАЗУ, Књ. IV, стр. 590)

² У овом раду под исказом подразумеваћемо „најмању говорну јединицу са самосталном информативном функцијом. Исказ је и засебна артикулациона цјелина. Њему претходи и иза њега следи пауза. Он такође има сопствену интонацију.“ (Симић / Остојић 1998: 122) Даље, при анализи треба узети у обзир и да: „а) потпуним се мора сматрати сваки исказ који садржи обележја предикативности па било да је састављен од једне речи или из више речи повезаних у синтагматску структуру;

б) Исказ у који је укључено обележје предикативности може се сматрати реченицом;

в) непотпун исказ је комуникативна јединица без обележја предикативности „ (Симић / Јовановић 2002: стр.28).

При том, исказ је и „скуп од више реченица: *Пера њлаче јер ја је мама изјргила* – јер, иако свака од реченица има сопствене оријентацијске ознаке којима свој садржај поставља у однос према реалности, оне све заједно имају јединствен смисао, заједничку интонацијску линију, и заједнички комуникативни ефекат.“ (Симић / Јовановић 2002: 86)

њеним видовима. Због тога, дело је проткано мноштвом дехомогенизованих (парцелацијом) и хомогенизованих (конексијом) конструкција. Између осталог, у њему налазимо и мноштво примера у којима се лексема *јер* налази на почетку другог исказа, или је по смислу узрочна реченица интерјунктурно осамостаљена, па можемо пратити њену функцију у тим позицијама са структурно-стилистичког аспекта.

О ВЕЗНИКУ *ЈЕР*

У Речнику српског језика под одредницом *јер* наводи се да је то „везник са значењем узрока“ (РСЈ 2007: 590). Досадашња истраживања о синтаксичкој природи везника *јер* већ су подробно објаснила његову природу и функционисање у оквиру зависноложене реченице. Међутим, за наше анализе употребе у тексту, и између јединица³ одвојених тачком уопште биће нам од користи да направимо један резиме досад казаног о овом везнику.

С обзиром на то да се литература слаже да је *јер* „контекстуално неусловљен општеузрочни везник“ (Ковачевић 1998: 129), полазимо од хипотезе да је основна функција „субјунктора *јер*, (као и будући да, како) изношење узрока вршења радње у односу на претходни али и на потоњи исказ“ (Мразовић 2010), а „узрочни субјунктори означавају радњу зависне реченице као узрок, услов, разлог, мотив радње надређене реченице“ (Мразовић 2010: 430).

Дакле, као субјунктор, лексема *јер* способна је да уведе зависну реченицу са било којим типом узрочног значења, па закључујемо да је то његова основна улога у синтаксичкој структури реченице.

За наша истраживања значајан је свакако и закључак са којим се литература у потпуности слаже, о позицији узрочне реченице уведене везником *јер*, а самим тим и његовог места у линеарној структури сложене реченице. Наиме, „узрочне реченице са субјункторима: *будући да*, *како* и *пошто* стоје увек испред надређених, са субјункторима *јер*, *што* и *зашто* *што* увек иза“ (Мразовић 2010: 669).

Ако узмемо у обзир претходне напомене које смо навели о термину исказ и напомене о лексеми *јер* у синтаксичкој литератури, закључујемо да она као везник функционише у оквиру једног исказа који се састоји из сложене реченице, при чему има улогу да повеже две саставнице, припадајући зависној клаузи у сложеној формацији. Међутим, *јер* се у српском је-

³ Узимамо у обзир чињеницу да тачка може бити факултативно или структурно употребљена

зику појављује и на нивоу текста, и то на почетку исказа или предикатизованог дела исказа, а самим тим и реченице, или субреченице.

Уколико *јер* нема функцију увођења зависне узрочне реченице, циљ је истражити какву функцију онда остварује у тексту, и какви су синтаксичко-стилистички предуслови за остваривање дате функције.

ВЕЗНИК *ЈЕР* У ПАРЦЕЛИЗОВАНИМ РЕЧЕНИЦАМА

Под термином парцелација подразумева се „својеврсно интонационо и позиционо издвајање језичке јединице која на логичком плану посматрања исказа чини кохерентну целину са смисаоном целином у односу на коју се сада интонацијом и позицијом језички аутономизује“ (Радовановић 2010: 118).

Уочено је да парцелација као књижевни поступак у српском језику захвата јединице различитог ранга, а најсложенија од тих јединица је реченица. Наиме, „парцелацијом реченице долази, заправо до разбијања интеграције реченичних комплекса, чиме зависна реченица стиче статус интонационо и позиционо аутономног сегмента језичког исказа“ (Радовановић 2010: 145).

Дакле, и реченице које почињу везником *јер*, а представљају на логичком плану посматрања део сложене реченице тако што значе један од типова узрока вршења радње претходне, надређене реченице и издвојене су тачком, у ту позицију ступају факултативно, из разлога експресивизације, односно психолошких разлога, што није структурно условљено. Према томе, и *јер* ништа не губи од своје карактеристичне везничке, као основне функције у структури сложене реченице.

Интонационо, односно интерјунктурно и позиционо осамостаљене зависне реченице уведене везником *јер*, које имају значење узрока вршења радње главне реченице налазимо у корпусу Видосава Стевановића.

а) *Узрок њиша разлој* - У делу Видосава Стевановића налазимо реченице које су парцелизоване, на шта нам указује чињеница да на семантичком плану представљају узрок типа разлог у односу на надређену реченицу, с обзиром на то да се „разлогом неретко може одредити оно што утиче и предодређује тип агенсове одлуке, радње или акције па је тако разлог оно што као повољна или неповољна чињеница условљава тип свесног понашања“ (Ковачевић 1988: 142).

Из овога се изводи закључак да у датим ситуацијама *јер* функционише као прави узрочни везник, уводећи зависне реченице које су парцелизоване из стилистичких разлога, а значе разлог због којих суд изнесен у главној клаузи има такве особине.

Ништаку! – отпљуну Константин постајући све мирнији и отпорнији, све хладнији. – Говнуро смрдљива! Зато је и отишла, јадница. *Јер* си љубоморан ко успаљена цукела, подао, пузав, болестан од сумње. *Јер* си покварен и перверзан ко најпоследње позоришно глуметало. (Рефуз мртвак, 170); Колико је нама био велик и снажан, моћно заводљив, толико је другима био мали: шарлатан који вара на мало, мућкарош без плана, разбијач који се боји туче. *Јер* он је био кукавица и бежао је (Царски рез, 226).

У првом примеру издвојене су тачком две реченице уведене везником *јер* како би се двоаспектни каузални садржаји јаче истакли. У овом случају о узрочном карактеру издвојених реченица сведочи и корелатив *зашто* у надређеној клаузи. У другом примеру разлог за парцелацију је такође стилистички условљена дехомогенизација јединственог исказа.

б) *Узрок шииа ефектор* - У корпусу који је предмет наше научне анализе налазимо и примере у којима *јер* уводи реченицу са значењем узрока ефектора у односу на надређену реченицу, иако је парцелизована. У наведеним примерима „ефектор је инструмент помоћу кога се врши радња, али који је представљен као непосредни изазивач стања означеног детерминатом синтагме и може се изразити и зависном клаузом с неким опште узрочним везником“ (Ковачевић 1988: 99).

Поред све вештине, прошња није увек ишла глатко. Запињала је, застајкивала. *Јер* пензионери, докони старци, наоштрене уседелице, хтели су да добију нешто за своју милостињу (Рефуз мртвак, 49);

У наведеном примеру вањски изазивач стања субјекта из надређене клаузе, односно онемогућавања његовог у вршењу радње наведен је у клаузи која је уведена везником *јер*, али не чини јединствен исказ са надређеном, на шта нам првенствено интонација наговештена редом речи у оваквој формацији.

У наведеном примеру ефектор који онемогућава *прошњи* да *иде глашко* јесу *пензионери* наведени и детерминисани у зависној реченици.

в) *Узрок шииа кријериј* - У корпусу налазимо и примере у којима парцелизована реченица са иницијалним *јер* означава критеријум „когнитивне перцепције“, на основу кога се износи тврдња као последица у надређеној реченици. Према Милошу Ковачевићу у оваквим случајевима „по правилу долазе глаголи закључивања (закључити, судити, мислити, знати и сл.)“ (Ковачевић 1988: 125), што је случај и у нашим примерима:

Десиће се оно што мора да се деси. Кад се пробудиш, бићеш моја. *Јер* Адамова у ствари никад ниси ни била! (Царски рез, 154);

Милицајци ме неће хапсити, јер сам сенка. *Јер* ме нема тамо куда пролазе живи људи (Периферијски змајеви: 53); Затим је уским пртинама одлазио даље, следећим вратима, веран свом освештаном правилу да никад не треба уједати руку која те храни. *Јер* избесни се човек, извиче, истресе

јад и горчину, па ће касније, због гриже савести, дати и преко мере. (Рефуз мртвак, 52); Б. П. – мада више није у званичном односу – не би смела да буде сумњива због везе са другом П. *Јер* ако је она сумњива онда је и друг П... што је немогуће. (Царски рез, 35);

Знало се да тек негде у зло доба долази оно право, циркусијада без премца, одлазак Шоји, џумбус и гужвањац који ће настати кад се тамо сукобе два горогана и убојице, Цифроније Фурда и Српко Бабац. Знало се да до тога мора доћи. *Јер*, сматрао је Ванђел, сва Бапчева лутања и теревенчења по друмским крчмама и коцкарским јазбинама Србије и Македоније завршавала су се, као цигарета код прста, у бившој гардероби боксерске сале за тренинг и бившој кујни летње баште, под белим погледима четири жгољаве девојчице и тршавог десетогодишњег дечака, под избледелим цицаним хаљинама које се суше на конопцу затегнутом преко собе, под згужваном вашарском фотографијом, између великог шифоњера и шпорета са искривљеном плотном. Тако је бар досад увек било (Рефуз мртвак, 341); Касниш са саучешћем, прико. Много касниш. *Јер* ниси ти једини кога је госпођа смртно увцелила. (Рефуз мртвак, 57)

У првом примеру чињеница *да никада није била Агамова* што је наведено у узрочној реченици омогућава последицу у виду тврдње изнесене у главној реченици. Исти је случај и у другом примеру, односно тврђење да *га милиција неће ухајсити* последица је чињенице да се не налази на местима где је то могуће учинити.

У свим наведеним случајевима интелектуални знак - тачка испред везника *јер* јесте факултативно употребљен, јер реченица би и без интерпункције имала исти комуникативни учинак и синтаксичко-семантичку позицију. Долази до антиципације јединственог исказа, како би се други део јаче истакао, али лексема *јер* има све особине које је карактеришу као везник зависне узрочне реченице.

КОНЕКТОРСКЕ ФУНКЦИЈЕ ЛЕКСЕМЕ *ЈЕР* – АНАЛИЗА ГРАЂЕ

Зависни субјунктори припадају клаузи коју уводе, па се ретко јављају у употреби као конектори. Међутим, у српском језику при издвајању делова исказа или у међуисказној позицији као конектор суделује и *јер*, при чему му је наравно природа функционисања у односу на уобичајену везничку знатно померена. Мада у литератури, бар оној коју смо ми користили у овом истраживању не налазимо рад који третира употребу лексеме *јер* у оваквој позицији, чињеница је да у неким случајевима у језику књижевности, употребљен у иницијалној позицији не служи да уведе зависну реченицу каузалног значења, већ, слично као што је случај код напоредних везника који имају конексиону улогу, истиче један аспект догађаја и анафорски

упућује на неки други аспект који је у надређеној реченици већ исказан, или посредује између два исказа који су у смисаоној вези.

У литератури се под термином „конектор“ сматрају „језички елементи – речи, групе речи, па и цели искази – чија се функција састоји у томе да омогуће међусобно повезивање елемената у тексту, да обезбеде кохерентност текста (Мразовић 2010: 725), док се под „конексијом сматра „свеза, спој или повезивање реченица и реченичних дијелова“⁴ (Симић / Јовановић 2002: 397). Међутим, „конексија није свака 'свеза' – него управо тај спој чланова конструкције, фразне структуре, обележен на посебан начин и посебним анафорско-катафорским ознакама – конекторима“ (Симић / Јовановић 2002: 397).

У примерима које ћемо навести и образлагати у овом поглављу уочићемо да, са стилистичког становишта посматрано, лексема *јер* има функцију кондензатора – катафорски тежи да се споји са наредним текстом чији је, при том, изговорни и синтаксички део, па са њим као целином анафорски упути на претходни текст. Са структурног становишта посматрано, у ситуацијама у којима *јер* не врши функцију каузалног субјунктора, односно не уводи клаузу која је саставни део сложене формације од које се састоји исказ, функционише као конектор.

Он је у датом случају сигнал да два исказа јесу део јединственог тематског оквира, а да је реченица којој *јер* припада најпре издвојена из целине, а затим тој целини придодата као накнадна одредба или реченице у целини (али не у функцији зависне клаузе са узрочним значењем), или неког од реченичних чланова. У овом случају лексема *јер* се својим карактером на нивоу текста приближава напоредним везницима, односно конекторима, и често је њима замењива.

„То је зато, што у конексионој функцији сви ови везници конвергирају узајамно и своде се на ексцепторе – средства за повезивање садржаја конструкције којој припадају са претходним као нечега што је изузето и што се према претходном односи као према даљем контексту“ (Симић/Јовановић 2002: 97).

А) *ЈЕР* КАО КОНЕКТОР ИЗМЕЂУ ДВА ИСКАЗА

У нашим примерима лексема *јер* има функцију конектора најпре када стоји на почетку другог исказа који чини независносложена или зависносложена реченица.

⁴ Симеон 1969: s. v. – Нешто друкчије схватање о конексији износи Џ. Лајонс (1977).

У овом случају је *јер* апонирани кондензатор који намеће јединицама у оквиру сложене реченице јединство, будући да оно што следи тиме „најављује недиференцирано као целину“ (Симић /Јовановић 2002: 394). Навешћемо пример из дела Видосава Стевановића:

Ипак, нисам смела да врштим и вичем као ти која си (гледала сам преко Егиних рамена) чврсто спавала, раширених руку и отворених бутина које су чекале: на самом врхунцу, када ми више ништа није било потребно, пожелела сам твоју смрт да бих ја живела. *Јер*, он ће ускоро устати са мене, ознојен, млитав и поспан, можда и забораван, оставити ме незадовољену, јер нема потпуног задовољства, и отићи у твој кревет (Периферијски змајеви, 215).

Заиста, у горњем примеру, оно што је наведено у другом исказу тек као целина има заокружено значење, с обзиром на то да ове три клаузе не могу стајати самостално – немају сигнификацијску целовитост појединачно употребљене. Пауза у овом случају није факултативно употребљена, и она је знак кондензацијске, катафорске улоге коју конектор врши у тексту. Због те своје улоге коју у овом случају има, није могуће утирање паузе после *јер*, која је обележена интерпункцијским знаком зарезом, што искључује могућност да ову реченицу сврстамо у зависне узрочне уврштене у независну, већ је морамо издвојити као посебан исказ. За разлику од наведених примера које смо наводили када смо говорили о парцелизованим структурама у којима су клаузе уведене везником *јер* делови сложене реченице одвојене паузом обележеном факултативно употребљеном тачком, *јер* је у овом случају посредник између два исказа, и указује на неку везу међу њима у тематком смислу.

Од критеријума за дефинисање појма исказ, у овом случају у први план истичемо интонацију, с обзиром на то да су границе семантичког критеријума врло нестабилне. Наиме, везници зависних реченица припадају реченици коју уводе, па је и пауза у виду зареза после њих тамо увек могућа једино као факултативна. У супротном не одвајају се зарезом од реченице коју уводе, „сем уколико се *јер* појављује као надовезивачки а независни везник, па је слободан распоред јединица чешће заступљен него постсиндетски будући да се иза *јер* осећа пауза“ (Поповић 2004: 300). Интонација нам у нашим примерима указује на то да *јер* није зависни везник, већ посредује између два независна исказа који су у одређеној вези.

Навешћемо остатак грађе који илуструје исту појаву:

Вратио сам се у град штованог деде и хоћу да том граду ставим на располагање своје скромне организаторске моћи. *Јер*, долазе значајна времена, преступна, и нико не сме да мисли само на себе, да не би био уништен и бачен псима (Нишчи, 153); Чини ми се да су проодали и проговорили само зато да би могли да траже рану, рану и рану. *Јер*, не игра-

ју се ко сва деца, не воле мачке и псе и никада се не смеју и изгледа као да ће појести један другог некакве ове ноћи. (Нишчи, 233); Пруга никога не бронује, ни колико црно испод ноката. Срећан је чију је кућу заобишла. *Јер*, ништа јој не могу ни ватра, ни вода, ни људи, ни гром небески (Нишчи, 73).

Усплахирено је размишљао да цела ствар више није безазлена, него пре узнемирујућа, чак застрашујућа, и да не треба ништа одлучивати напречац, пре но што све покаже своје право ноћно лице – можда арамије који луњају и пљачкају као курјаци, можда ноћнике који хитају за својим скривеним и нечасним пословима као кучница за балавом кујом, можда чак избеглице које се враћају својим кућама као стока у шталу, ко зна кога и шта из препуне вреће несрећа која се подерала и просула над блатњавом земљом као крупан град на озеленело жито. *Јер*, касније неће бити повратка ни прилике да се опозову речи, опасне и заводљиве речи које вуку низ стрмину као побеснели коњи (Рефуз мртвак, 17).

Нека слушаоци, у доконости својој, траже особености по којима ће нас разликовати, нека проверавају супстанцијалност истоветности – ми смо, што је главно, увек ту, добровољно. *Јер*, именица радио није направљена од глагола радити, него од придева радо који се примењује на један посебан душевни и карактерни квалитет (Периферијски змајеви, 193). Ужас и само ужас је свуда око мене. Али ништа ме неће спречити ни поколебати мајчице љубљена моја. Ништа на шугавом свету више то не може. *Јер*, без обзира колико смо слаби и лажљиви и поводљиви и глупи и покварени и порочни и свирепи и гадни ми ћемо ипак победити несрећу па макар својом драговољном смрћу својом последњом могућом слободом својом патњом и понижењем (Рефуз мртвак, 117).

У првом примеру чак три суда која приповедач или аутор жели да истакне како би допунио и ојачао мисао изречену у првом исказу намећу издвајање у један посебан исказ.

Конектор *јер* у овом случају функционише као напоредни везници у конекционој улози, дакле као ексептор, издваја један аспект догађања а затим га повезује са целином, дајући тој целини накнадно објашњење. Као конектор, лексема *јер* у овом случају има катафорску, најављивачку улогу, али истовремено и анафорску. Наиме, ту „своју најављивачку функцију обавља способношћу да се изговорно или како друкчије споји са другим речима у јединствену формацију, учини их у једном погледу својим пратиоцима, и заједно с њима као конструкцијом, изнутра упути анафорички на претходећи контекст“ (Симић / Јовановић 2002: 394).

Слична је ситуација и у другом и трећем примеру, где је тврдња из првог исказа поткрепљена новим чињеницама које су издвојене у посебни исказ.

У следећа два примера такође стилска ефицијентност намеће потребу издвајања првобитног дела исказа у посебну информативну структуру. Док

је у прва два наметала потреба за даљим образлагањем опште констатације, у овом случају ситуација је обрнута. Аутор има потребу да општи закључак, општу идеју која се намеће из првог исказа издвоји, и од ње прави нови исказ.

Б) *ЈЕР* КАО КОНЕКТОР ДЕЛОВА ИСКАЗА

Са друге стране, конектор *јер* у нашем корпусу налазимо и при процесу дехомогенизације првобитно јединствене конструкције која има функцију реченичног (или нереченичног) члана, и то најчешће објекта, или зависног члана синтагме у функцији субјекта.

У следећим примерима употреба *јер* у функцији конектора условљена је интенцијама аутора или приповедача да ојача израз, осветљавајући тему из различитих перспектива. У циљу експресивнијег израза такође врши изузимање једног аспекта посматрања објекта или субјекта, а *јер* служи као ексцептор, који указује на тематско јединство. У овом случају, реченица коју конектор *јер* уводи нема функцију зависне узрочне клаузе, чак овде је каузални однос и на семантичком плану искључен, већ *јер* функционише попут конектора реформулацијског типа.

Тешила ме једино помисао на оне мућурле, који се са мном кувају у истом лонцу, о истом пакленском трошку, изигравајући исту ђаволозобину. А таквих има као плеве, и пун је свет рогатих несрећника, и неки су ми под руком и расположени да ме теше. *Јер*, пошто одшљакамо своје за отаџбину, другари Чукић, Банцула, Цигеран и ја обавезно навратимо у бифе преко пута мене да измењамо мисли и скинемо притисак са можда-не опне (Рефуз мртвак, 203);

Ако сте се икада, негде тамо уочи „липањских гигања“ возили трамвајем Славија–Раковица, званим „тројка“, борећи се за ваздух више него за место, онда знате, бар делимично, како се осећао мој драги, мој лепи и тужни младић због кога сам све напустила и била рањена метком из револвера. *Јер*, мој драги је био слаб на плућима, осетљив попут девојчице, нерава тананих као у лирског песника, што је и био или покушавао да буде (Царски рез, 183) .

Мучило га је нешто сасвим друго. *Јер*, псовање и говорење у себи, наслада и забава и освета и страст и надокнада, никако му више нису ишли од руке. Баш никако. *Јер*, језик му ни издалека није био оштар и поган као раније. *Јер*, као да су се, са водом, прозорима и носевима, замрзле и речи (Рефуз мртвак, 54);

Дође ми онда да се побљујем на брак, и да ставим тачку на животињарење у празном стану, и да отпутујем у Недођију. *Јер*, деце Загра и ја нисмо имали, пошто смо живели за свој рачун, и био сам сам на свету као суво дрво у Чемер-планини (Рефуз мртвак, 202).

1) У првом примеру *јер*, на почетку друге секвенце, односно друге реченице са стилистичког аспекта има функцију ексцептора. Са структурно-семантичког становишта оно што је издвојено не односи се као узрок вршења радње целе претходне реченице, већ је идентификатор истог садржаја као неконгруентни атрибут именичке синтагме „помисао“ у функцији субјекта, која у првој клаузи гласи *јомисао на мућурле*. „Мућурле“ су конкретизоване, сведене на називе личности „другари Цукић, Банцула, Цигеран“; док су реченице „навратимо“ и „измењамо“ трансформисане субклаузе, које такође имају функцију атрибута у подсинтагми мућурле / Цукић, Банцула и Цигеран. То можемо и доказати када погледамо како би гласила трансформисана верзија реченице у дубинској перспективи: *Тешила ме је јомисао на мућурле (односно, њј.) грујаре Цукића, Банцулу и Цијерана, који се са мном кувају у истјом лонцу / (односно, њј.) са којима навраћим или измењам...* Према томе, као атрибут или апозиција, она је онемогућена да ступи у директну везу са главном реченицом, тек у споју са главним члановима чини саставни део синтагме у функцији субјекта. У првом делу исказног елемента субјекта аутор представља људе као општи појам, а затим у другом их своди на конкретне, при чему та два аспекта посматрања повезује конектором *јер*. Не улазећи овом приликом дубље у семантику саставница, можемо приметити да у оваквим конструкцијама није лако утврдити да ли су саставнице у семантичком односу објаснидбености или узрочности. Заправо, конструкција на чијем почетку стоји лексема *јер*, има значење конкретизације, подтип семантичке категорије објаснидбености, чиме се апстрактно из прве конструкције замењује конкретним у другој. Тиме се заправо издваја референт који се апострофира као узрочник стања субјекта исказаног у првом исказу.

2) У другом примеру реченица уведена везником, односно конектором *јер* није примарно одредба узрока у односу на главну реченицу, већ одређује предикатизовану структуру објекатског карактера, која допуњује заправо семикопулативни глагол *знајши* из главне реченице. Конектор је овде употребљен да упути на то да се реченица која се уводи односи на реч из претходне реченице, и тек са њом заједно детерминише главну реченицу. Хомогенизацију два исказа поткрепљује понављање јединице „мој драги“ која у првој целини има функцију објекта, а у другој функцију субјекта. О конекторској улози *јер* сведочи и на овом месту интерпункција, која нам указује на то да је он одвојен од реченице коју уводи. И на овом месту замењив је са другим конекторима, или напоредним везницима и везничким речима.

3) „Немање деце“ из друге целине је накнадно објашњење зависног члана синтагме „тачка“ у функцији објекта – „животарење у празном стану“, па се, и у овом примеру, реченица односи на неки од конституената главне реченице, али не и на реченицу као целину.

4) Реченице на чијем почетку стоји конектор *јер* у четвртном примеру нису ништа друго до са другачијег аспекта посматрани субјекат који у главној клаузи гласи „нешто сасвим друго“. То што га „мучи“, односно „нешто сасвим друго“ јесу чињенице изнесене овим клаузама.

– КОНЕКСИЈА ИЗДВАЈАЊЕМ РЕЧЕНИЧНОГ ЧЛАНА ПРЕДИКАТСКОГ АПОЗИТИВА УЗРОЧНОГ ТИПА

У следећим примерима *јер* такође има као примарну функцију повезивања реченичних чланова или реченица које су у процесу дезинтеграције одвојене, тако што је други члан који има функцију накнадног сужавања значења исказаног првим чланом издвојен. У следећем примеру то је учињено опредикаћењем синтагме.

Одбијан и теран одасвуд, уверио се како је погрешно његово мишљење да несреће – чак и олује, суше, градови и снегови – омекшавају људска срца. Напротив. Постала су леденице, та смежурана и саможива срца. Постала су гвожђе. *Јер*, већ два дана, два дуга дана, два ледена дана, ништа није окусио, ништа није ставио у уста (Рефуз мртвак, 55).

У наведеном примеру, реченице „није окусио“ и „није ставио“ не одnose се на управну у целини, већ су накнадни додаток предикатског апозитива са узрочним значењем са којим стоји у напоредном односу у дубинској перспективи. Лексема *јер* у овом случају нема примарно функцију уврштавање зависне у главну реченицу, већ свезе међу деловима истоветних функционалних чланова, од којих је други предикатизован и издвојен у посебну реченицу. Уколико бисмо уклонили предикатски апозитив са узрочним значењем из главне реченице, онда би реченица уведена везником *јер* имала функцију зависне у односну на главну. Међутим, у том случају информација, а и ефекат који је приповедач желео да постигне не би били потпуни. Овако, она је само део предикатског апозитива коме је подређена у узрочно-последичној вези, и заједно са њим представља узрок вршења радње главне реченице као прилошка одредба. Дакле, овде није реч о везнику *јер* који повезује главну и зависну реченицу већ о конектору коме је функција да повеже првобитно два хомофункционална реченична члана у односу на предикат, и од којих је први, предикатски апозитив синтаксичка доминанта а други зависи од њега.

Стилска подлога оваквој појави у нашим примерима крије се заправо у избегавању кумулације на овом месту, која наступа у дубинској перспективи реченице, с обзиром на то да су тамо доведене у везу хомофункционалне али хетеросигнификацијске јединице, ако узмемо у обзир чињеницу да предикатски апозитив опет настаје као резултат елидирања редудантних делова зависне реченице из дубинске перспективе. Ова чињеница доприно-

си конклузији о првобитној повезивачкој, конекторској улози *јер*, у односу на везничку, будући да кумулативни елементи не могу остварити своју пре свега стилску, а у извесном степену и комуникативну функцију у овом тексту разједињени, већ само међусобним упућивањем.

В) *ЈЕР* КАО КОНЕКТОР ДЕЛОВА НЕПОТПУНОГ ИСКАЗА

У следећим примерима предикатизована структура на чијем почетку стоји *јер* не односи се на целокупну надређену реченицу, већ на нереченични члан, који не стоји у синтаксички регуларном односу, већ је оператор вероватноће, модална речца која нема синтаксичку улогу.

Можда је с неким рањеником путовао у Талијанску, бродом, док су наоколо крстарили немачки суверени. Јер, ствари не говоре, људско памћење је крње, кратко и мањкаво, варалица без душе и части (Нишчи, 102);

Можда сам била и мало луда, потресена свим што сам изненада стекла (и што никад нисам смела изгубити), опијена страшћу коју ми је, не знам због чега, пришаптавао мој демон са једним отвореним оком, увек спреман да скочи. Можда? Јер, ко може бити здрав и чисте савести у прљавом свету? (Царски рез, 230).

У првом наведеном примеру семантички реченица на чијем почетку стоји лексема *јер* не односи се на целу претходну, већ накнадно објашњава модалну речцу на том месту. Суд изнесен у исказу „путовати“ је проблематизован речцом *можда*, а исказ састављен из три саставне реченице, „не говоре“, „памћење је крње“ јесу заправо објашњење таквог релативизовања.

Исти је случај у другом примеру, где нас приповедач наводи понављањем речце и интерогацијом да после ње следи објашњење зашто она ту стоји.

ЗАКЉУЧАК

На корпусу који чине примери из књижевно-уметничких, прозних дела Видосава Стевановића обрадили смо функције лексеме *јер* када се налази у позицији између две јединице одвојене интерпункцијским знаком тачком. Он се у том случају налази на почетку реченице, дакле на месту које је неуобичајено, па смо покушали образложити какву функцију онда обавља и под каквим стилистички условљеним употребама долази у ту позицију.

С обзиром на то да употреба везника *јер* није уобичајена у српском језику у иницијалној позицији, то јест зависна реченица уведена овим везником не долази испред главне, можемо рећи да аутор чији је текст пред-

мет језичке анализе често има тенденцију да га употребљава у датој позицији из стилских разлога – дехомогенизације и кондензације⁵.

У примерима које смо тамо пронашли уочавамо да лексема *јер* у датим околностима може имати две функције: 1. функцију конектора, у везаном тексту, у исказима који су обједињени вишим смислом са неким од реченичних чланова, при чему не означавају узрок вршења радње надређене реченице, већ само указују на везу између два члана реченице, од којих је један опредицаћен и издвојен, или везу између два независна исказа. Дакле, у реченицама у којима се интерпункцијски знак тачка не може изоставити; 2. везничку функцију у реченицама у којима је тачка факултативно употребљена, условљена психо-стилистичким разлозима. Дакле, у парцелизованим реченицама у којима уводи зависну узрочну клаузу.

Да бисмо оно што смо најпре претпоставили, а затим и утврдили, доказали кроз примере узели смо у обзир стилистичке и синтаксичке критеријуме при одређивању карактеристичне везничке или конекционе улоге лексеме *јер*. Долазимо до следећих закључака на основу наших примера:

1. Ако везник *јер* има у интересентенцијалној позицији функцију парцелације исказа у сврху комуникативне и говорне антиципације појединих делова онда има уобичајену везничку функцију;

2. Везничку функцију *јер* остварује ако уводи зависну реченицу са узрочним значењем. У том случају није могућа пермутација клауза у српском језику, дакле није могуће да реченица уведена везником *јер* дође испред главне клаузе у сложеној реченичној формацији. Будући да предмет овога рада није детаљна семантичка анализа саставница које као конектор *јер* повезује, требало би истаћи да је знатно већи број случајева са парцелизованим реченицама са значењем узрока критеријума когнитивне процене, него реченица са другим типовима узрочног значења;

3. О конекционој функцији *јер* можемо говорити уколико реченица на чијем почетку стоји, а одвојена је зарезом од ње, не односи се као зависна узрочна према управној. На структурном и комуникативном плану посматрања реченица није зависна у односу на неку надређену уколико је заокружена као посебан потпуни исказ, или је део непотпуног исказа, па лексема *јер* није експонент увођења узрочне зависне клаузе, већ сигнал свезе између два потпуна исказа. Тада, помоћу анафорског функтора у оквиру лексеме *јер* упућује на претходни текст.

У том случају реченица на чијем почетку налазимо лексему *јер*, и то одвојену структурно условљеном паузом у виду зареза може бити:

⁵ Обим рада нам био је ограничавајући фактор у ширем истраживању на већем корпусу, па смо концентрисали пажњу на само ова четири у списку извора наведена дела.

а) у вези са целим претходним исказом и имати стилистичку функцију семантичке допуне већ изреченог садржаја у претходном исказу или конклузије у односу на претходно изречени садржај, али није у регуларној синтаксичкој вези са њим;

б) може се односити на неки од реченичних чланова, као његов супституент или детерминатор;

в) такође, као конектор *јер* може служити и да повеже семантички празну нереченичну јединицу са његовим накнадним конкретизатором, као експликацијом става говорног лица о изреченом садржају реченице из прве исказне јединице.

ИЗВОРИ

Стевановић (1979): Видосав Стевановић, *Рефуз мрџвак*, Београд: Српска књижевна задруга.

Стевановић (1982): Видосав Стевановић, *Нишчи*, Београд: Полит.

Стевановић (1984): Видосав Стевановић, *Периферијски змајеви*, Београд – Крагујевац: Народна књига – Светлост.

Стевановић (1984): Видосав Стевановић, *Царски рез*, Крагујевац: Светлост.

РСЈ (2007): *Речник Српској језика*, Нови Сад: Матица српска.

Речник ЈАЗУ: *Рјечник хрвајскоја или српскоја књижевној језика*, I–XXIII 1880–1976, Загреб.

ЛИТЕРАТУРА

Јовановић (2008): Јелена Јовановић, *Колокација – са линјивисјичкој и сјилисјичкој лједисјичкој јосмајсјрана*, Зборник Института Сану, Београд, стр. 213–225.

Ковачевић (1988): Милош Ковачевић, *Узрочно семанјичко јоље*, Сарајево: Завод за уџбеника и наставна средства.

Ковачевић (1998): Милош Ковачевић, *Синјакса сложене реченице*, Београд: Рашка школа.

Ковачевић (2000): Милош Ковачевић, *Сјилисјичка и јрамајсјика сјилсјких фијура*, Крагујевац: Кантакузин.

Мразовић (2010): Павица Мразовић, *Грамајсјика српској језика за сјиранце*

Поповић (2004): Љубомир Поповић, *Ред речи у реченици*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност.

Радовановић (1990): Милорад Радовановић, *Сјиси из синјаксе и семанјичке*, Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Симић, Јовановић 2002: Радоје Симић, Јелена Јовановић, *Српска синјакса I/II*, Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика.

Симић, Остојић 1998: Радоје Симић, Бранислав Остојић, *Основи фонолојје српској језика*, Подгорица: Универзитет Црне Горе.

Saša R. Milošević

University of Belgrade

Faculty of Philology

Department for Serbian Language and South Slavic Languages

STYLISTIC AND SYNTACTIC FEATURES OF THE LEXEME *JER* AT THE SENTENCE-INITIAL POSITION IN VIDOSAV STEVANOVIĆ'S FICTION

Summary: This article deals with functions of the lexical item *jer* (*because*) on the corpus of examples from Vidosav Stevanović's fiction. The analysis focuses on initial position of the lexeme *jer*, i.e. at the beginning of sentences. This position is unusual, so the author tries to explain which functions it performs under specific stylistic conditions. Namely, the primary function of the connector *jer* is the introduction of a dependant causal clause, so that it normally does not come in initial position. However, various stylistic reasons can allow *jer* to take the initial position, in cases when the clauses are parcelized and in cases when it has a role of a lexical textual connector.

Key words: *jer*, connector, conjunction, syntactic function, stylistic function, de-homogenization, condensation, connection

Милена Ивановић
Универзитет у Источном Сарајеву
Педагошки факултет у Бијелини

УДК: 821.163.41.09-93-32 Андрић И.
ИД БРОЈ: 203716108
Оригинални научни рад
Примљен: 14. маја 2013.
Прихваћен: 20. септембра 2013.

ПРОСТОРНО-ВРЕМЕНСКИ ОДНОСИ У АНДРИЋЕВИМ ПРИПОВИЈЕТКАМА ЗА ДЈЕЦУ

Апстракт: У Андрићевом стваралаштву веома је битан проблем простор – вријеме, односно хронотоп у Бахтиновом смислу. На укрштању времена и простора на различитим нивоима Андрић гради причу о животу човјека, чије је извориште сваког страдања у дјетињству. Андрићеве приповијетке за дјецу из збирке *Деца* дају нека од рјешења на загонетку коју представља човјек са простора Босне, али и дјетињство као почетак свих животних стаза. Простор и вријеме у приповијеткама за дјецу дати су из угла дјетета, они се преобликују и преосмишљавају углавном кроз игру, кроз различите видове игре. Посебно мјесто међу овим приповијеткама припада причи *Аска и вул*, гдје простор дешавања означавамо као митски.

Кључне ријечи: Андрићеве приповијетке за дјецу, хронотоп, дјечија перспектива

У Андрићевом стваралаштву веома је битан проблем простор – вријеме, односно хронотоп у Бахтиновом смислу. Хронотоп је термин Михаила Бахтина који означава „суштинску узајамну везу временских и просторних односа“ (Бахтин 1989: 193) и „материјализацију времена у простору“ (Исто: 379).

Бахтин сматра да „у границама једног дела и у границама стваралаштва једног аутора примећујемо мноштво хронотопа и сложене, специфичне за једно дело или аутора, корелације међу њима, при чему обично један од њих фигурира као оквирни, или доминантни. Хронотопи се могу укључивати један у други, постојати упоредо, преплитати се, смењивати, суочавати, супротстављати се или бити у сложенијим узајамним односима“ (Исто: 382).

Појам хронотопа Вучковић објашњава као „ознаку за укрштање временских и просторних равни у једној тачки, у којој се згушњавају простор и време“ (Вучковић 2008: 89).

Основна карактеристична особина умјетничког простора и времена је сте селективност. „Суштински односи темпоралне и просторне уметничке асимилације (хронотопи) у књижевним делима реализују се обједињено, спајањем простора и времена на смислен и конкретан начин“ (Росић 2010: 23).

Категорије простора и времена као елементи књижевне композиције могу бити полазиште у изучавању законитости функционисања књижевно-естетске цјелине. Компоновање основних елемената романескне композиције, категорија времена и простора, међусобно је условљено. Сјећањима која су увијек временска категорија потребан је простор. Кроз сјећање се рекреира вриједносна и емпатичка димензија, при чему се лични предмети могу тумачити као арсенали сјећања и метафорика заборав. Сјећање је временска категорија која рекреира прошлост простора и њему је неопходан простор (види: Фаранго 2007: 84).

Хронотопом су у књижевности прецизно одређени и типови жанрова (Бахтин 2000: 219), као и функције књижевних ликова. Приповиједање у књижевности се увијек одвија у времену, у складу са хронолошким редослиједом стања прошлости, садашњости, и будућности. Умјетност поезије и прозе незамислива је ван просторно-временског оквира, јер „време и уметнички простор омогућују перцепцију целовите слике уметничке стварности и композиционе организованости дела. Уметнички простор је модел света дат од стране аутора језиком представљања простора. Простор укључује облике постојања материјалних објеката и процесе; време – облике секвенцијалних промена стања“ (Росић 2010: 23).

На укрштању времена и простора на различитим нивоима Андрић гради причу о животу босанског човјека, али и човјека уопште. Познати писац се често из перспективе садашњости враћа у прошлост, прича је саопштена у форми сјећања, евоцирања успомена из раног периода младости или из дјетињства. Простор у коме смјешта своје приче осим Вишеграда и околине често је Сарајево, али и мањи градови у Босни. У појединим дјелима, радња је смјештена у новије вријеме нпр. за вријеме Првог свјетског рата, послје њега, у међуратном периоду, након Другог свјетског рата. Питање хронотопа за себе веже и значење, боље речено значење (често представљено симболима као његовим маркерима) и хронотоп су у међусобној корелацији. Путем важних симбола за своју поетику као што су: мост, стаза, али и камен, кула, ријека (односно вода) и других Андрић повезује архетипско са свакидашњим, колективно са појединачним, легенду повезује са стварношћу, правећи тако укрштаје и преплитаје које његовом књижевном дјелу дају посебан тон и угођај.

У оквиру приповједака за дјецу¹ хронотоп је представљен из угла дјетета и у томе је разлика између ових приповједака и оних које именујемо као приповијетке за одрасле. И у овим приповијеткама хронотоп касабе је веома присутан. Често ту касабу можемо препознати као Вишеград имајући у виду Андрићеву биографију.² У случају другог важног мјеста Андрићевог одрастања – Сарајева, препознавање је лакше јер је град назначен (нпр. дјечак Латковић из приповијетке „Књига“ похађа гимназију коју можемо препознати као сличну ако не и исту ону гимназију коју је сам писац похађао и из које није понио добра искуства), спомиње се махала на Бјелавима, што је дио Сарајева. Лични пишчев доживљај касабе, вишеградске, односно сарајевске могао је послужити као грађа за простор у коме обитавају јунаци његових приповједака „Књига“, „Деца“, „Прозор“, „На обали“, „У завади са светом“, „Излет“, „Панорама“, „Мила и Прелац“. Касаба је и реалан градски простор у коме се рађа, живи, умире, у коме се води свакидашња борба за живот и опстанак, без обзира којој конфесији припада појединац, али и простор у коме царује малограђанштина, учмалост, успореност, средина која се опире било каквој промјени, у којој вријеме није битан фактор. На основу начина на који појединац доживљава ту исту касабу, говоримо о његовом субјективном доживљају простора. Марко, јунак приповијетке „На обали“ касабу (коју препознајемо као Вишеград) доживљава као тамницу, као простор који га ограничава, а живот којим живи он и његови као паћенички. Домаћи простор у овом случају није простор радости, сигурности, спокојства, уточишта како бисмо очекивали. Он је управо супротан. Туђи простор, мјесто дјечаковог школовања (Сарајево), за који бисмо очекивали да је омражен, несигуран, непријатељски, пријетећи, је простор који он доживљава као близак. У овој приповијети имамо још једну важну опозицију: лијева обала ријеке – десна обала ријеке. Ријека је овдје граница, односно линија „у односу на коју све постаје или лево или десно, или горе или доле, или свето или профано“ (Детелић 1992: 22). Марко живи на лијевој обали, која је представљена као каменита, пуста, шкрта за све оне који од ње покушавају нешто извући за живот. Такав физички простор одговара менталном простору њених становника, који таворе у биједи, а да размјера те биједи и нису свјесни, нису спремни ништа да мијењају тјешаћи се надом у бољи живот који ће једном доћи. Марков животни простор

¹ Предмет нашег интересовања су приповијетке за дјецу из збирке *Деца*, изузев приповиједака „Змија“ и „Писмо из 1920“.

² О томе да је Андрић, можда и несвјесно, усклађивао властити лик са ликом дјечака о коме приповиједа, кога понекад именује (Марко, Лазар, Петар) а тиме и говорио о простору свога одрастања – Вишеграду који је именован као касаба, варош или варошица писао је Радован Вучковић (Вучковић 2006).

јесте метонимија његовог живота, а пејзаж метафора његовог расположења (Лешић 2008: 377).

Десна обала ријеке је простор бујне вегетације, богатијег и садржајнијег живота, срећнијих људи, простор промјена. Опозиција лијево – десно, иначе, означава однос женског наспрам мушког, затвореног у себе и отвореног према напоље, однос нечистог и чистог. У неким свјетским језицима десна страна је исто што и права страна (Станковић-Шошо 2006: 99). Ове све опозиције препознајемо у приповиједи „На обали“.

У приповиједи „Деца“ амбијент босанске касабе представља градску средину која је најприје својом скученошћу опозиција селу. Касаба је даље простор гдје доминира менталитет супарништва, зависти, ситних интереса, једном ријечју сурова средина коју одликује малограђанштина. Село је амбијент примјеренији човјеку, ту се осјећа слободније, ближи је природи, људи су због тешких послова принуђени да више сарађују, упућенији су једни на друге. Касаба има још једну важну карактеристику: то је простор гдје се сусрећу и живе људи различити по поријеклу, вјери, статусу, животним навикама, које су само судбина и случај спојили. На такав простор и такву атмосферу међуљудских односа ни дјеца нису могла остати имуна. Агресија дјечака из дружине и Мила и Палике може дјелимично бити и одраз понашања одраслих.

Прича је смјештена у претпрољећно вријеме, кад није још прошла зима, а ни стигло прољеће, у вријеме кад дјеца немају чиме да се баве, када у досади покушавају да осмисле свој дан. Огољени пејзаж је у сагласју са унутрашњим свијетом малих јунака који је без боје, облика, смисла, циља, који је обезличен и на одређени начин дехуманизован.

Сам пут до мјеста гдје дружина треба да се сукоби са Јеврејима садржи занимљиве просторне одреднице: ријеку и раскрсницу. Ријека и прелаз преко ријеке симболишу повезивање различитих страна, обала које самостално егзистирају, али и теже једна другој. Раскрсница, пак, има посебну симболику: то је „сусретиште времена и простора (...) симбол избора, али и јединства супротности“ (МРТС 2000: 117). Управо на раскрсници се дјечаци заустављају, распоређују и припремају оружје за напад на мале Јевреје. Од раскрснице пут води низбрдо, симболизује спуштање које се манифестује суровим нападом на недужну јеврејску дјецу. Јевреје налазе поред чесме, дакле воде, која у хришћанској традицији између осталог означава „регенерацију, обнову, очишћење“ (Исто: 155). Ово значење је важно за дјечака, јунака приче, јер ће управо ова авантура значити његово отрежњење, очишћење од лоших мисли, сусрет са својом људском суштином. Тренутак преокрета је суочавање са лицем прогоњеног, тренутак кад је од безименог, безличног плијена мали Јевреј постао људско биће, и то прогоњено људско биће.

У приповиједи „Кула“ говоримо, пак, о хронотопу куле, простору старе турске барутане која се док траје дјечија игра преображава у неземаљски простор у коме вријеме стоји. Простор куле ограничен је физички, али у доживљају учесника у игри он је безграничан простор слободе. Све изван куле је простор ограничења, забрана, испразности, бесмисла, јер је то простор обичног свакидашњег живота од кога дјечаци, налазе уточиште у кули. „Цео живот оног првог света био је њему и његовим друговима досадан, изгледао неважан и нестваран, а прави, главни, истински свет – била је кула“, гдје су дјечаци проводили „дуге, светле и лепе сате доживљавајући само ретко и тамне тренутке које и најлепша игра понекад доноси (Андрић 1988: 12). Дјеца, за разлику од одраслих о несавршености живота не размишљају, она је исправљају у тренутку кад је примижете. „без потпуне рационализације о недовољности света у коме живи, дете тај свет мења у игри и ствара магијски свет играчку“ (Јовановић 2001: 31).

Кула симболише и затворен, заштићен простор, издвојен од остатка свијета двоструким каменим зидом, али и тамом која је ту владала и дању. Опозиција свјетло – тама наглашена је и податком да су се ту гнијездили и слијепи мишеви.

Тај простор подразумијева и временску дистанцу у односу на стварност коју живе сви они извана куле. Вријеме које влада у кули је јуначко, давно вријеме које не познаје проблеме свакодневице, јер се из те перспективе чине банални и недостојни. Значи, улазећи у кулу дјечаци излазе из оквира реалног времена и простора и улазе у паралелан, митски свијет који је понајприје простор игре, али и простор жеља.

У приповиједи „Панорама“ поставља се опозиција стварни свијет – свијет панораме, али и простор босанске варошице наспрам простора од Бразила до Цејлона. Стварни свијет је затечен, задат а крут, он нема осјећаја за слику, боју, звук који дирну струне душе и што је најгоре – он функционише по диктату силе, новца, власти, имања и разума, свега страног дјечаку, јунаку приче. Наспрам овога свијета имамо слику свијета са богатством, љепотом и радошћу, које се мијењају по диктату срца и чула, гдје управо срце и чула представљају окосницу и разлог свему. Први свијет је свијет рационалног, разума, промишљености и рачуна, а други свијет чула, маште, срца и осјећаја. Опозиција би се могла одредити и као свијет обичног, срећеног, сигурног у шаблоне сведеног људског живота наспрам живота који сваким треном може бити другачији зависно од импулса онога који га живи.

Простор босанске варошице супротстављен је простору од Бразила до Цејлона, које раздваја пола земаљске кугле. Миноран простор површином је и простор скучености, ограничења у физичком и духовном смислу. Насупрот овоме простору имамо простор огромних размјера, који нуди мо-

гућност да се и физичка и духовна снага размахне. Посебно је важна опозиција свој – туђ, која овдје нема уобичајено значење. Најчешће одредница *свој* симболише *сијурносѝ, уѝочиишѝе, ѝоѝлину дома*, подразумејева окружење које је *разумљиво, родбинско, граѝо* и *блиско*. У овом случају сва та очекивана значења су промијењена у своје супротности, па одредница *свој* за себе веже значења *уѝроженосѝи, неразумијевања, сѝраноѝ, омраженоѝ* и *одбојноѝ*, дакле сва она значења које бисмо по дефиницији везали за одредницу *ѝуђ*.

Друга важна опозиција је стварно вријеме наспрам фиктивног времена. Оба времена су у непрекидном протицању и у њима се може разлучити оно што је прошлост од онога што је садашњост, односно у фиктивном времену онога што је будућност. Фиктивно вријеме почиње као паралелно вријеме објективном времену да би почело све брже и брже протицати, тачније наилазимо на временске одсјечке који су поглед у будућност, најава догађаја.

У метафизичком смислу наличје панораме је наглашено једним описом земаљске пустоши која се јавила у дјечаковом сну. Тај кошмар је донио слику голе планине, велике удаљености људских насеља, мрачну атмосферу у којој је он сам био прикован за једно мјесто. Космичка језа и уклетост сна досежу врхунац у ријечима које се чују из грмљавине: „Тврдио си да волиш свет и никад ти га није било доста. Ево ти га сад, нагледај га се, и види шта си волео!“ (Андрић 1988: 136) Ако овај кошмар схватимо као слику разголићеног свијета, све оно што панорама нуди јесте „замамљива варка“.

Прича „Панорама“ поставља питање шта је свијет а шта слика свијета, шта је и гдје је граница између стварног и нестварног, рационалног и ирационалног, јаве и сна. То питање се приповједачу јавља у стотинама видова и остаје без правог рјешења.

Мотив сусрета је важан за хронотоп, и врло често означава заплет. „На путу пресецају се у једној временској и просторној тачки просторне и временске стазе различитих људи, представника свих сталежа, стања, вера, националности, узраста (...) овде могу настати свакојаки контрасти, срести се и уплести различите судбине“ (Бахтин 1989: 373).

У приповиједи „Излет“ заплет почиње управо након сусрета са старцем Леком. Младић заспи под зидинама Добруна и снови сан везан за владарску породицу древног града. Мјесто гдје се младић налази је пресудно да би његова машта дала себи маха, јер, како каже Андрић: „ништа не подстиче у нама рад наше маште и ништа није узбудљивије него гледати старе цивилизације на њиховом извору који је одавно пресахнуо“ (Андрић 1981: 326). Према пишчевом мишљењу, поменути „путеви маште“ личе на „лабиринт“ и нису увијек „лаки ни пријатни“, као што ће бити управо ови сањани под зидинама средњовјековног Добруна.

Сан дјечака уводи у средиште приче: кнегиња Павловићка, млада су-пруга остарјелог владара добрунског града, изгубила је прстен током јутарњег умивања. Она је пријеке нарави, хировита, са наглим изливима страшног бијеса. Прича каже даље да је кнегиња за крађу оптужила младу сироту дјевојку Јелену, која је у тој кући била више посвојеница него слушкиња али која је господарици била трн у оку, јер је за разлику од ње била вриједна, добра и омиљена. Слиједи опис безуспјешне потраге за прстеном која је довела до Јелениног самоубиства, јер дјевојка није знала како да се више избори са суровом и насртљивом владарком. Кнегиња је прстен пронашла у порубу своје хаљине непосредно након Јеленине сахране. „Држећи прстен у стиснутој песници на сред груди, кнегиња се одвукла до удаљене сумрачне оставе, чији су дубоки прозори гледали на провалију са реком у дубини. Имала је толико снаге да прстен баци кроз прозор, а затим је од белог свиленог гајтана, којим се опасивала, направила омчу и обесила се на један од великих гвоздених клинова, о који се иначе вешала коњска опрема“ (Андрић 1988: 160).

Управо тај судбоносни клин је пронашао Петар. Тај клин је постао једна врста кључа за повезивање два хронотопа – оног који је везан за стварно мјесто и вријеме дешавања приче (Добрун, љетно поподне) и оног који представља прошло вријеме у том истом простору. Медиј за повезивање та два хронотопа јесте сан.

Петар се буди а „старац је једнако причао о граду, објашњавајући онима око себе шта је то што разграђује и руши градове. Руше Турци, али руши и земан, а руше и људски немир и неправда“ (Исто: 161). Младић се не може разабрати између сна и јаве, шта је стварност, а шта прича, шта је садашње вријеме а шта прошлост. Дилема не бива разријешена, а младић напушта Добрун и враћа се у град. Ипак, он причу и сан оставља за собом под добрунском тврђавом, јер клин који је био и замајач приче, завршава у ријечи. Символика ријеке као границе која раздваја град од окружења (у овом случају добрунске тврђаве), садашњост од прошлости, вријеме у ком је доживљен сан и након буђења, јасно је истакнута. На тој граници се оставља једини материјални доказ младићевог доживљаја под тврђавом, односно сањаног догађаја.

У приповиједи „Екскурзија“, слично као у претходној, сан је медиј који повезује два хронотопа – простор Калемегдана у доба турске владавине и у модерно доба. На почетку приче Калемегдан је представљен као прелазни простор „као неки праг“ који има „сјај далеког света са оштријим и разноликијим облицима“ и гдје се могу наслутити „нејасне могућности необичних сусрета“ (Исто: 163).

Прије него што ће рећи нешто о сну једне од гимназијалки, јунакиња приче, Андрић каже: „Ако је погрешно и свирепо нетачно казати да се сва-

ком човеку у животу дешава оно што заслужује, сто пута би горе било казати да сваки човек има снове какве је заслужио“ (Исто: 165). Тиме нам јасно ставља до знања да оно што ће услиједити није одјек дјевојчине подсвијести, није разоткривање њене притајене или скривене природе.

Андрић нас у дјевојчин сан уводи тако што преклапа хронотопе: дјевојка је у кревету са другарицом у соби у стану другаричине тетке и истовремено је у каменој просторији са оживјелим пашом који је представљен као створење без лица. „То фино подрхтавање усана и очних капака и једва приметни покрети голе десне руке, то је, у сну који је сада био стварни живот овог заспалог девојачког тела, одговарало: стравично раширеним очима, широко отвореним и од ужаса онемелим устима, и пред себе испруженој руци. То тело није лежало на меком кревету, окупано, преливено светлошћу мале лампе са ноћног стола. Оно је било грчевито савијено и напрегнуто у полумраку студене, непознате просторије“ (Исто: 166). Оно што је сан, именовано је као стварност, односно стварност је именована као сан. Андрић то више пута наглашава у току приче.

Хронотопи које овдје још морамо поменути везани су за ментални простор паше и гимназијалке. Она је жртва, младо, неискусно, угрожено створење које покушава да избјегне неумитно злостављање. Огроман страх, који се јавља у тој за њу потпуно новој и злокобној ситуацији дјелује паралишуће и на њену свијест, па простор око себе поима селективно. За њу је „постојало само оно што сачињава њен страх: сумрачна студена просторија којој не разазнаје обим ни облик, зид иза леђа, стид од голотиње, камене плоче под ногама, и пред њом висока мрачна појава мушкарца коме не види лице“ (Исто: 166).

Паша је представљен из дјевојчиног угла, на основу утиска који на њу оставља. Дјевојка више разазнаје по начину говора и боји гласа, цијелом држању и поступању него што јој бива јасно наговјештено „да је овај човек и гладан и жедан и жељан свега, да му је хладно, да га неодољива потреба гони и да богзна откад тражи како да се прехрани, напије, загреје, стресе са себе трагове пустоши и смрти“ (Исто: 167).

Дјевојка слути још нешто што ће битно утицати на њено понашање, а то је да он од ње тражи задовољење својих потреба за топлином, глађу и жеђу, и лијека својој смрти и непостојању не грубо и насилно, него полако и неодољиво. Она осјећа да мимо њене воље он то све и добија не силом и отимањем (или бар не отворено), „него наговарањем, јер је оно до чега му је, изгледа, највише стало, то је њен пристанак“ (Исто: 167).

Опозиције сан – јава, прошлост – садашњост чине окосницу приче. Опозиција се у једном моменту поништава, супротстављене стране се стапају, губи се јасна граница између сна и јаве ако да јава постаје сан, а сан се

чини као јава. У том чудном хронотопу се и дешава сусрет суочење паше са својом нагонском суштином и младе дјевојке код које се тек буде чула.

Оно што пашу и дјевојку повезује јесте и пашина очајничка жеља да прича да некоме каже истину о своме животу, своју историју, како је страдао и како је доспио на гробно мјесто на Калемегдану. „Жељан сам жива створења и људског разговора“, каже паша (Исто: 170). Овдје се још једном (као на много мјеста у Андрићевом дјелу) наглашава људска потреба за причом и причањем, причање се поставља као услов битисања. И на оном свијету постоји потреба за причом великих духова и епских јунака, јер они и за живота живе док трају приче о њима.

Још једна чињеница овдје је врло важна: посриједи је елементарна ситуација – однос мушкарца и жене, паша је мушкарац који се нашао насамом са младом дјевојком. Реченице које чине њихов дијалог су кратке, често елиптичне, што доприноси драматичности ситуације. У духу онога који наређује, посједује, отима ако нешто не може добити добровољно паша изриче право на дјевојку: „Од свих жена на свету за мене нема више ниједне. Само ти и само за ову ноћ, овај тренутак. Сада.“ (Исто: 170). Попут турских газија који у епским пјесмама на силу узимају српске дјевојке за једну ноћ, паша тражи задовољство чула а не задовољство духа.

Суштина приближавања паше дјевојци и њеног страха јесте у еротично-танатичном осјећању турског газије. Митови о мртвацу који жуди за здрављем и љепотом (врло инспиративни за писце у доба романтизма) као да израћају из подсвијести дјевојке и постају драма њеног сна. Код дјевојке је присутан страх од хтонског ероса и *йодземне смрти*, али и енергија жене и женствености, која у доба пубертета јесте очекивана одлика. „С призвуком драматичног казивања, разговорно ударно писац приказује како једна на јави безазлена игра постала у сну веома егзистенцијална игра љубави и смрти, ероса и танатоса, игра једне давнашње несреће и једне садашње ведре егзистенције, игра могућности и стварности“ (Леовац 1979: 165).

У тренутку кад је та игра постала неиздржива, сан се прекида буђењем у болу, пропраћеним вриском. Прича која је почела у ведрим тоновима завршава се смијехом, ничим изазваним, тако својственим младости, смијехом као олакшањем и растерећењем.

Кад је ријеч о односима простор–вријеме, сасвим је посебна приповијетка „Аска и вук“. Простор у коме се крећу јунаци ове приповијетке одређујемо као митски. Према мишљењу М. Лотмана и Б. Успенског, митски простор има три дистинктивна обиљежја. Митски простор има „колажни“ карактер и замишља се не у облику континуума „него као скуп појединих објеката“ (Лотман, Успенски, према Детелић 1992: 23). Елементи тог колажа, односно појединачно одређена *јака мјестиа*, у контексту књижевне поетике дефинишу се као *мјестиа-знакови*. Митски простор може да моде-

лује друге, непросторне (семантичке, вредносне и друге) односе, што је најважнија његова карактеристика. Трећа карактеристика митског простора је да је ограничен, тј. састављен од коначног броја елемената (Детелић 1992: 23).

Нама су од посебног значаја у овој приповијести мјеста-знакови као што су кућа (породично огњиште у коме живи са мајком) и шума. Хроно-топ пута такође се може посматрати као мјесто-знак. Овчици Аски је својствено да лута путевима које сама налази и да тражи „одвојену пашу на удаљеним местима“. Овом појединошћу на одређени начин је најављен догађај који чини окосницу приче. Аска се удаљава од куће, која представља „свој, пријатељски, безбедан простор“ (Детелић 1992: 132, Башлар 1969: 29), скреће са познатог пута и мало-помало стиже у шуму, која традиционалном схватању представља хтонско мјесто, простор смрти. Хроно-топ пута „сигнализује да ће догађај на границама првог, другог и трећег простора утицати на ток радње“ (Станковић-Шошо 2006: 85). Аска на своје путу прелази из једног простора у други и суочава се са смрћу представљеном у облику вука. Простор сусрета је необичан: „Слаба видљивост и потпуна тишина стварале су зачаран предео у ком простор и даљина нису имали мере и у ком је време губило своје значење“ (Андрић 1988: 191), а мјесто сусрета је чистина, дакле граница између шуме и отвореног, слободног простора. Вук је описан као стар и дрзак, са крзном које се потпуно стапа са окружењем: „Његово олињало крзно, зеленкасто и смеђе, омогућило му је да се изједначи са јесењим буквама и травом која почиње да вене“ (Исто: 191). Вук преузима одлике простора смрти и сам постаје пријетња смрћу за малу Аску. Борба за живо овчице Аске се одвија у шуми а коначно разрјешава на чистини кад пристигли ловци убијају вука. Није случајно што се Аскина драма окончава на чистини као што је почела, дакле на граници, која је „најважније типолошко обележје простора“ (Лотман 1976: 300).

Повратак кући је повратак у стабилност, на огњиште, у оквире заједнице.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Андрић (1981): Иво Андрић, *Знакови њоред њуша*, Београд: Удружени издавачи.

Андрић (1988): Иво Андрић, *Деца*, Сарајево: Свјетлост, Београд: Просвета.

Бахтин (1989): Михаил Бахтин, *О роману*, Београд: Нолит.

Бахтин (2000): Mihail Bahtin, *Problemi poetike Dostojevskog*, Beograd: Септер.

Вашлар (1969): Gaston Vašlar, *Poetika prostora*, Beograd: Kultura.

Вучковић (2006): Радован Вучковић, *Андрић, Паралеле и рецејџија*, Београд: Свет књиге.

Вучковић (2008): Радован Вучковић, *Писац, дело, чийџалац*, Београд: Службени гласник.

Детелић (1992): Мирјана Детелић, *Мийџски љросџор и еџика*, Београд: САНУ.

Јовановић (2001): Славица Јовановић, *Поеџика Дуџана Раговића*, Београд: Научна књига – комерц.

Леовац (1979): Славко Леовац: *Приџоведач Иво Андрић*, Нови Сад: Матица српска.

Лешић (2008): Зденко Лешић, *Теорија књижевности*, Београд: Службени гласник.

МРТС (2000): *Мали речник џтрадиционалних симбола* (приредио Марио Лампић), Београд: Либрето.

Лотман (1976): Јуриј М. Lotman, *Структура иметниџког текста*, Београд: Nolit.

Росић (2010): Тиодор Росић, Просторно-временски континуум у „Малим бајкама“ Стевана Раичковића, *Узданица*, Јагодина: Педагошки факултет, VII/2, 21–32.

Станковић-Шошо (2006): Наташа Станковић-Шошо, *Тоџос љуџа у срџској народној бајци*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Фаранго (2007): Корнелија Фаранго, *Динамика љросџора, креџање месџа. Сџудије из џеокулџуралне нараџологије*, Нови Сад: Stylos.

Milena Ivanović

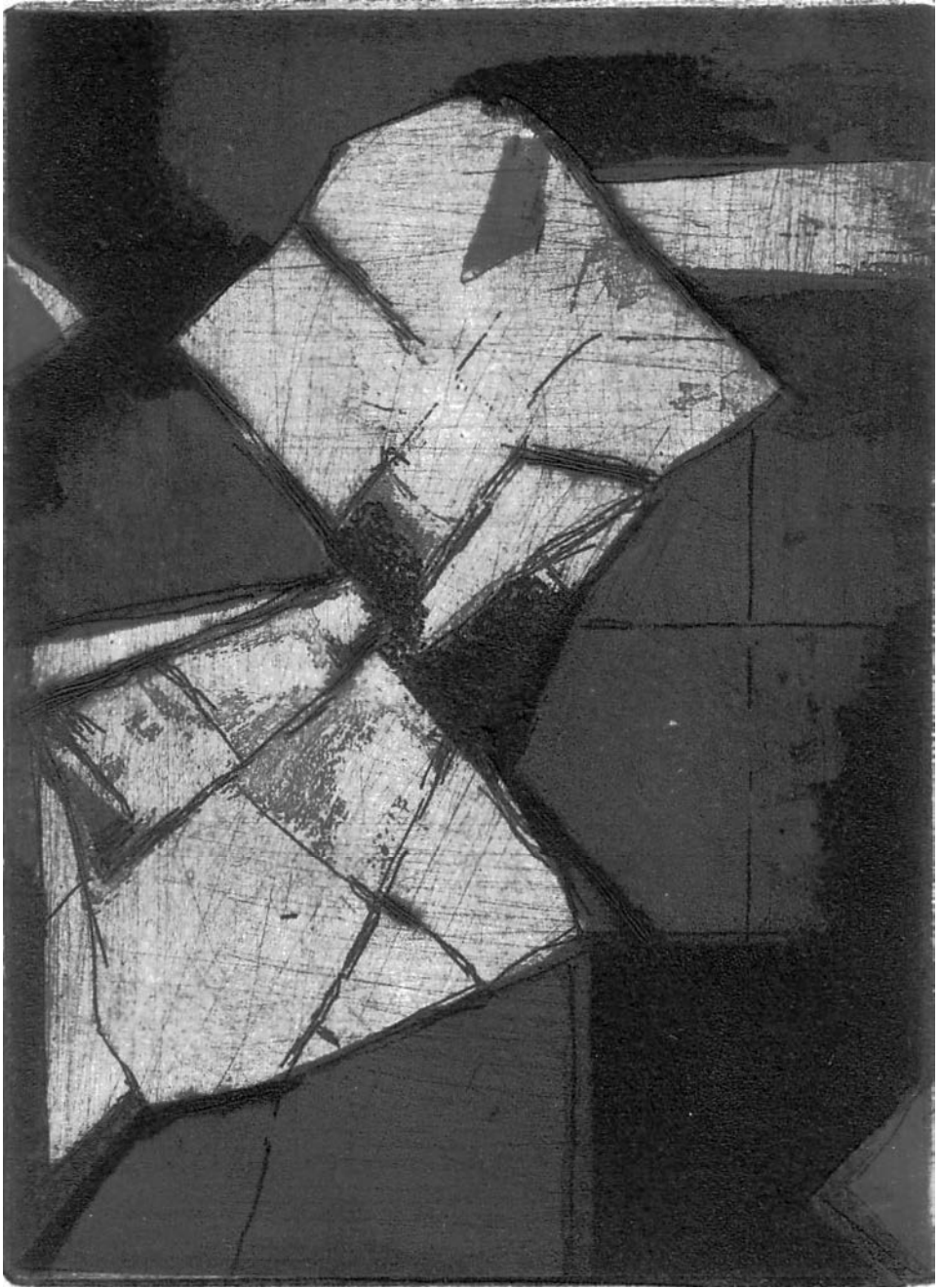
University of East Sarajevo

Faculty of Education in Bijeljina

SPACE AND TIME RELATIONS IN ANDRIĆ'S SHORT STORIES FOR CHILDREN

Summary: In Andrić's works the problem of space and time, i. e. chronotope in Bakhtin's terms is very important. At the intersection of time and space on different levels Andrić build a story about a life of a man, whose source of every suffering is in his childhood. Andrić's stories for children from a collection of short stories *Children* provide some of the solutions to the riddle posed by man from Bosnia, and also the childhood as the beginning of all life paths. Space and time in the short stories for children are given from the perspective of the child; they are transformed and reassessed mainly through the play, through various forms of the play. A special place among these stories belongs to the story of *Aska and the Wolf* where the space of events is marked as mythical.

Keywords: Andrić's stories for children, chronotope, the child's perspective, the play



Живорад М. Марковић
Универзитет у Крагујевцу
Факултет педагошких наука, Јагодина
Зоран Р. Богдановић
Универзитет у Новом Пазару
Департман за спорт и рехабилитацију
Ђорђе Б. Косанић
СЦ „Младост“, Крагујевац

УДК: 371.3.:796 ;
616.711-007.5
ИД БРОЈ: 203716876
Оригинални научни рад
Примљен: 15. јуна 2013.
Прихваћен: 15. септембра 2013.

ЕФЕКТИ КОРЕКТИВНЕ ГИМНАСТИКЕ НА РЕДОВНИМ ЧАСОВИМА ФИЗИЧКОГ ВАСПИТАЊА¹

Апстракт: Предмет овог истраживања је утицај примењене корективне гимнастике на поремећаје у сагиталној равни (кифоза и лордоза) код испитаника мушког пола основношколског узраста у редовној настави физичког васпитања. Истраживање је спроведено на територији града Крагујевца, а испитаници су били ученици петог разреда (12 година +/- 6 месеци). Узорак испитаника обухватио је 221 ученика. Резултати истраживања указују на то да је код истраживане популације дошло до побољшања положаја кичменог стуба у лумбалном делу. Такође је запажена и значајна веза лордотичног држања са телесном масом, обимом грудног коша и седећом висином тела. На торакалном делу кичменог стуба нису установљена значајна побољшања кифотичног лошег држања у укупном узорку испитаника. Разлог таквог стања, анализираног на укупном узорку, јесте настанак поремећаја код оних испитаника код којих на иницијалном мерењу није било евидентираног поремећаја, а самим тим нису били укључени у програм корективног вежбања. Познато је да ризични спољни фактори током целог дана и ноћи перманентно делују на асиметрична померања како

¹ Рад је реализован у оквиру пројекта „Ефекти примењене физичке активности на локомоторни, метаболички, психосоцијални и васпитни статус популације Републике Србије“ под бројем III47015, а као део потпројекта „Ефекти примењене физичке активности на локомоторни, метаболички, психосоцијални и васпитни статус школске популације Републике Србије“, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

статике, тако и динамике локомоторног апарата, тако да значајно доприносе настанку кифотичног лошег држања тела.

Кључне речи: кифоза, лордоза, корективна гимнастика, ученици.

УВОД

Под лошим држањем тела се не подразумева само један поремећај, једна конкретна деформација, већ више поремећаја чија је заједничка особина да активним затезањем мускулатуре ишчежавају. Лоше држање се карактерише слабошћу целог организма, нарочито зглобно-мишићног апарата. Код оваквих стања највише је изражена статичка инсуфицијенција кичменог стуба, што је условљено слабошћу и осталих делова локомоторног система.

Деформитети кичменог стуба код адолесцената и школске деце су у порасту, пре свега због спољашњих фактора као што су: дуга принудна стања, неадекватан намештај, смањена физичка активност и претешке школске торбе, које утичу на лоше држање тела. Код школске деце, нарочито адолесцената, последњих 15 година повећан је проценат деформитета, и то код ученица од 0,93% на 1,37%, а код ученика од 0,25% на 2,25% код идиопатске сколиозе, с тим што нема разлике у заступљености код ученика руралних и индустријских средина.

Деформитети кичме запажају се у функционалним и структурним поремећајима кардиореспираторног и локомоторног система због суженог и асиметричног грудног коша. Ове промене доводе до смањене физичке активности, депресије, бола у леђима, замора и смањене радне способности (Lederman 2006). Први симптоми се манифестују још код школске деце, потенцирају се код адолесцената, а смањују радну способност одраслих. Повезани су непознатим факторима као код идиопатске сколиозе и са утврђеним спољашним факторима: смањеном физичком активношћу, повећаним принудним стањима и оптерећењем кичме.

Физичка неактивност код наше популације је присутна у великом проценту, а корективна гимнастика и спорт у више студија се наводе као превентивна мера деформитета кичме (Марковић 2006; Богдановић, Марковић 2008; Богдановић, Марковић 2009). Да би се поремећаји кичменог стуба санирали, потребно је применити адекватне физичке вежбе које ће, јачањем ослабљене мускулатуре, кичмени стуб вратити у нормално функционално стање. Све ово важи само ако се поремећаји региструју на време, док је још у функционалном стадијуму. Ако је поремећај прогредирао у деформитет, онда је процес опоравка много тежи и дуже траје.

Циљ рада је био да се истражи утицај корективне гимнастике реализоване на редовним часовима физичког васпитања на постурални статус ученика основношколског узраста.

МЕТОД РАДА

За процену постуралног статуса примењене су две варијабле које процењују поремећаје на кичменом стубу у сагиталној равни, а то су кифоза (KIF) и лордоза (LOR). Од варијабли за процену антропометријских карактеристика примењене су: телесна висина (AVIS), седећа висина (AVISS), телесна маса (ATM), обим грудног коша (AOGK), ширина рамена (AŠR), ширина карлице (AŠK), кожни набор трбуха (AKNT) и кожни набор леђа (AKNL).

Програм корективне гимнастике је реализован на часовима физичког васпитања у трајању од септембра 2012. до јуна 2013. године. Програмски садржај корективне гимнастике реализован је по моделу Котуровић и Јеричевић, 1975.

За процену кифотичног и лордотичног лошег држања тела коришћена је метода соматоскопије и соматометрије, а за процену примењени су висак, лењир и дермограф. За утврђивање лошег држања коришћена је средња вредност блажег критеријума. Сви ученици који су имали већу вредност од 35 mm (вратна кривина), односно 45 mm (слабинска кривина), евидентирани су као ученици са кифотичним, односно лордотичним лошим држањем тела.

Да би се утврдила релација између сета предикторских варијабли (антропометријски простор) и критеријске варијабле (простор постуралних поремећаја), примењена је каноничка корелациона анализа. Интерпретација значајних каноничких фактора вршена је на основу: утврђеног броја фактора, постојања или непостојања значајног утицаја сета предикторских варијабли и утврђивања структуре фактора.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

На основу добијених вредности каноничке корелационе анализе, у циљу утврђивања значајних каноничких веза антропометријског простора и простора постуралних поремећаја, може се утврдити егзистенција једног значајног карактеристичног корена ($p=.01$), са објашњењем коваријабилитета ова два система са 38% ($R=.38$).

Табела 1. Антропометријски простор и постурални поремећаји код ученика на иницијалном мерењу

	<i>Canonic</i>	<i>Canonic</i>				<i>Lambda</i>
	R	R-sqr.	Chi-sqr.	df	p	Prime
0	0.38	0.14	33.98	16.00	0.01	0.85
1	0.10	0.01	2.11	7.00	0.95	0.99

Табела 2. Канонички фактори постуралног простора код ученика на иницијалном мерењу

<i>Варијабле</i>	<i>Root 1</i>	<i>Root 2</i>
Кифоза	-0.49	-0.87
Лордоза	-0.87	0.49

Варијабле које значајно дефинишу канонички фактор из реда критеријских параметара су (KIF=-0.49) и (LOR=-0.87). Већи утицај (пројекцију) на канонички фактор има (LOR), док је средња вредност коефицијента корелације варијабле (KIF). На основу вредности коефицијената, можемо канонички фактор интерпретирати као генерални фактор девијација кичменог стуба изражених у сагиталној равни.

Табела 3. Антропометријски простор и постурални поремећаји код ученика на финалном мерењу

	<i>Canonicl</i>	<i>Canonicl</i>				<i>Lambda</i>
	R	R-sqr.	Chi-sqr.	Df	p	Prime
0	0.35	0.12	27.96	16.00	0.03	0.87
1	0.09	0.01	1.84	7.00	0.97	0.99

Увидом у Табелу 3 можемо констатовати да је добијена једна значајна каноничка функција ($p=0.03$), објашњена са 35% ($R=0.35$) од укупног коваријабилитета ова два скупа варијабли, што се може сматрати умереним степеном повезаности.

Табела 4. Канонички фактори постуралног простора код ученика на финалном мерењу

<i>Варијабле</i>	<i>Root 1</i>	<i>Root 2</i>
Кифоза	-0.04	-1.00
Лордоза	-0.99	0.11

У критеријском скупу варијабли, функцију дефинише само једна варијабла (LOR=-0.99). Дакле, поменути функцију можемо интерпретирати као лордотично лоше држање тела или лордозу.

Табела 5. Кроскорелациона матрица антропометријских и постуралних варијабли на финалном мерењу

<i>Варијабле</i>	<i>Root 1</i>	<i>Root 2</i>
Висина тела - AVIS	-0.49	-0.10
Седећа висина тела – AVISS	-0.50	0.13
Маса тела – АТМ	-0.60	-0.04
Обим грудног коша – АОГК	-0.37	-0.18
Ширина рамена – АЅР	-0.08	0.05
Ширина карлице – АЅК	-0.09	-0.08
Кожни набор трбуха – АКНТ	-0.49	0.17
Кожни набор леђа – АКНЛ	-0.26	0.34

Кроскорелациона матрица антропометријског и постуралног система варијабли упућује на врло ниске и статистички незначајне корелације у критеријској варијабли (KIF), док су у другој критеријској варијабли (LOR) добијени коефицијенти нешто виши и значајнији. Анализом значајних коефицијената може се уочити да највише значајних веза постоји између варијабли за процену телесне масе (АТМ=-0.60), лонгитудиналне димензионалности скелета (AVIS=-0.49, AVISS=-0.50) и кожног набора трбуха (АКНТ=-0.49), а нешто слабија веза између обима грудног коша (АОГК=-0.37) и кожног набора леђа (АКНЛ=-0.26).

На трећем мерењу код дечака са кифотичним лошим држањем установљена је израженија висина тела, седећа висина, виша маса тела, кожни набор трбуха и већи обим грудног коша.

Применом каноничке корелационе анализе добијена је информација о међусобним релацијама два система варијабли.

Основне антропометријске карактеристике ученика код којих је на првом мерењу установљено кифотично и лордотично лоше држање, указују да су висина тела и седећа висина тела у позитивној корелацији са постуралним поремећајима. Ученици са израженијом висином тела и седећом висином тела имали су одређене промене положаја кичменог стуба у грудном (торакалном) и леђном (лумбалном) делу, сагледано у сагиталној равни, које можемо окарактерисати постуралним поремећајима.

У финалном мерењу релације антропометријског система и постуралних варијабли код ученика, издвојена је једна статистички значајна функција, која је објашњена са 35% заједничког коваријабилитета примењених система. На мерењу код ученика са лордотичним лошим држањем

установљена је израженија висина тела и седећа висина, већа маса тела и већи обим грудног коша.

Промене код кичменог стуба у торакалном делу су биле нешто слабијег интезитета, односно нису установљена значајна побољшања кифотичног лошег држања у укупном узорку. Разлог таквом стању може се тражити у претпоставци настанка постуралног поремећаја кифозе код оних ученика који су на иницијалном мерењу имали правилно држање тела.

Може се поставити питање зашто није добијен идентичан или сличан резултат у лордотичном лошем држању тела. На такво питање се може тражити одговор и покушати дати објашњење анализом могућих спољашњих фактора који доприносе настанку постуралних поремећаја и дефинисању значаја функционисања одређених мишићних група у свакодневној активности.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Анализом добијених коефицијената кроскорелационе анализе запажена је статистички значајна веза варијабли лонгитудиналне димензионалности скелета, масе тела и обима грудног коша са варијаблом лордоза, али нису добијене значајне везе између предикторских варијабли и кифозе. Добијени резултати указују на значајну повезаност висине тела и седеће висине тела, као и масе тела са девијацијама кичменог стуба у лумбалном делу, израженим у сагиталној равни.

Промене кичменог стуба у торакалном делу су биле нешто слабијег интезитета, односно нису установљена значајна побољшања кифотичног лошег држања у укупном узорку. Разлог таквом стању може се тражити у претпоставци настанка постуралног поремећаја кифозе код оних ученика који су на иницијалном мерењу имали правилно држање тела.

Позитиван утицај корективног вежбања на антропометријске карактеристике констатовао је Гојковић (2009). Протић-Гава и сар. (2010), у оквиру Пројекта „Вежбање за правилно држање“, програмираним вежбањем утицали су на побољшање торакалног сегмента кичменог стуба код ученика млађег школског узраста.

Позитивне ефекте корективне гимнастике и школе тениса истиче Миленковић (2000) на узорку испитаника трећег разреда основне школе, где је програмирано вежбање корективне гимнастике и вежбања тениса утицало на корекцију сколиозе и равних стопала.

Милановић (2004) упућује да се, поред специјалне наставе, решења могу потражити у постојећим условима, и то у оквирима редовне наставе физичког васпитања.

Можемо констатовати да је експериментални програм корективне гимнастике својим позитивним ефектима утицао на побољшање статуса кичменог стуба у лумбалном делу, тј. смањен је број ученика са лордотичним лошим држањем тела.

ЛИТЕРАТУРА

Богдановић, Марковић (2008): Зоран Богдановић, Живорад Марковић, Удобност школске столице и лордотично лоше држање тела. У: А. Туфекчиевски (ур.), *Програмско-орјанизациска, стјручна и научна димензија на училишњој стјорји*, Пелистер: Федерација на училишен спорт на Македонија, 349–355.

Богдановић, Марковић (2009): Зоран Богдановић, Живорад Марковић, Појава кифотичног лошег држања у периоду од једне школске године. У Б. Бокан (ур.), *Теоријски, методолошки и методички аспекти физичкој васпитања*, Београд: Факултет спорта и физичког васпитања, 309–313.

Gojkovic (2009): Goran Gojkovic, The effects of physical education lessons on morphological features and posture status of students, *Herald of Anthropological Association of Serbia*, (44) 171–177.

Jericevic, Koturovic (1975): Desanka Jericevic, Ljubisa Koturovic, The role of a physical culture pedagogue in timely diagnosing, prevention and correction of vertebrae posture disorders, *Sport-medical publishing*, Ljubljana, 1–3.

Markovic (2006): Zivorad Markovic, The level of information and theoretical knowledge of secondary school students, *Fizicka kultura*, Skopje, (2), 196–201.

Milenkovic (2004): Sasa Milenkovic, Determining of differences in posture, anthropometric and motor areas at third grade primary school students at the beginning and at the end of a school year, *Facta universitatis – series: Physical Education and Sport*, 1 (7), 39–48.

Милановић (2004): Љубинко Милановић, Физиономија лошег држања тела и најчешћих телесних деформитета код деце и школске омладине – могућности превентивног деловања и санирања, *Зборник радова Училијској факултету у Ужцу* (5), 307–322.

Protic-Gava, Krneta, Boskovic, Romanov (2010): Branka Protic-Gava, Zeljko Krneta, Kosta Boskovic, Rogachevskaja Romanov, The effects of programmes exercise on vertebrae state of eight year old children from Novi Sad, *Herald of Anthropological Association of Serbia*, (45), 365–374.

Obradovic, Madic, Milosevic, Maksimovic, Mikalicki, Kovacev-Zavistic (2009): Borivoje Obradovic, Dejan Madic, Zlatko Milosevic, Nikola Maksimovic, Milena Mikalicki, Branka Kovacev-Zavistic, The influence of different kinesiological treatments on body composition and mineral bone content of boys at puberty, *Medical review*, 62 (1–2), 23–26.

Živorad M. Marković

University of Kragujevac
Faculty of Education, Jagodina

Zoran R. Bogdanović

University of Novi Pazar
Department of Sport and Reability

Đorđe B. Kosanić

S. C. Mladost, Kragujevac

THE EFFECTS OF CORRECTIVE GYMNASTICS DURING REGULAR PHYSICAL EDUCATION LESSONS

Abstract: The subject of this research was the influence of applied corrective gymnastics on curvature in sagittal plane (kiphosis and lordosis) at primary school male students in regular physical education lessons. The research was carried out at the territory of the city of Kragujevac. The examinees were fifth grade primary school students (12 years \pm 6 months). The sample included 221 students. The research results indicate that the researched group had improvements in posture of spine in lumbar vertebrae. The significant relation between lordotic posture and body weight, chest diameter, and seat height was also indicated. There was no indication of the improvement of kiphotic posture on thoracic vertebrae in the whole sample of examinees. The reason for this state which was analyzed on the whole sample is the inception of the curvature at male examinees who did not have dislocation on initial evaluation because of which they were not involved in the programme of collective exercise. It is well known that different exterior factors during the whole day permanently influence on asymmetric movements of statics as well as dynamics of locomotor apparatus, and as such they have a great influence on the development of kyphosis.

Key words: kyphosis, lordosis, corrective gymnastics, students

Nina Ž. Manojlović
Milica M. Kočović
University of Kragujevac

УДК: 811.111'367.632 ;
371.3::811.111(497.11);
81'243(497.11)
ИД БРОЈ: 203718156
Оригинални научни рад
Примљен: 25. марта 2013.
Прихваћен: 20. септембра 2013.

PERCEPTION OF DEFINITE ARTICLE USE BY THE LEARNERS WHOSE L1 IS SERBIAN

Abstract: This paper deals with the perception of definite article use by the learners of ESL, whose L1 is Serbian. The focus of the authors is the semantics of articles in English language, i.e. various ways in which definite descriptions relate to their antecedents and/or to the context. The methodological approach of the research is error analysis, and the research was conducted with the sample of 80 learners with different level of ESL proficiency. The results show that the use of the definite article for the specific situation use was the most difficult one for the participants to grasp, although not the only problematic use. Research results indicate that the learners of ESL make most mistakes when the “rules“ that they learn in school interfere with the semantics of definite article. Furthermore, L1 interference is one of the main sources for their mistakes.

Key words: error analysis, definite article, semantics, ESL, ELT, teaching methodology

1. INTRODUCTION

In this paper we will deal with the semantics of articles in English language, i.e. various ways in which definite descriptions relate to their antecedents and/or to the context as well as the perception of articles and their usage by learners of English language whose L1 is Serbian, a language which does not have the category of articles. Our literature review will focus on classifications of definite description use that are proposed in the literature by Hawkins (1978), Clark (1974) and Löbner (1985 and 1996)¹. The methodological approach of the

¹ See also Heim (1982) and Prince (1981 and 1992)

research will be error analysis. The research was conducted with the sample of 80 learners with different level of ESL proficiency.

2. SEMANTICS OF ENGLISH ARTICLES

Definite descriptions are, simply put, noun phrases starting with the definite article. Usage types of the definite article can be found in many modern English grammars. These usages are derived from this article's status as an overt marker of definiteness, a semantic category which is viewed either broadly or narrowly in the literature (Wahid, 2013: 24). Broad sense implies determiners in general, like personal pronouns or demonstratives, whereas in its narrow sense, definiteness is marked by the usage of articles.

There are two types of definite articles: *weak* and *strong* articles. Weak article can be understood as a reduced form (in some sense) derived from the strong article either synchronically or diachronically. However, that reduction process cannot be a phonological one, primarily because there is a semantic contrast between the two forms and the choice between them is not optional in various syntactic environments. (Schwarz, 2009: 16). As Schwarz argued in his thesis, the *weak* article encodes uniqueness, whereas the *strong* article is anaphoric in nature.

There are numerous theories of definiteness that are based on principles of uniqueness and familiarity. As for the uniqueness principle, we should mention Russell, whose influential work (Russell, 1905; Russell, 1919) is the best known work in the uniqueness approach. According to these two approaches the referent of a definite description is required to be either uniquely identifiable or familiar to the hearer (Vieria, 1998).

In his dissertation, Schwarz argues that the *weak* article encodes Uniqueness, whereas the *strong* article is anaphoric in nature. Uniqueness approaches build on the intuitive insight that we use definite descriptions to refer to things that have a role or property that is unique – the Moon, the Sun, the king of France (Schwarz, 2009). One major challenge for both of these accounts is that something needs to be said about the extent to which uniqueness is supposed to hold, since there are clearly many felicitous and true examples involving definite descriptions whose descriptive content is true of more than one individual in the world. (Schwarz, 2009) Alternatively, we can say that uniqueness does not stand for the entire world, but only for the relevant part of the world, that is for a certain situation.

When it comes to familiarity principle, Hawkins provides one of the most prominent theories, which will be further discussed in this paper.

2.1. HAWKINS' THEORY

Hawkins offered one of the most successful and prominent analysis of the definite article, in 1978. In his analysis he “developed a number of usage types based on what was first proposed in Christophersen’s (1939) familiarity theory. This theory postulates that definiteness is established by association with some kind of previous knowledge or familiarity. Hawkins identified the following types of definite article use: anaphoric, associative anaphoric, immediate situation uses, larger situation uses, unfamiliar uses with explanatory modifiers and uses with unexplanatory modifiers.” (Wahid, 2013: 25).

According to Hawkins, the definite article may be used on the basis of a discourse antecedent (anaphoric and associative anaphoric uses) as well as independently from the previous discourse (situational, unfamiliar with explanatory modifiers and unexplanatory modifier uses).

From this differentiation ensues the following distinction:

1. *Anaphoric use* (definite descriptions that refer back to an antecedent in the discourse, both description and antecedent evoke the same entity (Vieira, 1998: 1).

→ I saw a girl in the street. The girl was wearing a red coat.

– *Associative anaphoric use* (this kind of anaphora is formed when definite NPs are used based on the speaker’s and hearer’s exploitation of the knowledge they have regarding objects evoked in the discourse and their related features or attributes) (Wahid, 2013:25). The speaker and the hearer have some kind of shared knowledge of the relations between the certain objects.

→ I am going to a wedding tomorrow. The groom is my colleague.

2. As for the *situational uses*, there are several types of this usage:

– *Visible situation use* (when the object in question is visible to both speaker and hearer).

→ Can you give me the phone?

– *Immediate situation use* (These are definite descriptions whose referent is a constituent of the immediate situation in which the use of the definite description is located, without necessarily being visible.)

→ Beware of the dog.

– *Larger situation uses*- Hawkins lists two classes of definite descriptions that are used in situations in which the speaker appeals to the hearer's knowledge of entities existing in the non-immediate or larger situation of utterance, for example, knowledge they share by being members of the same community. (Vieira, 1998:3).

– *Specific knowledge in the larger situation*, where a specific knowledge should be a part of the meaning.

– *General knowledge in the larger situation*, no specific knowledge is necessary

– (e. g. in the context of a birthday party)

→ Have you seen the birthday boy?

3. 'Unfamiliar' uses in NPs with explanatory modifiers

Definite NPs that do not belong to the above categories are those that Hawkins classifies as 'unfamiliar', simply because they are obviously opposite to familiarity. There are four types of explanatory modifiers that form this category:

– *Referent establishing relative clauses* (when the relative clause refers to something that both speaker and hearer know)

→ Why are you so nervous? The paper that I wrote last week is not going to be published.

– *Associative clauses*- These clauses incorporate both the trigger and the associate found in a sequence indicating an associative relationship between two objects.

→ I remember the beginning of the war very well. (Wahid, 2013:26).

4. Unexplanatory Modifiers Use

There are also certain modifiers (although a few), that Hawkins refers to as "unexplanatory", which requires the use of the definite article. There is nothing in the modifier that informs the hearer what is being referred to; that is, they do not introduce the unknown to the hearer.

→ The first person to walk on the Moon was Neil Armstrong.

2.2. LÖBNER'S THEORY

First of all, Löbner asserts that definiteness is not tied to the occurrence of the definite article. In German, for example, certain prepositional phrases in which the preposition and the definite article are contracted to a reduced form (as in *zur* < *zu der*, *beim* < *bei dem*, *fürs* < *für das* and others) are also definite (Löbner, 2009: 1)

Löbner adopts Christopherson's (1939) view according to which the fundamental property of definite NPs is that they refer unambiguously. Löbner claims that the definite article indicates that the noun is to be taken as a functional concept (FC). Functional nouns (if they refer at all) always identify a referent. Attributes, for example, are functional concepts. Löbner based his idea on the distinction between sortal and relational nouns – sortal nouns identify a class (e.g. woman), while relational nouns describe objects as standing in a certain relation to others (e.g. wife). (Vieria, 1998: 6). Sortal nouns only classify their referents. Under certain circumstances it may happen that there exists exactly one object which fits the classification. But this would be accidental. Functional

concepts, e.g. *mother of John*, do not allow for more than one referent (Löbner, 1985: 15).

Löbner lists semantic and pragmatic definites. Semantic definites are those cases in which the interpretation is independent of what is previously said in an utterance, conversation, or immediate context of the utterance. The semantic definites Löbner lists correspond to Hawkins' larger situation and unfamiliar uses, whereas pragmatic definites are essentially dependent on the particular context of an utterance (at least for their non-ambiguous interpretation).

2.3. CLARK'S BRIDGING REFERENCES

In 1977, Clark wrote a paper about “bridging”, which deals with the construction of implicatures as part of the comprehension process. In this paper he observed the relation between the referring expression and its antecedent (with the focus on semantic relation). We can draw a parallel between Clark's and Hawkins theory, because Clark is concerned with implicatures derived from textual relations, which correspond to Hawkins' anaphoric and associative anaphoric uses.

As for the definite descriptions, he made following distinctions:

1. *Direct reference* (when a description makes a direct reference to an entity previously mentioned)

– I saw a girl. The girl was carrying a red coat.

2. *Indirect reference by association* (in this case, the description may be closely related to antecedent, rather than having an antecedent which is directly mentioned)

Here, Clark gives us three levels of predictability of the associated information:

1. Necessary parts-I saw the car. The wheel is huge;

2. Inducible parts-I saw the car. The windshield was broken.

3. Probable parts- I will go for a run. The exercise can help me.

3. *Indirect reference by characterization*, where a description may characterize a role played in an event or in a situation mentioned earlier. Two options are possible:

1. Necessary roles- John was robbed. The robber escaped.

2. Optional roles-John was murdered. The gun was never found.

2.4. ERROR ANALYSIS

Error analysis is one of the relatively modern approaches in ELT and teaching methodology, as well as in applied linguistics. The aim of this approach

is to study the types of errors students make, in order to analyze the causes of these errors and try to prevent them.

As a method, error analysis was developed in 1960s, by S.P. Corder and his colleagues. A key finding of error analysis has been that many errors learners make are produced by learners making faulty inferences about the rules of the new language, i.e. their mother tongue interferes with the language they learn. Error analysis distinguishes between errors, which are systematic, and mistakes, which are not.

In ELT, a mistake is based on knowledge that the students have, but fail to apply properly. A mistake refers to a performance error that is either a random guess or a “slip of a tongue”. Mistakes can be corrected by learners themselves.

Errors are different, for they reflect that the student does not possess the necessary knowledge to make merely a mistake. An error is a noticeable deviation from the grammar or from the right form, and the can not be self-corrected by learners.

3. THE CONTEXT OF THE RESEARCH

This research was designed to analyze the mistakes learners make concerning the usage of definite articles. The participants were elementary school students, from fifth to eighth grade. All the participants had already learned about the usage of definite and indefinite articles prior to the research. The research took place in elementary school “Sveti Sava”, in Kragujevac and was conducted in one phase, during which the students completed the test designed to determine their level of knowledge concerning definite article use. The students knew it was anonymous and would not affect their grade in any way. We believe this created an atmosphere where learners felt more relaxed and less afraid to make mistakes, but also that this affected their judgment in certain way (they did not think long enough, they wanted to finish as soon as possible, etc.) and resulted in several invalid tests that were not taken into consideration.

The sample consisted of 80 students. Unfortunately, as already stated above, we had to discard 7 tests due to their irregularity. The research was conducted in April, 2013. The main instrument was the test, whereas the method was error analysis.

In our research, we have analyzed the errors learners make when they use articles. The classification of articles we used was based on classification of definite article uses according to Hawkins. The students were given a test, which consisted of 30 sentences in which an article was omitted. Their task was to fill in the gaps by using the appropriate article – definite or indefinite.

The structure of the test was as follows: there were six examples of indefinite article use; six examples of situational uses – two sentences for visible

situational use, two for larger situational uses (one sentence for general, and one for specific use), and two sentences for immediate situational use; there were also six examples of bridging, that is three sentences for each bridging use-associative anaphoric or anaphoric use. As for the unfamiliar uses, there were six of those examples in the test- three for referent clauses and three for associative clauses. In the test, three examples for the uniqueness were given, as well as three examples for the familiarity, but those examples were not taken into consideration for the results of the research. There were thirty sentences in the test, and the learners were given 45 minutes to complete the sentences.

Our hypotheses were that the greatest percentage of learners will err with examples that illustrate situation use of the definite article (both immediate and larger situation use) and bridging, i.e. associative anaphoric use, since these uses fall under more complex definite article use, and Serbian language has no such category whatsoever. Namely, anaphoric use of the definite article can easily be substituted by demonstrative pronouns. For example, in the sentence *The girl was wearing a purple hat* (example taken from the test: *Tom saw a girl in the supermarket. The girl was wearing a purple hat*) the definite article can be replaced by the demonstrative *that* (*That girl was wearing a purple hat*²). Unlike this example, with bridging and situation use, there is no equivalent in Serbian sentences³.

4. THE RESULTS

First of all, we noticed that they made very few, if any, mistakes concerning uniqueness and unexplanatory modifiers use, at least in grades 6, 7 and 8. Fifth graders made more mistakes concerning these usages, but this was mainly because they had not practice articles as much as the older learners had. What is interesting is that those few mistakes that were made showed no regularity. For example, they knew that there was an article in the phrase “the King of France”, whereas significant number of them did not know that they should use the definite article in front of the noun *president*.

² Tom je video (jednu) devojku u prodavnici. Ta devojka je nosila ljubičastu kapu.

³ He has a red car. The tyres are red, too. On ima crveni auto. *Te gume su takođe crvene. Beware of the dog. *Čuvaj se tog psa (natpis).

The small break is in five minutes. *Taj/naš mali odmor je za pet minuta. Have you seen the birthday boy? *Da li si videla tog slavljenika?

Table 1. Results of the tests administered within the research

Definite article usage			5th grade	6th grade	7th grade	8th grade
Visible situation use			58.8%	61.7%	50%	50%
Situational use	Immediate situation use		64.7%	55.8%	63.1%	55%
	Larger situation use	General	64.7%	64.7%	63.1%	40%
		Specific	94%	82.3%	42.1%	40%
Associative anaphoric use			45%	52.9%	42.1%	25%

As far as other usages of definites are concerned, the most common mistakes made are shown in Table 1. Therefore, these are the errors that will be analyzed in more detail in this paper.

4.1. FIFTH GRADE

In fifth grade, we had 17 valid tests.

As we can see from the Table 1, when it comes to visible situation use, out of 34 occurrences of this usage, 20 were incorrect, i.e. 58.8% error. As for the immediate situation use, out of 34 examples, 22 were done incorrectly (64.7 % error). When it comes to larger situation use, 11 examples out of 17 were incorrect for the general use (64.7 % error) and, astonishingly, 16 out of 17 for the specific use (94% of examples were incorrect). Finally we had three examples in each test that were part of associative anaphoric use, i.e. bridging.

In fifth grade, out of 51 occurrences of this type, 23 were wrong – 45%.

4.2. SIXTH GRADE

In sixth grade, there were also 17 valid tests. The results were slightly different. Namely, for visible situation use, out of 34 examples, 21 were not correct (61.7% incorrect answers). As for the situational uses, immediate situation use was not that complicated for the sixth graders, at least not for the half of them, since 19 out of 34 did those examples incorrectly (55.8 % of incorrect answers). In general situation use, 11 examples out of 17 were incorrect (64.7%), and, as was the case in the fifth grade, the percent of students that did not understand the specific use of definite article was very high – 82.3% of the usages were done incorrectly. Finally, bridging was a problem for half of the students – out of 51 examples, 27 were incorrect (52.9%).

4.3. SEVENTH GRADE:

Seventh grade was significantly different from the previous two. Here, we had 19 valid tests.

Firstly, in visible situation use 50% sharp was the percentage of those students who made mistakes (19 out of 38). Immediate situation use was also a problem – there were 24 incorrect examples, out of 38 (63.1%). The results were surprising when it comes to other situation uses, especially in the larger situation use. When completing the sentences that illustrate the general use of the definite article, 12 examples out of 19 were done incorrectly, and when completing the sentences that illustrate the specific use (which was, to remind you, the use with the highest number of mistakes in 5th and 6th grade) only 8 out of 19 examples were done incorrectly – 42.1%. Of course, this is not an insignificant number of mistakes, however, it is considerably smaller than in the previous two groups. Bridging was also not that complicated for the seventh graders – the percentage of their mistakes was 42.1 % (24 mistakes out of 57 examples).

4.4. EIGHTH GRADE:

Eight graders' results were likewise a surprise in certain aspects. All the tests that were given were valid, so we have 20 tests for our analysis.

Firstly, visible situation use was a problem for half of the students (20 mistakes out of 40 examples). Immediate situation use was slightly more complicated – 22 out of 40 examples were not correct (55%). As for the larger situation uses, it is interesting that these uses were difficult for them in the same amount – 40% of them did those examples wrong, that is 8 examples out of 20, for both the general and the specific use. Finally, for the associative anaphoric use the examples were also very surprising. Only 25% of the examples were not correct (5 out of 60).

5. ANALYSIS AND DISCUSSION OF THE RESULTS

When discussing the results given above, we have to take into account several things. Namely, certain rules learners are taught in school may interfere and have influence on the answers given by the participants of our research.

For example, the use of the noun *bartender* for the immediate situation use (*The bartender is not serving drunk guests*) may have confused the students, since they all knew that with the nouns that stand for professions and occupations usually go with the indefinite article. The other example for immediate situation use (*Beware of the dog*) had significantly fewer numbers of errors.

Furthermore, for the visible situation use, our example was *Please, give me the salt*, where a large number of learners made mistakes partly because they had learned that we do not use any article before structural nouns. Similarly to the situation described above, learners made notably fewer mistakes when it comes to the other example for visible situation use (*Can you move the chair, please?*).

If we know that an error is systematic if it is likely to occur repeatedly and not recognized (known) by the learner, we can claim that these errors that the subjects of this research made were systematic, because none of them recognized them as errors, nor did they correct themselves.

When analyzing the results of the tests, it can be seen that the use of the definite article, that proved most difficult for the participants of this research, is specific situation use, on average 64.6%. Likewise, another larger situation use, the general situation use, presents a problem for the learners – on average 58.12% of sentences were done incorrectly. When it comes to immediate situation use the average percentage of mistakes was 59.65%.

Contrary to what was expected, instances of bridging did not represent the greatest difficulty for the participants, although the percentage of the mistakes made when it comes to bridging uses was notable, but not over 50 %.

6. CONCLUSION

It can be concluded that the participants of our research made mistakes (and errors) when there were some “unexpected” uses of definite article (such as the example with the bartender). The rules that they learn in school interfere with the semantics of definite article, which is very important to note here, since this fact can be helpful when improving the teaching methodology when it comes to articles in English language. Furthermore, one of the main reasons for making errors is L1 interference, as was already discussed in Chapter 3. Namely, Serbian language has no equivalent structural or semantic representation for all uses articles can cover in English language.

Another important fact to be considered is that the students made most mistakes in situational uses, in larger situational use, to be more specific, whereas unexplanatory modifiers use and uniqueness was not a problem for them. Our hypotheses were that the greatest percentage of learners will err with examples that illustrate situation use of the definite article (both immediate and larger situation use) and bridging, i.e. associative anaphoric use. The first hypothesis was proved, whereas the second was only partially proved.

The number of errors was significantly lower in eighth grade, probably because they had more experience and more practice than their younger fellow students. This proves that learning and mastering the correct usage of English articles can be achieved over time.

To sum up, we can conclude that interferences that disable or at least hinder the proper usage of articles in English language, can be of different origin. Namely, on one hand, the way in which articles are taught can significantly affect the understanding of more difficult familiarity usages (such as situational or visible situation use). On the other hand, their mother tongue is an obstacle when learning articles, since there are no articles in Serbian language, and the learners have no habit of giving definite description to nouns. The authors hope that these results offer an insight on how to enhance teaching of definite and indefinite articles to learners whose L1 is Serbian in the light of the conclusions drawn in this paper.

APPENDIX 1:

Put a/an/the where necessary:

1. Your sister is ___ beautiful girl.
2. I found ___ key to your room.
3. ___ fastest person to sail to America was very famous.
4. ___ King of France has brown hair.
5. He has ___ red car. ___ tires are red, too.
6. Tom saw ___ girl in the supermarket. ___ girl was wearing a purple hat.
7. Can you move ___ chair, I can't pass.
8. ___ man I saw last night was your friend.
9. I forgot ___ headset for your phone.
10. He is ___ doctor.
11. ___ president gave a speech yesterday.
12. Please give me ___ salt.
13. I took ___ book from the library. ___ book was very old.
14. Beware of ___ dog.
15. I need ___ pencil.
16. ___ Earth goes around the Sun.
17. ___ bartender is not serving drunk guests.
18. I am having a party. ___ guests will come at eight.
19. ___ small break is in five minutes.
20. ___ first person to sail to America was an Icelander.
21. I found ___ key. ___ key opens the front door.
22. My wife and I share ___ same secrets.
23. I saw a house yesterday. ___ roof was green.
24. ___ book I am reading is very interesting.
25. ___ jacket I bought yesterday is too small.

26. I remember __ questions from the test very well.
27. (In a classroom) __ blackboard is not clean.
28. I need __ cup of coffee.
29. Have you seen __ birthday boy?
30. (at school) __ projector is broken, we need another one.

BIBLIOGRAPHY

Clark (1974): Herbert H. Clark, Bridging. In: P.N. Johnson-Laird and P.C. Wason (editors), *Thinking: Readings in Cognitive Science*. London – New York: Cambridge University Press.

Hawkins (1978): John A. Hawkins, *Definiteness and Indefiniteness: a study in reference and grammaticality prediction*. London: Croom Helm.

Heim (1982): Irene Heim, *The Semantics of Definite and Indefinite Noun Phrases*, Ph.D. thesis, University of Massachusetts at Amherst.

Löbner (1985): Sebastian Löbner, Definites, *Journal of Semantics*, 4:279–326.

Prince (1992): Ellen F. Prince, The ZPG letter: Subjects, definiteness, and information status, In: W. C. Mann & S. A. Thompson (eds.), *Discourse description: Diverse linguistic analyses of a fund-raising text*. Philadelphia: John Benjamins, 295–326.

Russel (1919): Bertrand Russel, Descriptions, *Introduction to Mathematical Philosophy*. George Allen & Unwin Publishers. Reprinted in 1993, London: Routledge.

Schwarz (2009): Florian Schwarz, *Two Types of Definites in Natural Language*, Open Access Dissertations. Paper 122.

Vieria (1998): Renata Vieria, *A Review of the Linguistic Research on Definite Descriptions*, University of Edinburgh, < <http://hdl.handle.net/1842/511> > accessed on 25th March

Vieria (1999): Renata Vieria, *Applying inductive decision trees in co-reference resolution of definite NPs*. In Proceedings of the Argentine Symposium on Artificial Intelligence.

Wahid (2013): Wahid Ridwan, Definite article usage across varieties of English, *World Englishes*, Vol. 32, No. 1, pp. 23–41.

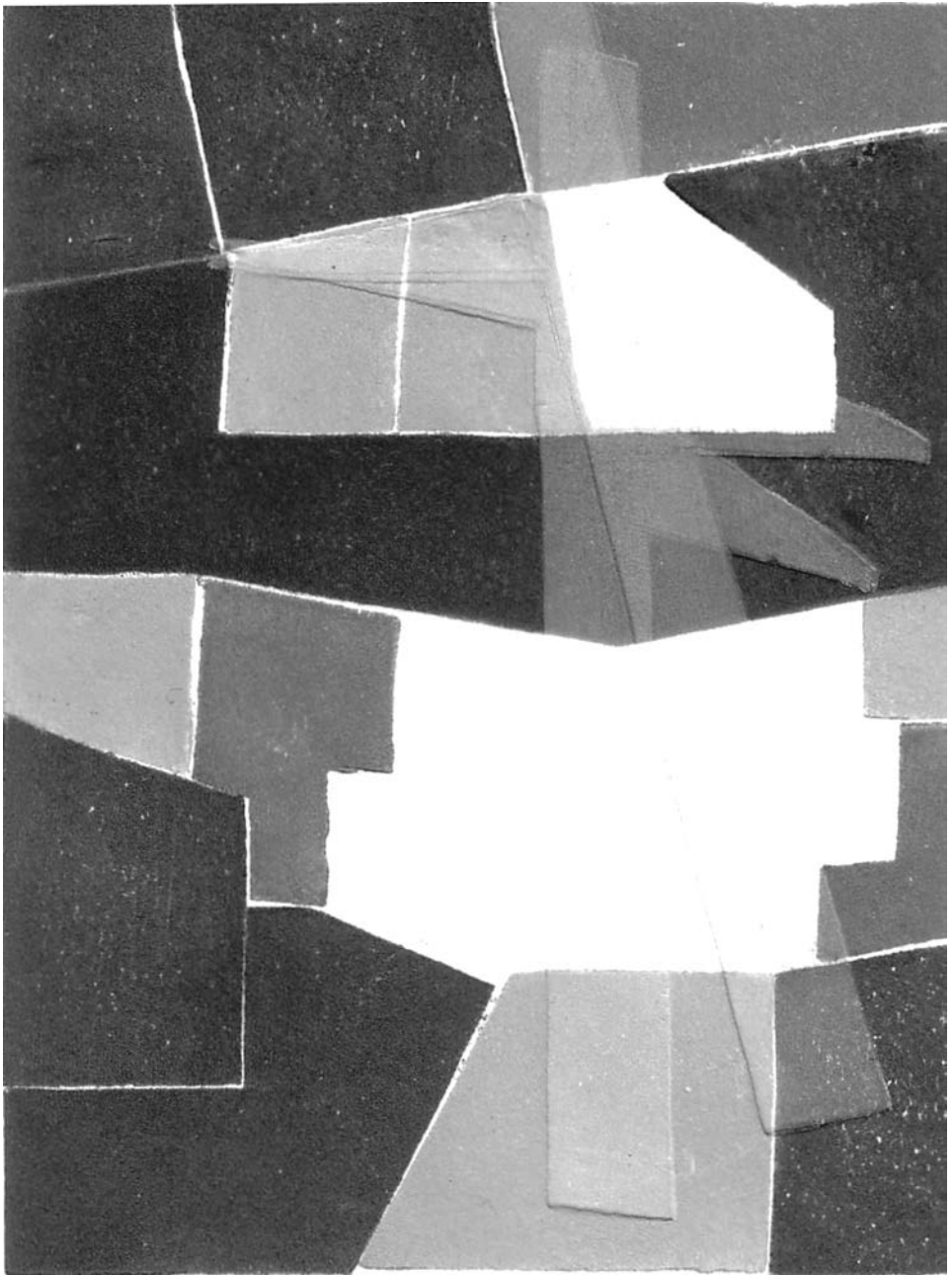
Нина Ж. Манојловић
Милица М. Кочовић
Универзитет у Крагујевцу

ПЕРЦЕПЦИЈА УПОТРЕБЕ ОДРЕЂЕНОГ ЧЛАНА ОД СТРАНЕ УЧЕНИКА ЧИЈИ ЈЕ МАТЕРЊИ ЈЕЗИК СРПСКИ

Резиме: Предмет овог рада је перцепција одређеног члана од стране ученика којима је енглески страни језик, а чији је матерњи језик српски. Главни фокус аутора је семантика чланова у енглеском језику, тј. различити начини на које се чланови односе на претходни реченични члан, и/или на сам контекст. Што се тиче методолошког оквира истраживања, као главни метод је коришћена анализа грешака, а истраживање је спроведено на узорку од 80 ученика различитог нивоа знања енглеског језика. Резултати истраживања су показали да је највећи проблем ученицима употреба члана у *specific situation use* (употреба члана у тачно одређеном контексту), али и друге употребе су представљале потешкоће. Резултати истраживања указују и на то да ученици енглеског као страног језика највише греше у употреби члана када се правила која они науче у школи не поклапају са семантиком самог члана. Такође, важно је напоменути да интерференција са матерњим језиком представља један од главних узрока грешака када је члан у питању.

Кључне речи: анализа грешака, одређени члан, семантика, ESL, ELT, методика наставе

СТРУЧНИ РАДОВИ



Ivana R. Ćirković-Miladinović

University of Kragujevac

Faculty of Education in Jagodina

Department of Philology

Tijana J. Dabić

University Sinergija

Philological Faculty

Radmila R. Suzić

University “Bijeljina”

Farmacy

UDK: 371.147::811.111'243 ;

371.3::81]004.4

ID BROJ: 203719180

Stručni rad

Primljen: 20. juna 2013.

Prihvaćen: 15. septembra 2013.

DEVELOPING A WEBSITE FOR EFL WRITING SKILLS IMPROVEMENT IN UNIVERSITY TEACHING CONTEXT

Abstract: One of the focuses of the paper, firstly, is to discuss CALL background with the emphasis on the principles for teaching CALL in terms of writing skills. Secondly, the author explains the teaching context with the highlight on the age, level and needs of students in university teaching context in Serbia. Thirdly, this paper considers project rationale by giving the explanation of aims, description and evaluation of it according to the chosen criteria. Finally, in the paper, the author outlines broader implications of the given analyses.

Key words: CALL, English as a foreign language, website, writing skills, university teaching context.

INTRODUCTION

The number of technological innovations is growing rapidly every day along with the growth of the English language. These innovations are changing the way in which we communicate, learn and teach (Jarvis 2005). High technology, especially computers, is valuable resource for the modern language teacher who is expected to develop and enhance his professional skills. Language centres throughout the world know that computers are essential for learning purposes (Jones 2001). However, some teachers admit the importance of computer-

assisted language learning (CALL) but still remain uncommitted to it. *Computer-assisted language learning (CALL)* may be defined as “the search for and study of applications of the computer in language teaching and learning” (Levy 1997:1). Nunan (2003: 248) defines CALL as “any process in which a learner uses a computer and, as a result, improves his or her language”. Accordingly, it is argued that “CALL should not be too closely associated with self-access or autonomy and that teachers are needed to drive the CALL process” (Jones 2001: 360). The author’s aim is to show here, in this paper, how CALL concepts and techniques may enhance learners’ writing skills.

BACKGROUND TO TEACHING WITH CALL

Computers have taken their place as a natural part of the language learning process (Warschauer 1999). In addition, CALL in the language classroom is developing as quickly as computer technology itself develops. It would seem necessary to explain here approaches to CALL in order to have a better insight into the theory related to relevant teaching focus.

In terms of approaches to CALL, Bax (2003) mentions *Restricted CALL* (where teacher’s role is restricted to monitoring and the feedback is restricted to closed responses), *Open CALL* (relatively open in giving feedback to students, in teacher’s role and in choosing software types) and *Integrated CALL* which does not yet exist to any significant degree, but in Bax’s view represents an aim towards which we should be working. Now, Warschauer and Kern (2000) argue that we can understand changes in how computers have been used in language teaching within the context of *structural*, *cognitive* and *sociocognitive* orientations. According to Warschauer and Kern (ibid.), the role of computers in structural approach is to provide unlimited drill, practice, tutorial explanation and corrective feedback. In cognitive approach, computers’ role is to provide language input while in sociocognitive approach computers’ role is to provide alternative contexts for social interaction. Further, Nunan (2003:249) points out that still most common form of CALL programmes are *behaviorist* “computer-based gap-fill drills”, in which learners fill in information in close exercises. Learners are rewarded by small positive responses including the right to move to a new level of drill. This approach is closely associated with Skinner’s behaviorist theories that found practical application in programmed instruction or programmed learning (ibid.). Then, Nunan (ibid.) notes that knowledge we possess is organized into interrelated patterns which he defines as schema theory. He then goes on to explain that schema theory is the foundation of *constructivist* approach. A typical constructivist program involves the learner in a kind of a quest, in which the teaching and learning are achieved by completing some other task.

As a way forward, I will give an outline of specific approaches in terms of writing, which is the skill area I am focusing on. Warschauer (1999, 2002) explicates a study that examined how three different teachers integrated technology into their second language writing classrooms. Each of the teachers took different approach on what constitutes academic writing: *formalist*, *constructivist* and *social constructivist*. In the formalist approach, students used the computer to complete grammar exercises and formulaic writing tasks common to many basic writing classrooms. In other words, academic writing was seen as a set of sub-skills that led to a grammatically-correct product in the form of a traditional five paragraph essay. In the constructivist approach, writing is viewed not just an academic task but as having personal meaning where the teacher uses computers to involve his/her students in genres such as multimedia. Furthermore, Warschauer (1999, 2002) explains a social constructivist approach by pointing out that in this approach there is a shift away from viewing technology as the means by which conventional beliefs about writing and teaching of writing could be made more efficient, and toward a vision of technology as driving new approaches to literacy instruction.

The author's current interest is to use a computer and a website as mediators between teacher and learners who need a piece of advice, comments and feedback about their writing improvement. More research is needed on best applicable CALL approach in the relevant teaching context (university students of advanced level in Serbia), especially as teachers grow in familiarity with the programs, and students become more accustomed to writing on computers (Grimes and Warschauer, 2006).

Further, some authors draw attention to the basic principles for teaching CALL. According to Nunan (2003:252-4) there are four basic principles for teaching CALL: 1) evaluate the appropriateness of the software program or computer-based resource; 2) create an environment in which CALL is supported; 3) monitor learner participation in CALL programs and encourage autonomy and 4) encourage the use of CALL programs as a starting point for collaboration and learner interaction.

In order to evaluate the appropriateness of the website, firstly, we should consider teachers' and learners' motivation to use this particular website as well as their needs for using it. Secondly, we should explore website objectives in order to find out whether they are realistic. Thirdly, website authenticity should be taken into account as well as the quality of feedback given to students, then, role of the learner/teacher and technological appropriateness should also be considered. Since students, at the university level, are of advanced level, the author believes that they would be interested in using this website because it would give them the possibility of self-planning and free navigation through its pages. Also, they receive brief feedback by completing a test that could be easily reached by

choosing a link. Fourthly, creating an environment in order to support students' interaction by sharing ideas in terms of their common progress may be done by creating a blog. Students will be in position then to send comments to each other or to ask questions. Fifthly, a website like this would encourage students, to take on the responsibility for their own learning (e.g. Dickinson 1992, Lake 1997). Finally, we believe that the website, mentioned previously, may encourage collaboration as the learners simultaneously search for information to support in their discussions. Thus, it may be argued that websites designed for language learning may enhance learner's language skills as well as his/her writing skills. The teacher is no longer the only source of language. Instead, he facilitates the process of learning by advising students how to get exposed various linguistic examples online. This was exactly the author's intention when she was making plans to create a website. Therefore, it goes without saying that empirical research is needed to test the usefulness of the website for the particular teaching context.

TEACHING CONTEXT

The internet with its versatility opened new approaches to teaching and learning foreign language. In and out of the classroom, students find the language on websites and they communicate ideas with other people speaking the target language. The website was designed for adult learners, that is, for students in university teaching context in Serbia. Students, from 19 to 24 years of age, are of advanced level and they have been studying English for about 8-12 years. For these students effective writing instruction involves providing individual feedback on their essays. That is extraordinary time-consuming. University English teacher will have over 150 students in their various courses. For this reason, the ability to provide detailed feedback on writing demands high level of skills and training of a teacher (Warschauer and Ware 2006). This idea finds an echo in Sullivan and Lindgren (2002) where they point out that extra request is placed on L2 teachers of English who need to provide school leavers with life-long learning techniques that will help them learning English without being teacher-dependant (Dickinson 1992). Hence, the author created a website in order to give students an opportunity to manage their learning more independently and to give their teacher a possibility to easily guide and monitor his/her students through the website during the lessons.

PROJECT RATIONALE

According to Warschauer and Ware (2006), greater attention to foreign language writing began in the 1980s, and has continued to increase until today, due to demands of many universities that require high scores for writing tests. Yet, not many teachers in university teaching context have time and space to prepare their students for passing tests (e.g. IELTS, FCE, CPE etc.). For this reason, the author's intention was to create a website that would give students the possibility of learning and enhancing their writing skills both in classes with the teacher's assistance and in their own time. The aim of the project was to improve students' writing skills and help them to overcome the difficulties they encounter. The purpose of creating a website was to provide an opportunity for a learner to plan his own learning and to seek information he needs. In this way, we suppose that a student will be more enthusiastic for a task and will have more success in autonomous learning situation (Lee 1998).

PROJECT DESCRIPTION

The website, the author created, consists of six main pages, that is, home page, photos, useful links, CALL webfolio (see Appendix 1), favourite links and students' corner page. In home page users are introduced to the purpose of the website in terms of writing skills improvement. The next page 'photos' provides a photo gallery with photos from students' seminars and workshops. The intention for creating this page was to motivate students to take part in group discussions and to post their classmates' photos and their own. The 'useful links' page provide students with links that are leading to language tests and explanations, online English grammar, tips for good writing, assessment tests, practice revision and editing a text. ELTD CALL blog page is made for the purpose of exchanging ideas and comments, so the interaction between students is taken into account. By using this page students may ask their teacher a question and the teacher may use this page for answering that question. Also, other students will be able to see this question as well as the teacher's reply. Hence, this will highlight the teacher-student and student-student relationship and improve the online communication process.

Further, page 'favourite links' provides some links that are leading to language quizzes. Teachers and students might benefit from developing and using such an online quiz, which would not require sophisticated authoring tools (Chapelle and Douglas 2006). This is also an opportunity to practice writing skills and have fun at the same time. Finally, the author has created 'students' corner' where students are allowed to leave their comments or other information

which can then be viewed and added to by other visitors. Exploring the website, students might be expected to manage their learning more independently. However, the teacher's role in guiding students and helping them in their learning is also very important. Jones (2001) argues that students can only learn from computers with the instruction and supervision of teachers and he adds that CALL will not be effective without this essential interaction of teachers and students. Therefore, teachers should be given time to develop pathways for their learners and for those teachers who are more committed to provide adequate training in using website materials in their language classrooms.

PROJECT EVALUATION

In order to evaluate the website we may use, firstly, the 'Checklist: Evaluative criteria for computer-delivered language learning systems' that was presented in the Invitational Symposium on Assessing and Advancing Technology Options in Language Learning (AATOLL) in February 1998 in Honolulu . Secondly, we will evaluate the project according to guidelines for evaluating web sites for ESL learners based on Graus (1999) and Nelson (1997) given in Chen (1999). Finally, we will evaluate the website by comparing it to BBC British Council Teaching English website.

According to the checklist, mentioned above, it is important that the writing software or a website provides written text at the appropriate level of difficulty with the choice of type of input. This is what our website provides. It does not provide videos or listening passages. Then, in terms of writing activities, writing tasks have counterparts in the real world, they are at the appropriate level of difficulty and students have a chance to choose the task. Further, we may note the lack of writing strategy instruction which is left for a teacher to do in language classes. As far as writing tools are concerned, we may say that the website provides templates for organizing the writing tasks, online thesaurus, grammar instructions, spell checker and grammar checker. Lastly, we believe that students are given enough time for task completion because students may study on their own and plan their time. Users' queries may be kept as records by using the blog page as well as providing a space for group work. There is no option for printing or saving successful drafts. Therefore, according to the criteria evaluation list we may conclude, on a cautionary note, that the website, we have created, has a potential but need to be improved.

Chen (1999) evaluates websites according to the combined criteria of Graus (1999) and Nelson (1997) that he revised. So, Chen (*ibid.*) suggests that websites should be evaluated according to the source (is it trustworthy, rated by known authority), purpose, pedagogy, design, contents, access and learners' needs. The website we have created is not rated by known authority, yet it is crea-

ted for the purpose of enhancing writing skills in the specific teaching context, in our case, in university teaching context in Serbia. In terms of pedagogy provided, we may say that feedback and instructions are provided with the combination of teacher's guidelines in classes. Design should be improved in order to navigate the website more easily. Accurate information and comprehensiveness is provided by choosing relevant links. Then, we may say that the website is easy to reach and the downloading time is about 3-5 seconds. Finally, in terms of learners' needs, we believe that the website corresponds to their needs and language difficulties by providing useful information in one place. Thus, learners do not need to wander through web in order to find writing tests and explanations; all they need is just to enter the website that is designed for them.

BBC British Council Teaching English website is very useful website both for teachers and learners of English (see BBC website at <http://learnenglish.britishcouncil.org/en/>). It provides articles on various topics (e.g. planning a writing lesson, using peer response, exam-based writing skills, grammar, vocabulary, pronunciation etc.). It may be sad that BBC website gives very broad choice of topics. On the other hand, our website is designed to provide information only on writing. BBC website also provides links for teachers and for learners (this is similar with our website which is based on links to already made websites). All in all, BBC website is highly professional and useful for enhancing various skills as well as writing skills. The website we have created should be improved and upgraded according to this or some other accredited website for ESL or EFL.

In the university teaching context, websites may provide students, teachers, trainers, and school supervisors with more insight into the development of practical knowledge, teaching behaviour, and learning processes overall (Tanner, et. al. 2000). By choosing a website and by independently selecting tests to assess themselves, students may become more aware of the quality of their writing skills as well as having better insight in their overall improvement.

To sum up briefly, we may say that websites are an extremely valuable way of encouraging students and English teachers, to work on their own professional development either by creating a website for their own purpose or by using those already exist.

CONCLUSION AND IMPLICATIONS

Websites vary greatly in the quality so they require continuous appraisal/evaluation, which means more work for the teacher who is willing to use them in his/her language classroom. For this reason, the author believes that both teachers and students should use web sources in their language teaching/learning only after the critical evaluation of the offered webpages.

It is vital to create opportunities to make the teachers implement CALL technology by integrating it into the syllabus and not to be an extra add-on which is used whenever ‘there is time’ (Ioannou-Georgiou, 2006). A process which schedules technology into regular syllabus activities helps teachers and students view and use technology as an integral part of the lesson and in the same time provides a chance to act as agents of change within their own classrooms.

REFERENCES

- Bax, S. (2003): CALL–past, present and future. *System* 31: 13-28
- Chapelle, A.C. and Douglas, D. (2006): *Assessing Language through Computer Technology*. Cambridge: CUP
- Chen (1999): ‘Guidelines for evaluating ESL listening resources on the World Wide Web’ in Morrison, B., Cruikshank, Gardner, D., James, J. and Keobke, K. (eds.) 1999. *Information Technology & Multimedia in English Language Teaching*. English Language Centre, Hong Kong Polytechnic University.
- Dickinson, L. (1992): *Learner Autonomy 2: Learner Training for Language Learning*. Dublin: Authentik.
- Grimes, D. and Warschauer, M. (2006): ‘Automated essay scoring in the classroom’. Paper presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association, San Francisco, April. Available at: <URL: http://www.gse.uci.edu/faculty/markw/markw_papers.php> [Accessed 17 June 2007].
- Invitational Symposium on Assessing and Advancing Technology Options in Language Learning (AATOLL). (1998): *Checklist: Evaluative criteria for computer-delivered language learning systems*. Honolulu: University of Hawaii, Second Language Teaching & Curriculum Center. Available at: URL <http://nflrc.hawaii.edu/NetWorks/NW31/NW31t.pdf> [Accessed 16 June 2007]
- Ioannou-Georgiou S. (2006): ‘The future of CALL’. *ELT Journal* Vol. 60/4: 382-384
- Jarvis H. (2005): Technology and change in English Language Teaching (ELT), *The Asian EFL Journal* Vol.7:1 Available at: <URL: http://www.asian-efl-journal.com/December_05_hj.php> [Accessed 16 June 2007]
- Jones, F.J. (2001): CALL and the responsibilities of teachers and administrators. *ELT Journal* Vol. 55/4: 360-367
- Lake, N. (1997): *Survey review: learner training in EFL course books*, in *ELT Journal* Vol. 51/2
- Lee, I. (1998): ‘Supporting greater autonomy in language learning’. *ELT Journal* Vol. 52/4:282-290
- Levy, M. (1997): *Computer-assisted language learning: Context and conceptualization*. Oxford, England: Clarendon Press.
- Nunan, D. (ed.) (2003): *Practical English language teaching*. New York: McGraw-Hill/Contemporary
- Sullivan, K. and Lindgren, E. (2002): ‘Self-assessment in computer-aided second language writing’. *ELT Journal* Vol. 56/3: 258-266

Tanner, R. et. al. (2000): 'Piloting portfolios: using portfolios in pre-service teacher education' *ELT Journal* Vol. 54/1: 20-30

Warschauer, M. (1999): CALL vs. electronic literacy: Reconceiving technology in the language classroom. Available at: <URL:<http://www.cilt.org.uk/research/resfor2/warsum1.htm>.> [Accessed 17 June 2007].

Warschauer, M. (1999): *Electronic literacies: Language, culture, and power in online education*. Mahwah, NJ: Erlbaum.

Warschauer, M. (2002): Networking into academic discourse. *Journal of English for Academic Purposes* 1(1), 45-58.

Warschauer, M. and Kern, R. (2000): 'Theory and practice of network-based language teaching' in Warschauer, M. and Kern, R. ed., *Network-based Language Teaching: Concepts and practice*. pp. 1-19. Cambridge: CUP

Warschauer, M., and Ware, P. (2006): Automated writing evaluation: Defining the classroom research agenda. *Language Teaching Research* 10(2), 1-24.

Ивана Р. Ћирковић-Миладиновић

Универзитет у Крагујевцу

Педагошки факултет у Јагодина

Катедра за филолошке науке

Тијана Ј. Дабић

Универзитет Синергија

Филолошки факултет

Радмила Р. Сузић

Универзитет „Бијељина“

Фармација

КРЕИРАЊЕ ВЕБСАЈТА ЗА ВЕЖБАЊЕ ПИСАЊА НА ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ КАО ЈЕЗИЧКЕ ВЕШТИНЕ НА УНИВЕРЗИТЕТСКОМ НИВОУ

Резиме: Рад има за циљ да истакне значај учења енглеског језика као страног и развоја вештине писања на том језику употребом рачунара и вебсајта који је креиран од стране наставника за потребе наставе. У раду се такође разматра учење енглеског језика на универзитетском нивоу као и специфичност образовног контекста у коме се сајт употребљава.

Кључне речи: учење енглеског језика употребом рачунара, настава енглеског језика, вебсајт, писање као језичка вештина, учење и подучавање на универзитетском нивоу.

APPENDIX 1

STUDENT'S CALL WEBFOLIO



Емина М. Копас-Вукашиновић
Универзитет у Крагујевцу
Факултет педагошких наука, Јагодина

УДК: 373.2(497.11)"18"
ИД БРОЈ: 203720204
Стручни рад
Примљен: 4. јуна 2012.
Прихваћен: 20. септембра 2013.

ПРВИ ПРЕДШКОЛСКИ ПРОГРАМИ У СРБИЈИ КАО ПОЛАЗИШТЕ ЗА САВРЕМЕНЕ ПРЕДШКОЛСКЕ КУРИКУЛУМЕ

Апстракт: У раду¹ су представљени услови у којима су настајали први предшколски програми у Србији, а који су подразумевали друштвену бригу о деци раних узраста и педагошке идеје на којима је почивала пракса. Циљ истраживања је био да се утврди колико педагошке основе првих предшколских програма данас одређују концепт савремених предшколских курикулума. Полазишта за ово истраживање су пронађена у првим незваничним и полузваничним предшколским програмима, који су од друге половине 19. века настајали на територији тадашње Србије, а актуелност педагошких идеја тих полазишта данас препознајемо и у савременим програмским концепцијама. Истраживање је урађено применом дескриптивне методе, поступком анализе садржаја. Резултати истраживања потврђују нашу претпоставку да су друштвени и педагошки контекст у којем су настајали први предшколски програми у Србији значајним делом актуелни и у савременим предшколским курикулумима. Такође се препознају и извесна идентична полазишта у методичком приступу организацији активности са децом, као и у одређењу функција предшколског васпитања и образовања.

Кључне речи: предшколски програм, савремени курикулум, друштвени контекст, педагошки контекст, полазишта за израду програма (курикулума).

¹ Чланак представља резултат рада на пројектима „Од подстицања иницијативе, сарадње, стваралаштва у образовању до нових улога и идентитета у друштву“ (бр. 179034) и „Унапређивање квалитета и доступности образовања у процесима модернизације Србије“ (бр. 47008), које финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (2011–2014).

Човек није биће које само посматра и учи, него које и представља и ради, те се према томе мора одредити и дечије васпитање. Представљајући, делајући и творећи, то су грађоценији и узвишенији радови, него посматрајући и учећи.
(Friedrich Wilhelm August Fröbel, према: Вучетић 1971: 212)

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Чињеница је да се у време развијања првих предшколских програма у Србији, крајем 19. века, дешавају значајне промене у сагледавању значаја предшколског васпитања и образовања. Ове промене су конкретизоване у два правца друштвеног деловања. С једне стране, изражено је интересовање и потреба друштва за *отварањем забавишта*, која су тада била сегмент система школства, односно радила су при народним школама. Према *Закону о народним школама*, који је донет 1898. године, забавишта су тада представљала први степен нижих школа. С друге стране, јавила се потреба *системској повезивања породичној и институционалној предшколској васпитања и образовања деце*, која се припремају за полазак у школу. Тиме је већ у то време јасно детерминисана *припремна функција предшколској васпитања и образовања*, која и у савременим предшколским програмима представља приоритет.

Наравно да су постојећи друштвени проблеми знатно отежавали остваривање ових потреба. Реакционарне снаге у друштву су кочиле развој школства, а због недостатка материјалних средстава забавишта су споро отворана или су по отварању врло брзо затворана. Забавиље, које су радиле са децом предшколског узраста, су имале мноштво недоумица у вези са организацијом рада са децом. Мада је истакнут значај адекватне образовности и припремљености забавиља за рад са децом у забавиштима, могућности и средстава за њихово стручно усавршавање није било. Првенствено су се у раду руководиле искуствима старијих колегиница и интензивно су радиле на прикупљању методичког материјала, који су набављале из земаља у окружењу.

У таквим условима било је напредних појединаца који су указивали на значај друштвене бриге за децу предшколског узраста (М. Косовац, М. Стојшић, М. Малеташки). Они су се залагали за отварање забавишта и што већи обухват деце овим институцијама. Своја знања и искуства су уткали у прве писане материјале, који су у то време били једино упутство забавиљама како да раде са децом. У тим првим писаним материјалима, који нису били званични предшколски програми, истакнут је значај квалитетног рада забавиља са децом, без обзира на пол, етничку припадност и социјални статус, у функцији њихове добре припреме за полазак у школу. Тај рад је

морао бити организован првенствено *кроз игру*, рад и забаву. При том се посебно морало водити рачуна о деци чије васпитање у породици није адекватно, што може бити штетно за њихов целокупан даљи развој.

2. ОСНОВЕ ПЕДАГОШКОГ КОНТЕКСТА У КОЈЕМ СУ НАСТАЈАЛИ ПРВИ ПРЕДШКОЛСКИ ПРОГРАМИ У СРБИЈИ

У време националног буђења и постепеног ослобађања од турске и аустроугарске власти, када долази и до наглог развоја капитализма у Европи, у Србији су се дешавале снажне политичке и економске промене. У исто време се чине покушаји да се створе услови за напредак просвете и ширење школа по европском узору. Отвара се велики број државних школа, од основних до универзитета, а истовремено се јасно истиче значај и потреба организованог предшколског васпитања и отварања предшколских установа. Захваљујући знањима и искуствима младих људи који су се школовали у иностранству, постепено су се у круговима просветних радника шириле идеје о развоју и васпитању деце предшколског узраста, засноване на фребелијанским основама (Вучетић 1971; Копас-Вукашиновић 2010).

Идеје Фридриха Фребела (Friedrich Wilhelm August Fröbel) у основи имају појам дечјег развоја, односно његово смислено откривање. Наглашен је значај темељног познавања деце раних узраста, њиховог васпитања примереног могућностима, а у циљу дечјег хармоничног развоја. Квалитетан процес васпитања и дечијег развоја је могућ једино кроз игру и чулна искуства, применом пажљиво одабраног игровног (дидактичког) материјала. При том се не сме занемарити васпитно деловање породице на дете, које мора бити јединствено у односу на васпитање у предшколским установама, уз организовано просвећивање мајки (Каменов 1999). Систем утицаја на дете подразумева узлазну развојну линију, од смислене усклађености деловања са природом детета до његове стваралачке делатности, на старијим узрастима. Оваква делатност настаје из његове потребе за саморадњом (самосталним деловањем), која се код детета јавља врло рано у предшколском узрасту. Оваква самоделатност подстиче даљи саморазвој појединца, као и његово квалитетно изражавање и стварање. У извесном смислу, Фребел васпитање одређује као средство дечијег развоја и у њему види могућност максималног испољавања потенцијала сваког појединца. Игра, као основна активност предшколског детета, подразумева добро структурирану, подстицајну средину и правилно коришћење поменутог дидактичког материјала.

У ових неколико констатација које одређују фребелијанску основу на којој су засноване идеје и први програмски концепти о развоју и васпи-

тању предшколске деце у Србији, могуће је сагледати педагошки контекст и данас актуелних *Општинских основа предшколског програма* (Министарство просвете и спорта, 2006).

Први предшколски програми у Србији су били незванични или полуванични. Недовољно конкретизовани, непотпуни, без јасних методичких упутстава за организацију активности са децом, али ипак са добрим и јасним педагошким опредељењем, представљали су ипак значајну полазну основу за развој система институционалног предшколског васпитања и образовања. Први незванични програм је била *Уредба о српским вероисповедним забавиштима (Општина)*, који је припремио Мате Косовац, а који је 1890. године усвојен на *Општинској учитељској скупштини српских вероизповедних учитеља из Миширополије карловачке*. У овом документу је већ у првом поглављу истакнут значај организације рада у забавишту на фребелијанским основама, а као основна функција оваквог васпитања – правилан физички и духовни развој деце и њихова припрема за школску наставу. Овакве исходе је могуће остварити кроз игру и радне активности деце, посматрањем различитих предмета и слика, разговором о њима, причањем, певањем и радовима у врту (Копас-Вукашиновић 2010). Овим програмом су одређени просторни и материјални услови за рад забавишта, утврђена су права и обавезе оснивача установе (општина, задруга, породице, појединци), забавиља, родитеља и деце, подела деце у групе и план рада забавишта. Наглашен је значај квалитетног образовања забавиља, у Вишој девојачкој школи, а затим Заводу за образовање забавиља, које треба да раде са децом предшколског узраста. На крају овог програма су утврђена правила надзора и управе над забавиштем, од стране српске вероисповедне школске власти. Јасно је да је ова Уредба, из перспективе данашње концепције предшколских програма, представљала само нацрт за предстојеће предшколске програме у Србији.

Исте 1898. године, када је донет Закон о народним школама, којим је наложено да се у основним школама морају основати забавишта која ће похађати сва деца узраста од пет до седам година, Милан Стојшић, професор Српске Учитељске школе у Сомбору, припремио је и издао Градиво за разна занимања Српчади. Истакао је да деца треба да похађају забавиште већ од треће године живота, посебно она чији су родитељи заузети пословима или су немарни у васпитању своје деце. Први пут су у овом материјалу представљена искуства забавиља, кроз примере активности и занимања за децу, које је Стојшић брижљиво сакупио и приредио (Стојшић 1898). Мада незваничан, овај програм завређује пажњу и представља својеврсни прелазни документ ка полуваничном програму, који је убрзо припремила Мила Малеташки (Збирка целокупног рада у српском вероисповедном забавишту за породице, забавишта и забавиље).

Високославни Школски савет је 1903. године одобрио „наставно градиво“ за српска вероисповедна забавишта и прописао да се забавиље морају строго придржавати овог градива и по њему децу васпитавати (Копас-Вукашиновић 2010). У овом програму први пут су јасно утврђени садржаји рада са децом у забавишту, који су распоређени по предметима. Такође је истакнуто да се ови садржаји морају реализовати кроз игру, постепеним преласком од познатог ка непознатом, уз очигледно представљање предмета и појава (Малеташки 1904). Мада систематизација игара за децу овим програмом није била утврђена, нити су дата упутства забавиљама како да користе играчке које су у материјалу само побројане, игра је подразумевала једино могућу адекватну активност за припрему деце за полазак у школу. Посебан допринос ове Збирке даљем развоју предшколских програма дају први пут утврђена општа методичка упутства за рад са децом, одређена за сваки предмет. Мада су она дата глобално, у смислу утврђених правила, могућих начина реализације активности по принципу очигледности, била су добар оријентир забавиљама шта и како треба радити са децом. Имајући у виду већ поменути чињеницу да су државна забавишта отворана при школама, не изненађује нас што је садржај овог програмског упутства био врло сличан школским програмима. Оно у чему се огледа његова специфичност и препознаје контекст предшколског програма јесте наглашена васпитна компонента у програму и изражена оријентација на јединствено деловање породице и школе у васпитању мале деце, чиме се и у то време овај предшколски програм знатно разликовао од школског, у којем је била наглашена образовна компонента.

У периоду од оснивања првих предшколских установа до Првог светског рата, ова три документа су представљала полазну основу за припрему званичних предшколских програма у Србији. Значајна је чињеница да су се основе педагошког контекста, у којем су ове претече предшколских програма настајале, задржале до данас и оне у измењеном облику егзистирају и у савременим предшколским курикулумима. То подразумева да се у њима и данас препознају основне Фребелове идеје о развоју и учењу деце предшколског узраста. Такође, игра је остала водећа активност деце у предшколским установама. Предшколско васпитање и образовање и данас има припремну функцију када је реч о припреми деце за полазак у школу. Не може се занемарити ни чињеница да јединствено деловање породице и предшколске установе представља основ за квалитетан дечји развој.

3. ОСНОВЕ ПЕДАГОШКОГ КОНТЕКСТА АКТУЕЛНОГ ПРЕДШКОЛСКОГ ПРОГРАМА У СРБИЈИ

Предшколски програми у Србији су током развоја предшколских установа и система предшколског васпитања и образовања трпели значајне системске и организационе промене. Међутим, без обзира на ове промене, у данас актуелном предшколском програму у Србији (*Општије основе њредшколског програма* 2006) су евидентни елементи који су забележени и у првим предшколским програмима, а који завређују пажњу како васпитача у предшколским установама, тако и истраживача педагошке теорије. Ова констатација потврђује чињеницу да је развој предшколских програма у Србији, хронолошки посматрано, текао узлазном линијом, те да у њима постоје елементи садржаја и структуре који су и данас вредни пажње, који се не смеју занемарити, нити се могу одредити као иновације савремених предшколских курикулума. Нажалост, данас постоји тенденција да се занемарују или заборављају одавно препознате, примењене и проверене вредности педагошке теорије и праксе, које се у извесном смислу измењене и осавремењене, неоправдано квалификују као новине, што ни у ком смислу не могу бити. Наравно да идеје које продиру из иностраних савремених система предшколског васпитања и образовања треба искористити, колико је могуће, али се оне морају прилагодити условима у којима егзистирају предшколске установе у Србији, као и педагошком контексту у којем је настајао и развијао се наш систем предшколског васпитања и образовања.

У овом делу рада покушаћемо да представимо садржај и структуру *Општијих основа њредшколског програма*, али само у односу на делове садржаја који потврђују нашу констатацију да се извесни његови елементи могу препознати и у некадашњим предшколским програмима у Србији, што потврђује њихову вредност и значај за развој и учење предшколског детета. Такође, оваквом компарацијом је учињен покушај да се подстакну интересовања истраживача да отргну од заборава све оно што је до сада учињено у домену развоја и унапређивања предшколских програма у Србији и истакну значај ових сазнања за даље унапређивање педагошке праксе. Ради квалитетније конкретизације садржаја који следе, поменута компарација ће бити урађена у контексту захтева за развој савремених предшколских курикулума.

Пре свега треба истаћи идентичност у узрасним оријентацијама, о којима воде рачуна аутори првих и данас актуелног предшколског програма. Милан Стојшић у свом незваничном програму јасно наглашава да се деца морају васпитавати од треће до седме године живота и то у посебним установама (забавиштима), у којима ће забавиље свесно и систематично да утичу на развој сваког детета (Стојшић 1898). Такође, актуелни модели

предшколског васпитања и образовања подразумевају основе програма предшколског васпитања и образовања деце од три године до њиховог укључивања у програм припреме за школу. Мада су у *Општим основа предшколској програма* утврђене и основе васпитања и неге деце узраста од шест месеци до три године, оне су постављене у општем контексту, ван програмских модела, што потврђује посебан значај развоја предшколског детета од треће године живота, а на шта указују и развојне специфичности овог узраста (пластичност, егоцентризам, синкретичка социјабилност и друге). При том не треба занемарити чињеницу да је у *Општим* Мате Косовца забележено да забавишта могу похађати деца узраста од две године и шест месеци.

Заједничке одлике Модела А и Модела Б *Општих основа предшколској програма* су представљене кроз базичне *функције предшколске установе*, међу којима су јасно наглашене и оне које препознајемо у првим предшколским програмима у Србији: 1) обезбеђивање *средине и услова за њихован развој* сваког предшколског детета, унапређивање његовог *физичког и менталног здравља*; 2) предшколска установа као *дојуна њиховог васпитања* и помоћ родитељима у заштити и образовању деце; 3) *компензаторска функција* предшколске установе, којом се ублажавају економске, културне, образовне и здравствене разлике међу децом и њиховим породицама; 4) *припремна функција установе*, у смислу опште и посебне припреме деце за полазак у основну школу (Министарство просвете и спорта, 2006). Ове функције савремене предшколске установе су јасно истакнуте и у првим предшколским програмима, али кроз циљне оријентације, што потврђује нашу констатацију да се о њима водило рачуна од самог почетка оснивања првих предшколских установа у Србији.

У заједничким основама поменутих модела утврђена су и *начела васпитно-образовног рада* у предшколским установама. Истаћи ћемо само она начела која препознајемо и у првим незваничним и полузваничним програмима (Министарство просвете и спорта, 2006).

а) *Начело њиховог и њиховог развоја*, које се препознаје кроз више развојних аспеката. Осим некада утврђеног значаја физичког, интелектуалног и моралног развоја, данас су у предшколским програмима јасно утврђени социјални, емоционални и развој комуникације и стваралаштва. Међутим, треба нагласити да се у првим предшколским програмима, кроз циљеве и задатке за поједине предмете и занимања, могу препознати основе и ових аспеката. Милан Стојшић у свом *Градиву за разна занимања сричади* наводи примере активности и занимања у којима деца кроз игру стварају, а да при том развијају своје вештине и оштроумље (Стојшић 1898). У Збирци Миле Малеташки је забележен значај друштвених игара за развој „заједничких дечијих емоција“, те да оне подстичу децу на љубав, „добро и скромно

владање“ (Малеташки, према Копас-Вукашиновић 2010:29). Праћење и подстицање индивидуалног дечјег развоја подразумева савремен концепт предшколског васпитања и образовања и чини саставни део овог процеса. Јасно је да васпитач мора да има увид у могућности и знања сваког детета, како оно учи, како се понаша у различитим ситуацијама и како приступа проблемима. Ова сазнања васпитач користи као полазишта за планирање активности са децом, да их подстакне да до максимума развијају своје потенцијале (Министарство просвете и спорта, 2006).

б) *Начело усклађености са узрасним и индивидуалним карактеристикама деце*. У поменутиим првим предшколским програмима у Србији је такође наглашен индивидуални приступ малом детету, те да занимања морају бити примерена њиховом физичком и душевном развоју, да у програму морају постојати разноликости, јер се он мора реализовати тако да код сваког детета подстиче развој његових снага и способности (Стојшић 1898). Наглашена је потреба да намештај за децу (клубе, столови и столице) мора бити примерен њиховом узрасту (Вучетић 1971). Данас је у актуелним моделима јасно утврђен захтев за индивидуални приступ детету, чиме се доприноси „повећању ефикасности подучавања, ангажовању персоналних личних процеса, улазак у зону наредног развоја“ (Министарство просвете и спорта, 2006: 19).

в) *Начело животиности* датира још од Јана Амоса Коменског, који је истицао да у васпитању и образовању деце свака животна ситуација мора имати одређене ефекте. Ова идеја се протеже у свим предшколским програмима и представља основу за развој савремених курикулума. Тако је она нашла своје место и у незваничним предшколским програмима у Србији. М. Косовац у првом делу *Опјерација* тврди да забавиште помаже дечје васпитање до поласка у школу и да је једино посматрањем и разговором о различитим предметима, појавама и сликама могуће остварити циљ забавишта – да развија дечје тело, чула и дух, и да припреми децу за наставу у основној школи (Вучетић 1971). За овакав рад М. Малеташки припрема и конкретна упутства васпитачима за организовање очигледне наставе (нпр. да треба водити рачуна шта ће детету код посматрања предмета највише привући пажњу, када год је могуће за посматрање користити природне материјале и др.) (Малеташки 1905). Данас је у актуелним програмским моделима наглашен специфичан начин учења деце предшколског узраста, што подразумева да дете учи путем интеракције са социјалном и физичком средином, на тај начин стиче сазнања и искуства, на основу којих развија своје начине деловања у окружењу (Министарство просвете и спорта, 2006).

г) *Начело поштовања и култивисања дечје игре*. М. Малеташки, у припреми своје *Збирке*, полази од става да је игра детета, прва његова активност и најмоћније средство за његов телесни и душевни развој и напредак“.

Детету се чини да је цео живот игра и све што ради, ради кроз игру, усваја прве појмове, стиче прве слике о свету. Једино кроз игру „малиша се може, како телесно тако душевно – без икаквог и најмањег напрезања, спремити за основну школу“ (Малеташки 1904: 278). У *Ойиштим основама ђредиколској ђројрама* јасно је детерминисано начело организације учења кроз игру и откривање, јер кроз игру дете има могућност да истражује околину, проверава сопствено искуство, проналази нове обрасце понашања и деловања (Министарство просвете и спорта, 2006: 29). Такође су јасно утврђени задаци васпитача у односу на организацију дечје игре (да игра својим правилима и организацијом буде подстицајна за дете, да се у игри ангажује што више дечијих потенцијала, да се створе услови да дечја игра буде слободна и спонтана, да кроз игру деца уживају у различитим улогама, да игролике активности постепено прерастају у игру, уз иницијативу и потпуно ангажовање детета, итд.) (Министарство просвете и спорта, 2006: 52–54).

д) *Начело активирања и ђосјейеној осамостјалывања деце*. У свом незваничном програму Стојшић наводи примере активности и занимања у којима деца кроз игру сама раде. М. Малеташки такође задатак осамостаљывања деце сагледава кроз њихову припрему за полазак у школу, а у својим упутствима за рад васпитачу истиче значај подстицања дечје радозналости, уз коришћење метода показивања и приказивања. Данас, у актуелном предшколском програму, осамостаљывање деце подразумева комплексне задатке васпитача, од стварања услова за самостално деловање сваког детета према личним интересовањима, слободног и самосталног испитивања и тумачења појава и процеса, развијања свести детета о различитим могућностима деловања, стварања услова у којима ће деца да увежбавају способности које су им потребне за сналажење у свакодневним активностима, до њихове спремности за полазак у школу (Министарство просвете и спорта, 2006).

Када је реч о захтевима за развој савремених предшколских програма (курикулума), теоријски контекст је могуће сагледати кроз неколико основних одредница, којима се квалитетно могу повезати педагошке идеје, од оснивања првих предшколских програма до данас. Ове идеје представиће мо кроз следеће констатације.

1. Курикулум представља једно од најважнијих средстава за квалитетно и равноправно образовање и васпитање свих, као одраз времена, друштва и културе, али и модел пројекције за будуће друштво и образовање. Полазећи од теорија дечјег учења и развоја, друштвених промена и потенцијала деце, евидентна је *ђошреба стјалној ђрилајођавања и мењања курикулума*, у складу са захтевима времена у којем настају, а у циљу унапређивања педагошко-методичке теорије и праксе (Клеменовић 2009).

2. Курикулуми представљају „оквир за формирање различитих модела васпитања“ и подразумевају *повезаност елемената његове структуре* (циљева, задатака, садржаја, активности), уз контролу резултата учења и систематизацију унутар курикулума (Савовић 2009).

3. Савремени предшколски курикулум подразумева стварање услова у којима ће *деца јединствено деловати и бити активни сарадници* у сопственом учењу и процени сопствених постигнућа, спремна да конструишу и представљају знање и искуство на различите начине (Primary Programs Framework, 2007).

4. Имајући у виду чињеницу да се највећи број дечјих способности за учење развија у предшколском периоду, неопходно је да савремени предшколски програми (курикулуми) имају карактер *развојних програма*, уз могућност њиховог прилагођавања дечијим потребама и могућностима (Dryden i Vos 2004).

4. ЗАКЉУЧАК

Од оснивања првих предшколских установа до данас, садржај и структура предшколских програма су трпели значајне системске и структуралне промене, уз перманентну потребу за конкретизацијом и усложњавањем елемената структуре програма. У различитим друштвеним околностима мењали су се и развијали предшколски програми у Србији, а да је при том у њима опстајао и био препознатљив општи педагошки контекст, (основне идеје о развоју и учењу деце предшколског узраста, припремна функција предшколске установе, јединствено деловање породице и установе). Ове идеје су опстајале у свим предшколским програмима у Србији, који су били и данас су засновани на фребелијанским основама.

Имајући у виду чињеницу да се савремени предшколски програми конкретизују у складу са потребама савременог друштва, могућностима родитеља и деце, а да се при том често заборављају основна полазишта програма која су увек била актуелна, циљ нашег истраживања је био да се утврди колико садржај и структура првих предшколских програма данас одређују концепт савремених предшколских курикулума. Полазишта за ово истраживање су пронађена у првим незваничним и полузваничним предшколским програмима, који су од друге половине 19. века настајали на територији тадашње Србије.

Резултати истраживања потврђују нашу претпоставку да педагошки контекст у којем су настајали први предшколски програми у Србији значајно одређују и концепт савремених предшколских курикулума. У односу на данас актуелни предшколски програм у Србији, овај контекст се препознаје у његовим различитим сегментима, од циљних оријентација, утврђе-

них функција предшколске установе, начела васпитно-образовног рада, до методичког приступа у организацији активности.

Овакав закључак може подстаћи истраживаче да се озбиљније позабаве питањима иновација у систему предшколског васпитања и образовања, шта оне подразумевају, колико оне реално јесу новине у односу на оно што је некада детерминисало концепт предшколских програма. Значајно је и питање колико се данас у савременим курикулумима зналачки руководимо вредностима које су егзистирале на самом почетку стварања и развијања предшколских установа и програма у Србији, а које нам у тумачењу и реализацији савремених курикулума могу бити од користи.

ЛИТЕРАТУРА

Вучетић (1971): Милена Вучетић, Прилог историји предшколског васпитања у Војводини, *Предшколско гетје*, бр. 2 (211–222).

Dryden i Vos (2004): Gordon Dryden, Jeannette Vos, *Revolucija u ucenju: kako prmeniti način na koji svet uči*, Београд: Тимграф.

Каменов (1999): Емил Каменов, *Предшколска педагогија, Књига прва*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Клеменовић (2009): Јасмина Клеменовић, *Савремени предшколски програми*, Нови Сад: Савез педагошких друштава Војводине. Вршац: Висока школа струковних студија за образовање васпитача.

Копас-Вукашиновић (2010): Емина Копас-Вукашиновић, *Предшколски програми у Србији*, Јагодина: Педагошки факултет.

Малеташки(1904): Мила Малеташки, Забавиште – збирка целокупног рада у српским вероисповедним забавиштима за породице, забавишта и забавиље, *Школски огјек*, бр.17–24.

Малеташки (1905): Мила Малеташки, Забавиште – збирка целокупног рада у српским вероисповедним забавиштима за породице, забавишта и забавиље, *Школски огјек*, бр. 1–24.

Министарство просвете и спорта Републике Србије (2006): *Правилник о Ошћим основама предшколској програма*, Београд: Просветни преглед.

Primary Programs Framework for teaching and Learning – Guiding Principles: Teacher Suggestions and Self-reflection (2007), Alberta: Alberta Education, Canada. Retrieved in October 2013, from: http://www.education.alberta.ca/media/656622/guide_teacher.pdf

Савовић (2009): Бранка Савовић, Дискурс предшколске установе: курикулум, модел, организација и евалуација рада, у: Копас-Вукашиновић, Е. (прир.), *Перспективе квалитетној развоја предшколској дејешта*, Јагодина: Педагошки факултет.

Стојшић (1898): Милан Стојшић, *Градиво за разна занимања сричади*, Сомбор: Штампарија Фердинанда Битермана и сина.

Emina M. Kopas-Vukašinović

University of Kragujevac

Faculty of Education in Jagodina

THE FIRST PRESCHOOL PROGRAMS IN SERBIA AS THE STARTING POINT FOR CONTEMPORARY PRESCHOOL CURRICULUMS

Summary: This paper presents the bases of pedagogical context of the first preschool programs in Serbia and the current programming models. These bases form the discussion of ideas for the realization of contemporary preschool curriculums. In this manner, the same theoretical starting points for the development of preschool programs have been reviewed through three different concepts. The intention was to determine how the content and the structure of the first preschool programs in Serbia define the concept of contemporary preschool curriculums. The starting points for this study were found in the first unofficial and semi-official preschool programs, which emerged in the second half of the nineteenth century on the territory of Serbia of that time. It has been confirmed that the once current pedagogical ideas are still recognized in contemporary programming concepts. Identical starting points in the methodical approach to the organization of activities with children were reviewed, as well as the definition of functions of preschool institutions and principles of preschool upbringing and education.

Keywords: preschool program, contemporary curriculum, social context, pedagogical context, starting points for the development of programs (curriculums).

Никола М. Ђуран
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Крагујевац

УДК:821.163.41.09-1 Миљковић Б.
ИД БРОЈ: 203720716
Стручни рад
Примљен: 20. јуна 2012.
Прихваћен: 15. септембра 2013.

ПОСТОЈАНОСТ АУТОРСТВА У ЦИКЛУСУ „СЕДАМ МРТВИХ ПЕСНИКА“ БРАНКА МИЉКОВИЋА

Ајстиракѝ: У раду¹ се разматра парадокс опстанка ауторства у циклусу „Седам мртвих песника“ Бранка Миљковића, омогућен развојем алтернативне историје, „намењене“ искључиво физички неприсутним песницима. Миљковић изједначава поезију и смрт у њиховој херметичности, признајући своју немоћ да одгонетне не само значење песме већ и њену пријемчивост сопственој искуственој призми. Док физички присутном песнику – ништа мање него читаоцима – смрт значи трајну баријеру и ограничење на сферу додирљивог, његова слутња изналази нову функцију смрти, а то је давање нове шансе гасећој стихији *poiesis*-а, кроз неуништивост мерила. У херметичној поезији, мерило промишљања нове поетике једино се може сагледати као очувани глас песника-изворника, јер ако постструктурализам приговара идеји јединства аутора немогућношћу мирења наше перцепције са претпостављеном метавизијом ствараоца, смрт – која у Миљковићевој терминологији означава дистанцу између самовољно одвојене песме и песника – оправдава извесност јединственог значења песме сопственим чином негације човека. Смрт и постоји кроз своје привидно допуштање варијетета тумачења, чији мистични епилог овенчава постојањем величанствених стожера које увек изнова покуша да занемари; диференцирање, парадоксално, и јесте могуће само кроз ауторску идеологију која у то име бива привремено збачена или нас макар у своју збаченост неодољиво увери. У Миљковићевом циклусу, ти стожери су песници чије је постојање у алтернативном времену, пре него ванвремено, јер се њихове чежње и циљеви рађају и умиру са сваким новим читањем и тумачењем њихове поези-

¹ Овај рад је написан у оквиру пројекта *Друшћивене кризе и савремена српска књижевност и култура: национални, регионални, европски и глобални оквир* (број 178018), који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије

је, коју њен исповедни карактер чини врстом недоказиве али ипак несумњиве аутобиографије.

Кључне речи: Миљковић, Тин, Радичевић, Дис, Његош, Ковачић, Костић, Настасијевић, ауторство, ванвремено

УВОД

*... Средишње зајвара иру истио онако као шито је ошвара и омоућује. Као средишње, оно је шачка иде је замена садржаја, делова, чланова немоућа (...)
Понављања, замене, преображаја и пермуџације укључени су у повестџ смисла – украјико, једне повестџи – чије порекло [Н. Ђуран] се може увек дозвџати или се може наслуџишџи као крај у облику ирисуџносџи.
(Жак Дерџда)*

*... Текстџи није биће али јестџе жеља да што буде.
(Мирољуб Јоковић)*

Бранко Миљковић инсистира на суштинској редефиницији поезије као начина постојања, сналажења у дефинисаном између избледелих баријера: као што се у прошлости, том функционално-фиктивном времену, нису правиле разлике између извођача и слушаоца, нити писца и читаоца, тако се њој поново обраћамо ради симбиозе са архитиповима аутора. Примордијална, старозаветна докса аутора тако еволуира у донкихотство песника који „није дошао да поквари, него да испуни“ (Матеј, 5, 17). Архетип мора постати извџстан са полазиштем у несигурној интелектуалној перцепцији; вршилац чина певања је стварност али се тог певајућег чина песник мора на одговарајући начин досетити, методом која нуди брисање дистанце између два ствараоца, најопорије утолико што инсистира да умру за овај свет. Да је мишљење својеврсни вид мирења са смрћу као условом транспонована знало се још од Сократове тврдње да је „филозофија припрема за смрт“, али ће тек Миљковић бити међу онима довољно смелим да са испитом смртности суоче певање. И заиста, поезија је већ својом етимологијом (*poiesis*) антипод разграђивању и рушењу, не само јер она ствара представу света, већ и зато што је она хипотеза апсолутно садржана у свету, непокорна ма каквом елитизму; те ако „смртоносни живот смрти одолева“ (Миљковић 2001: 192), то је због његовог немирења нити са трајношћу у докси нити са бегом у маргине и импровизације. Питање ауторства не синџетише мишљење и певање: оно је незвани гост у стваралачкој агонији јединства жељног тумача, јер аутор зна само да мисли.

ФИГУРА АУТОРА У ПЕСМИ „БРАНКО“

За Радичевића је прошлост одиста једино време које има, и у њему још једном пред одлазак са овог света заокругљује своје поетско јединство са светом који је био радији да живи него да напросто опева. Радичевић је признавао смрт, али је се није бојао, и „час самртни“ (Радичевић 1968: 88) није ништа мање прекинуо његов живот и стваралаштво колико је дао његовој невеликој песничкој каријери облик елементарне, непомућене поетске целине, институцију која је била сувише невина да би тражила накнадна преусмерења у даљим, песимистичним утицајима искуства. У „Бранку“, аутор вапије за временом кога његово безначајно, од трансформишуће моћи именованга растајуће „ја“ има све мање. Радичевићу није требала пала начки цинична „мудрост која долази са годинама“: његово непрестано, иманентно транспонованье безбрижних, детињих дана у одраслост – трансцендирање у сопствено време – већ је по себи мудрост и зрелост (осим ако не оставимо, као што је постао иронични обичај, мудрост са необазривим механицизмом зрелог доба и усахлошћу старости). Зато је само спољашњи утисак да је Радичевић веровао у реминисценцију као пут од садашњег тренутка ка прошлом не би ли се сећање на прошлост изгубило, али заправо, када се линеарност негира под емотивним, трансцендентним налетом како је то Радичевић успео, и када, дакле, у својој сједињености јуче и данас престану да буду два одвојена периода, не може се ни говорити о реминисценцији. Миљковић пише „Бранка“ са сетом, какву је поседовао и Радичевић, али сета првог аутора је инхибирајућа расцепљеност у историји, а сета другог магијска ода цикличности и иманентности.

Радичевић се плаши метафизике, унутарјезичности, он је од свих наших песника можда најсликовитији антипод херметичности Миљковићевог стила. Све што је у својој поезици он оставио за себе, то је његов сам физички живот, и кад се у песми „Кад млидијих умрети“ коју је вероватно Миљковић највише имао на уму док је у депресивном и на растанак од живота осврнутом стилу писао песму „Бранко“, жали на растанак од живота, то жали његово биолошко ја, оно које за разлику од његовог текстуалног аватара није успело да његово дело „дугом шарном све обуче“ (Радичевић 1968: 87), „накити сјајнијем звездама“ (Радичевић 1968: 87), „обасја сунчаним лучама“ (Радичевић 1968: 87). Тог текстуалног, вечног Радичевића Миљковић тражи, али не може да побегне из стешњености између позитивистичког, псеудо-институционалног читања и дехуманизиране интертекстуалности у којој је референцијалност ишчезла као свесност по тоњењу у сан. „Светиљка“ (Миљковић 2001: 17) и „птица“ (Миљковић 2001: 17), као и „топли хлеб“ (Миљковић 2001: 17) имена „Стражилово“ (Миљковић 2001: 17) могу једино бити референцијални мотиви, једино имају смисла

ако песник коегзистира са светом, ако их осећа и искуси. Кад Миљковић пева кроз Радичевића, он говори са модерног аспекта аутора који је већ умро, за кога „одболовани непронађени пропланци крви“ (Миљковић 2001: 17) постоје још само као несрећна успомена на некадашњу животност поезије, безбојна од превелике интелектуализације. Једва се може *осејити* чак и да је песма тужна, иако *формом* претендује на ламент. Зато Радичевић кроз Миљковића и не може да пева о животу који толико означава његову поезију: кад се, по ћуди савременог поетског дискурса, раставе певање и опевано, нема више романтичарског тражења бесмртности изван себе.

ФИГУРА АУТОРА У ПЕСМИ „ГОРАН“

Песма „Горан“ има додирних тачака са опусом Ивана Горана Ковачића у смислу да обојица аутора славе величину живота са аспекта уплашеног појединца: живот, бодлеровски речено, нема друкчију лепоту од оне која се, мартирски тегобно, мора тражити иза фасаде смрти, трулежи и одвратности. Оптимизам и надање само су сувишни, грађански атрибути у тумачењу тамне есенције битисања; ако тумачење треба да еволуира из метафизике у интиму, а само онда сме да каже за себе да је ушло у процес објашњавања песме, треба да се одрекне друштвено надограђених осећаја критичарске надмоћи, а поготово права на ауторство. Када пева: „Ноћ сувише велика за моје звездано чело/ у неким шумама црним непознатим“ (Миљковић 2001: 23), Миљковић, карактеристично, вапије за очувањем статуса субјекта за живот, за вером у мисао за коју још није касно да јој се завешта биографија аутора који предосећа да ће он сам нестати. Његово генерално незадовољство сведеношћу своје поетике на метафизику у поређењу са Ковачићем додатно расте кад схвати (можда и са притајеном љубомором!) да Ковачић, за разлику од њега, не преза да се бићем унесе у поезију, и да схвати сав хорор који је једина реалистична, патетиком неунижена лепота у свету. Ако је, кореспондирајући са Радичевићем, Миљковић жудео да се, ако већ мора бити смрти, на њој препозна осмех као доказ неугашености и надилажења, Ковачићу је довољно да прослави саму, неулепшану чињеницу леша, који Миљковић, свестан Ковачићеве циљане идиличности, поистовећује са цветним поленом. Али, у својој теоретичарској дистанцираности, изван те „сувише велике ноћи“ (Миљковић 2001: 23) нашег ирационалног, Миљковић не доживљава леш као нешто што има права на чула, па зато: „Пчеле слећу на леш *која нема* [Н. Ђуран]” (Миљковић 2001: 18). Миљковић не поседује Ковачићеву ужаснуће смрћу које је толико успешно поетизовано да је постало његова најтипичнија асоцијација на жељу за животом; као ни Ивану Карамазову, Ковачићевим логорашима није потребна некаква заслужена линеарна хармонија којом би се „на-

ђубриле патње човечанства“. Сами јауци, страшни болови, па и жртвина мржња према мучитељима – све чиме се исказује да особа још може да одговори на претећу негацију њеног постојања – делују као похвала животу.

Миљковић за разлику од Ковачића тражи срећан завршетак циклуса трпљења сегмената у дефинисању уздајући се у херојство појединца на путу до трансценденције („Овде свако своју таму има“ (Миљковић 2001: 23)), али отуђеност о којој он пева и јесте разлог зашто се сан о уточишту у пределу архетипа, очигледнијем у Ковачићевом *Volksgeist*-у, увек изјалови („О неима/ пута којим би до мене могли доћи“ (Миљковић 2001: 23)). Зато што се Ковачић препушта домену потенцијалног, све могућности које прећутно жели се, један за другом, остварују у егзалтацији отврднулог срца; а Миљковићево повлачење у теорију и препуштање стварности имена пре него самог себе потврђује да песник ипак још преферира Одлагање и своје одбијање да уђе у егзистенцију крви и ужаса маскира очајничким маштањем о хипотези живота, која је „иза брда“ (Миљковић 2001: 23) – фантастична, али управо зато недоступна.

ФИГУРА АУТОРА У ПЕСМИ „ТИН“

Песма „Тин“ делује специфично по томе што се Миљковић у њој успешно поистовећује са Тином када се одрекне своје критичарско-сентименталне привилегије да „дозива/просторе изгубљене које поседују сунца“ (Миљковић 2001: 21). Задовољава се смрћу, као сфером у којој ће надаље замишљати хипотезу живота који иде својим током, и чак ће почети неубедљиво да му делује упорна, овоземаљска линеарност „живе звезде“ (Миљковић 2001: 21) и „запаљеног ветра“ (Миљковић 2001: 21). Ако се већ из ње не може побећи, а сваки сегмент покушаја да се опстане је само њен хуманизовани одломак, смрт је решење по себи. Миљковић је у овој песми своју антиреференцијалност из обичне теорије уздигао до ступња праве иконокластије, па се одушевљава разбијањем монистичког сунца и његовом накнадном плурализму супротставља матерински холизам смрти. Идентични завршеци његових првих двају строфа, „сунца“ (Миљковић 2001: 21), дантеовска су тенденција, јер је Данте сваки од три дела своје „Божанствене комедије“ завршио речју „звезде“, али, док Данте, на кога у овом мотиву подсећа Тин, верује у идеал нежности и љубави ка коме субјекат у агонији управља своје страшно, метафизичко сазревање, Миљковић је сувише поносан на своје знакове и мишљење да би их лишио њихове могућности трансцендирања и препустио их свом „ја“. За Миљковића, борбу за надисторијско опстајање не води човек, него симбол („Нека ниче цвеће из проклетог тла“ (Миљковић 2001: 21)). Али знак, и поред све очајничке претензије да понесе са собом у наредно поље дефинисања свог ау-

тора као залогу, остаје само безлично средство: он није у стању да се споји са означеним осим ако то у његово име не учини субјект – кога је Миљковић прогласио мртвим! Тин, са друге стране, не лишава субјекта, чак ни у периодима најнедостojније лишености радовања, моћи да обликује тугу по сопственом креативном нахођењу; за њега је она моћно средство, али због тога не мање средство. Он своје ране доживљава као предуслов свог креативног ширења („Нисам ли песник, ја сам барем патник,/ И каткад су ми драге моје ране,/ Јер сваки грцај постати ће златник/ А моје сузе дати ће ђердане“ (Ујевић 2003: 61)). Финални ступањ преиначења јесте давање вредности ордена тим истим мукама у име сањаног идеала живота чија је метафизичка улога да избрише до тада сувише јасну баријеру између туге и среће, да их измири поистовећујући их, при чему, подсећамо се, Тинов субјекат сам лоцира у безобличју и смрти тачку ка којој ће управити своје креативне и самопотврђујуће пориве: превредновање реалности је више заслуга субјектове патњом инициране моћи одлучивања, пре него фигуре спаситеља који долази независно од субјекта, по митском шаблону. Управо је Тинов патник више ангажован у *poiesis*-у сопственог смисла, него Миљковићев песник. Субјекат се мора за помоћ обратити свом архетипском „ја“ које обухвата целу реалност, са свим њеним менама и циклусима, „или ће главњом планути“ (Ујевић 2003: 7). Предуслов важења вечности јесте телеолошка одговорност сегмента („Срце је мајке срце Богомајке“ (Ујевић 2003: 15)). А Миљковић као да одступа од своје уобичајене вере у индивидуалистичку телеологију, и једина институција коју препознаје јесте смрт као простор, а не као средство, што је случај код Тина. Инерција смрти је и овде пожељна, али не као слобода за пророштво и доношење ватре људима, већ за херметичност и незаинтересованост према разумевању од стране света. Можда најјасније у целом циклусу, Миљковић у „Тину“ исказује аскетски презир према свету коме треба донети „поетску истину“. Ватра поезије је у овој песми себична, артистичка аутодеструкција зарад сједињења са индиферентном антипоетском масом. Њен изабранички ореол је само ауторска фарса: све док делује у самом аутору, овај се идентификује са њеном инперсоналношћу и постаје објект у мноштву.

ФИГУРА АУТОРА У ПЕСМИ „МОМЧИЛО НАСТАСИЈЕВИЋ“

*Мало је живих слика изишло из њредела који се не моју
оком њреџазиии, мало се слуђињи врађило из дађина које
се не моју сђођалом додирнуђи, мало је речи изронило из
дубина које се не моју исказати. Једино оно иђио је
њреживело увео је у њесму, да је џради и да јођ џрађа буде.
(Васко Попа о поезији Момчила Настасијевића)*

Сустрет аутора Момчила Настасијевића са сфером опеваног јесте сустрет природе која је почела да се хуманизује са свешћу о сопственом пропадању; што год умовало, па била то и природа сама, чини то спонтано следећи Сократово убеђење о „припремању за смрт“, јер је филозофирање онај крајњи чин свести о својој уздигнутости и слабости истовремено, типичан само за човека, па се тако све што уђе у тај чин и персонализује. Без жеље да поставља о својој сфери опеваног много питања, због чега се и он разликује од Миљковића који „мисли певање“ (Миљковић 2001: 196), Настасијевић, како га описује Карло Остојић, „није дозволио да границе његове филозофске мисли буду и границе саме његове поезије: свет његове лирике био је шири и богатији од света његових идеја“ (Остојић 1968: 166). Као да управо филозофској одељености од природе има да захвали за успешне покушаје да конкретизује њену метафизику, што постаје разумљивије кад се зна да је једини извесни метафизички поредак матерњи језик – природа сублимирана у чин! – којим Настасијевић пева.

Миљковић препознаје код Настасијевића трагичног хероја у циклусу већења, живу твар која се од страшних природних аксиома разликује тек „обликом и маштом“ (Миљковић 2001: 22). То се личност одломиле од природе у жељи да јој се врати након што је ојача метафизиком. Филозофија је за аутора „предео коме се приволео“ (Миљковић 2001: 22), иницијација у којој се испитује тумачева моћ трансцендирања материје која је пред њим. Зато „они који виде“ (Миљковић 2001: 22) у провидности очигледног препознају природу (Миљковић би ту употребио свој дивни израз, „слутити очигледно“ (Миљковић 1972: 244)), и поново именују ствари матерњим језиком, али са друкчијим сензибилитетом, природнијим облицима. Природа није дата, њена никад крају приведена очигледност је плод неукроћеног именовања. Она ће задржати своје метафизичко право и након „размештања предмета у простору“ (Миљковић 2001: 22) на које је обавезан песник. Ипак, премда су на почетку обојица „нежном маглом издвојени“ (Миљковић 2001: 22), Миљковић остаје у оној поларности чуђења којем је дража нејасност телеологије него лепота лутања, са којом самоуверено експериментише Настасијевић. Миљковић се не мири са Настасијевиће-

вом наивном парадоксалношћу да истовремено верује у монаду и да преферира бесконачно дивљење цикличности физичког света на путу до ње; његовој хладној испитивалачкој тежњи пре одговара реторско питање: „дозовано недозовано шта је?“ (Миљковић 2001: 22) Док се приближава метафизичком ступњу природе, Миљковић још није сублимирао своје за себе уплашено филозофско ја у дискретно разумевање обличја у свету које се подсмева свим хијерархијским подељеностима елемената у природи. За Миљковића у овој песми човек је у најбољем случају на прагу да престане да буде мера свих ствари; екоцентрични Настасијевић је у томе успео још док је тражио темеље своје поетике, за њега се „све слива у једно, јер сковано је – и оковано – једним смислом“ (Петров 1968: 166).

Зато Миљковић уз сав труд да парира Настасијевићу у задовољавању мрвицама оностраног и чуђењу сличности животиња и небеских тела на самом крају песме одаје забуну: може ли му се веровати кад пева: „ево враћам се чист на своје првобитно место“ ако већ у наредној терцини исказе бојазан да му се ванјезична метафизика неће показати као захвална сфера означавања? Забуна је последица Миљковићевог заборављања да је Настасијевић бестелесни певач телесног, код њега је језик тек онолико присутан да му буде неизоставна, минимализирана И зато сасвим на чулни ефекат усредсређена спона са прајезиком. Он са сигурношћу транспонује старе облике у нове просторе и конструкције, постајући тако сām, како каже Миодраг Павловић, „једно ново песничко тле“ (Павловић 1968: 166). Миљковић није сигуран да је такву дугим процесом сазревања у натуралистичку једноставност добијену новину изражавања заслужио: његова уобичајена поетика се сувише отуђила у „одбеглу тајну“ (Миљковић 2001: 22) усамљеног певача и његове личне телеологије. Миљковић, супротно Настасијевићу, мре речју у неизречје.

ФИГУРА АУТОРА У ПЕСМИ „ЛАЗА КОСТИЋ“

*... шајне су силе слушкиње њој.
Навек се са њом јојаве нове,
Земних милина небески крој.
(Лаза Костић)*

Са својим самртним вапајем „мајци светој“ (Костић 2001: 102), Лаза Костић је од тренутка тражио да буде јачи од све вечности, јер то је његова вечност, прва после толико времена нестваралачког лутања у којој термини „посебност“ и „безначајност“ неће бити синоними. Миљковић у реструктурисању своје реалности – у чему се слаже са Костићем, јер обојица верују у постојање представа реалности, пре него реалност саму – не жали да се растане од објеката подложних перцепцији и тумачењу, јер и сам слути, кроз

еклезилалну меланхолију свог певања, да се ближи граници простора који је само тумачење, смрт која овековечује живот утолико што му поставља есхатолошке контуре, најлепше које би могао да има. „Santa Maria della Salute“ је „нама његово завештање, а њему (Лази Костићу) *увод у неисцјева-но дело* [Н. Ђуран] о ономе што тек у заносу пророци слуте“ (Попа 2001: 7). Ако је „страх почетак мудрости“, то значи да је он само изворни ступањ перцепције оностраног, и да од мудрости, у случају тумача са смелијом маштом (или вером, што је у случају умирућег песника исто), може од мудрости позајмити моћ деловања и сублимирати се у растуће одушевљење. Друкчије речено, у великом необликованом простору страха, тумач се креће од поларности за своје ја уплашеног аутора до поларности песника који верује у Блуменбергову максиму да се „светлост очитује у себедавању“. Када се Миљковић у својим стиховима: „Да ли ћемо је наћи у повратку ноћи/ у повратку цвета у повратку сна и гора“ (Миљковић 2001: 19) пита о извесности победе идеје уобличености и телеологије над истрошеном прозаичношћу рационалног, он још увек није активирао свој страх, поетизовао га синовским одушевљењем. Миљковић је у поређењу са Костићем парадоксалан, јер се одговорноћу његове немоћи и неодношења према свету мора „скаменила“ (Миљковић 2001: 19) уместо да уђе у своју надисторијску сублимацију. Чуђење није статичност херметичности и интровертност, већ тврдоглаво опевање реалности од стране заљубљеног тумача који неће престати да редефинише стварност док тај његов уметни свет не постане нешто тако фантастично и грациозно да ће „замутити мудрачке мозгове“ (Костић 2001: 104), „помрчити сунце“ (Костић 2001: 104), „стопити свих васиона лед“ (Костић 2001: 103), „задивити светске колуте, богове силне, камоли људе“ (Костић 2001: 105). Миљковићева очајничка везаност за вечност једности преслаба је заштита од незаинтересованости „заборава и простора“ (Миљковић 2001: 19). Миљковић је испосник себеништења, Костић себедавања; Миљковић верује да му је довољно да нађе своју љубав у језику, па што се њега тиче опевано може и да „у смрти заночи“ (Миљковић 2001: 19). Он жели сусрет са вољеним архетипом у скровитости интроверсије, без ризичног и превратничког натпевавања света и редефинисања опеваног у безброј различитих имена. Човек за Костића има само ирационалну, есхатолошки индиферентну свест, па кад разум однесе победу над страстима и ирационалним, то се човек-субјект издигао изнад света објеката и дела по увек делимично наслућеној намери ауторизујућег архијезика. За Миљковића је одсудно кретање на граници живота и смрти само апологија за конотацијску неодлучност, пре него стимуланс да на постојећи свет у име своје љубави одговори још реалнијим светом; зато што не жели да прати своју љубав преко границе редефинисања, за њега није само именован као „тишина“ свет у коме неће имати ком архетипу да упу-

ти своју стваралачку чежњу, већ и свет где му је тај архетип био искуствено доступан, јер да би се објекат љубави уопште пронашао, он се мора тражити у сваком сегменту искуства који је без тог љубавног трагања увек на прагу да умре, увек тек толико у јави да га те исте јаве „сломи ма” (Костић 2001: 102).

ФИГУРА АУТОРА У ПЕСМИ „ДИС“

*Ал бејају звезде, остiављају боје,
Месiца и даљине и визију јаве
И сад iшако живе као биће моје,
Невино везане за сан моје iлаве.
Ал бејају звезде, остiављају боје.
(Владислав Петковић Дис)*

У садашњици безнађа и пропасти, када искуство не пружа више ништа достојно симболизације, једина утеха налази се у ослањању на архетип „сунчаног порекла“ (Миљковић 2001: 20) као што чини Миљковић у песми „Дис“. Његов Дис због тога више не жели обичност и тражи дефинитивни расцеп емпиријске и метафизичке поларности („Нека се заборави пријатељство дрвећа и птица/Нека се земља развенча са сунцем“ (Миљковић 2001: 20)), јер је једино стање екстремног певања и самовезивања, па било за нежно, молитвено измамљивање вере да је мртва драга ипак жива али да само спава, било за суицидални непростор где нема више „земље без убогих људи“, али ни „порока, друштва где је чам“ (Петковић, В.: roetabg.com/htm/pisci/domaci/vladislav_petkovic_dis.html) достојан одговор на прозаичност која представља бескрајни низ међуиздаје певања и ствари. Зато што је човек биће екстрема, бескомпромисно, једино ће пристати да самог себе тумачи; признатост од стране других је добровољно предавање своје именитељске моћи, највредније коју има, индиферентној и непевајућој средини (Цацић би овај фактор навео као сигурну баријеру између ауторства трагичног ренегата Диса и Миљковића, за кога у својој критици каже да је његова генерација „уживала плодове борбе коју су водили њени претходници“ (Цацић 2001: 211), и да је била „примана од свих“ (Цацић 2001: 211)).

Дис чезне за сфером која превазилази искуствено, које, као уосталом и друштво које га неумитно кроји, уме само да разочарава, напрасно отимајући оно што поклони. Дис изједначава сан и сећање: кад је већ све иза њега, нема разлике да ли је живот почео срећом а окончао се несрећом, или је несрећа еволуирала у срећу. Тако, на пример, у „Јутарњој идили“, Дис пева: „Мину све што беше, хтеде бити икад. Тама се увуче у идеју снова. Раскошније смрти нисам глед’о никад. Имао сам и ја веселих часова“ (Петко-

вић, В.: poetabg.com/htm/pisci/domaci/vladislav_petkovic_dis.html). Сличност између Миљковића-Диса и самог Диса била би вероватно потпуна, кад Миљковић не би са толиким гађењем и ужасом гледао на дестинацију у пустом и индиферентном архијезику, „крвожедној тишини коју својом љубављу хранити треба“ (Миљковић 2001: 20). Дис је из облика, Јасперс би приметио, „искочио у егзистенцију“, Миљковић је побегао у најмрачније одсуство симбола; Дису је умирање тек припрема за нову, од смрти јачу хијерархију, Миљковић се не мири са смрћу и, парадоксално, тиме је слави: „Овде је ноћ што се животу опире“ (Миљковић 2001: 20). Зато што Дис пева: „Ја сад *jegva* [Н. Ђуран] могу знати да имадох сан“, очајнички се држи тихе вере да ће његов опевани објекат изронити из смртоносне прозаичности (Петковић, В.: poetabg.com/htm/pisci/domaci/vladislav_petkovic_dis.html). Миљковић одбија да језик симбола пренесе у језик смрти, архијезик, који се више ни на шта не ослања, не јер је нестало објеката, већ јер нема више ко, сем нас усамљених, да нам осигура везу између певања и опевањег. Дис лако може поверовати и да га више ништа не везује за вољену жену, пријатеље, време кад је био млад и срећан, али ту слутњу побеђује другом, да ће се поново срести, и њу, оправдан својим онтолошким очајем, преферира над првом. Миљковић са друге стране задржава смрт као симбол који стално настаје у човеку, и чију способност да одељује опеване објекте од остатка стварности треба неговати тако упорно да свако приближавање стварности кроз сећање делује само као још један увод у изиграност и одбијање од исте. По цену задржавања смрти као иманентне, Миљковић даје вољеној реалности право на надживљавање. Свет који је постао песма више није „паду склон“ (Миљковић 2001: 20).

ФИГУРА АУТОРА У ПЕСМИ „ГРОБ НА ЛОВЋЕНУ“

Мото којим Миљковић започиње песму „Гроб на Ловћену“ паралелан је реченици у његовом другом делу „Прилога“: „Осећам да моје метафоре још нису постигле снагу симбола“ (Миљковић 1972: 245). Узрок томе лежи у Миљковићевој уплашености за сопствено ја пред обраћање ванјезичном, јер кад симбол, еманципован од свог аутора уђе самостално у свет, за аутора остаје још само нема и неизвесна молитва простору који је, откако је написана песма, то једино активно обраћање песника свету, остао празан, без утехе и комфора телеологије. Зато „Гроб на Ловћену“ почиње стихом губљења вере у човека и његово искуство: „Мртве су горе одакле та реч дође“ (Миљковић 2001: 18). Његошев одговор би гласио: „Да, кад главу разбијеш тијелу, у мучењу издишу чланови...“ (Његош 1983: 10). Једина нада у нову реалност јесте покушај да се она реструктурише „рођењем“ (Миљковић 2001:18), која не значи толико победу над прошлошћу колико

хуманизирајући извлачење оног умног и новог (што су за Миљковића увек синоними) из њене генерално индиферентне масе, „откривање поезије у њој самој“ (Миљковић 1972: 247), како каже он у трећем делу „Прилога“.

Мирење дана и ноћи у „смрти која обасјава“ нужна је сублимација Његошевог осећаја немоћи и неповерења у завађено људство, отуђено од вековних обичаја и религије, у уздање у сопствено руковање својом судбином („Здраво твоја глава на рамена, ти ћеш другу пушку набавити, а у руке Мандушића Вука, биће свака пушка убојита“ (Његош 1983: 137)). Његош опчињава Миљковића јер није више ни у искуству ни у метафизици: превазишао их је тиме што их је ујединио. Борба за слободу је мотив који превазилази књижевност, па и човека: он је опис бесконачне еманципације поретка из истрошености знања у деликатност – која у језику поезије значи моћ! – будућности, времена јединственог по томе што је резервисано искључиво за појединца. Тада, накнадно, ни прошлост више није цинични мерач времена које смо изгубили у физичком него архетипски, теолошки пандан индивидуалистичко-креативној будућности. Живот је у „Гробу на Ловћену“ најобухватнија потенцијалност која обухвата дан и ноћ, рат и мир, његове хераклитовски зарађене антиномије трају све до простора архетипског, одакле се полази са тумачењем спевова о слободи и индивидуалности. То је о „Горском вијенцу“ поред Миљковића мислио још и Матија Бећковић када је написао: „Кад не би постојао рукопис, веровао бих да „Горски вијенац“ нико није написао, већ да је одувек постојао. А све велике песме постоје пре него што су записане, старије од себе и од својих твораца. „Горски вијенац“ сам могао замислити без нас, али нас без „Горског вијенца“ није ми могуће ни замислити, ни објаснити“ (Бећковић (без године издања):130). „Феникс је једина истинска птица“ (Миљковић 2001: 18), јер је мноштво његових реинкарнација мноштво свих птица, свих човекових усуђивања на метафизичко икада, где интермецо затишја у писању није ништа друго до остављање места наредној генерацији тумача/ тумачењу да пева о слободи. „Место препознато у простору“ (Миљковић 2001: 18) је део битисања остављен човековом сналажењу са сасудима вечности; за временску апологију брине се песма – хуманизирана историја.

СЕДМОРИЦА ПЕСНИКА – ИЗВОР БУДУЋИХ ПЕСНИКА

*Јер сада њлегамо као у ољегалу, нејасно, а њага ћемо
лицем у лице. Сада сазнајем делимично, а њага ћу сјоз-
најти њошћуно, као њишо сам и сам сјознајти.*
(1.Кор.13:12)

Миљковићева фасцинација идејом поезије која по настанку постоји одвојено од свог аутора и сама себи шири значења, из чијег је бескрајног мноштва шачица доступна тумачењу ограниченог броја читалаца ишла је упоредо са идејом недовољности актуелности, апсурда нужности спољашње институције која је вечно на издисају, и као таква је антипод парадоксалној институцији личног, која, умећем „једине истинске птице“, збраја сва своја индивидуална отеловљења у вечност једне везивне парадигме („О све што прође једна вечност бива“ (Миљковић 2001: 51).

Поезија има двојаку улогу: она је артефакт оностраног, идеја заувек недостижног сунца које „очарава својим одсуством“ тиме што га се, у спасу од свести о ноћи и беспућу, свако сећа на свој начин и према њему промишља свој дан. Но управо зато је она и прилика за конкретну потенцијалност, која увек изнова заживљава, као што после Сервантеса, свако други може написати већ изнађеног „Дон Кихота“, али на друкчији и богатији начин; Борхес би рекао, „скоро бескрајно богатији (Нејаснији, рећи ће они који га потцењују; али нејасност је богатство)“ (Борхес 1997: 58).

Седморица песника су призвани из прошлости не да испуне њу, већ будућност, која позива на креативност стварањем осећаја „немира, неспокојства, нестрпљења и грозничавог рада“ (Миљковић 1972: 251). Они постоје не више као необориви конформистички ентитети: то је њихов архаични аватар који је постојао само као нужни степеник ка иконокластичном пењању у дозвољеност будућности. Они су призвани као извесне потенцијалности, као улоге које чекају довршење циклуса у усуђивању будућег аутора, функција која измамљује и иницира свог извршиоца. Зато, ако је у поређењу Миљковићевог и њиховог ауторства на површини било показатеља Миљковићеве симболизаторске немоћи, намера нипошто није била да се његов труд да поново пева кроз њих завршава песимистично. Питање које Миљковић поставља само је домишљати интермецо пред одговор који он сматра још реалнијим ступњем *йоиесис*-а од оног у коме је певао; јер, Миљковић се не обраћа празнини, него оном невиђеном *кроз* празнину, и тако макар тек слути довршавање процеса очовечења опеваног. Он пристаје да одвоји песника и симболе само под условом да симболи у будућности пронађу новог песника након што су од прошлости позајмили извесност аутора; а аутор се након сваког краја реструктурисања разлаже натраг у стихију ауторства, и онда мора доћи на ред следеће реструктурисање исте поетске смесе. Исказивањем

свог песимизма и немања вере у човека, „грађанског“ аутора, Миљковић само умире у једној сфери, али се рађа у другој, оној у којој се више не разликују он и песма. До одгонетања самог себе стиже се проживљавањем, хипостазирањем другог; чути „своје срце у туђем“ (Миљковић 2001: 32). Унутар језично певање машта о бесмртности, али оно само припада блеску, тренутку екстатичне екстраверзије, коју више није могуће разликовати од интроверзије након знања да је човек, а нарочито песник као личност која именује свет у постојање, пролаз за тумачења оног ширег од човека: у свету се разуме човек, у човеку се осећа свет.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Бабић [Н.Г.]: Душан Бабић, *Књижевности за дрући разред средњих школа*, Београд: Партенон.
- Барт (1971): Ролан Барт, *Књижевности, митологија, семиологија*, Београд: Нолит.
- Берђајев (2001): Николај Берђајев, *Смисао стваралаштва*, Београд: Логос.
- Борхес (1997): Хорхе Луис Борхес, *Приповешке*, Подгорица – Београд: ИТП „Унирекс“ – Завод за уџбенике и наставна средства.
- Зуровац (1997): Мирко Зуровац, *Дјетињство и зрелости умјетности I, II*, Београд: Плато.
- Зуровац (2005): Мирко Зуровац, *Три лица лепоше*, Београд: ЈП „Службени Гласник“.
- Ковачић (1978): Иван Горан Ковачић, *Пјесме*, Сарајево: „Веселин Маслеша“.
- Костић (2001): Лаза Костић, *Песме*, Нови Сад: „Школска књига“.
- Миљковић (1972): Бранко Миљковић, *Сабрана дела*, књ. I–IV, Ниш: Градина.
- Миљковић (2001): Бранко Миљковић, *Песме*, Сремски Карловци: Каирос.
- Настасијевић (1968): Момчило Настасијевић, *Седам лирских крујова*, Београд: Просвета.
- Његош (1983): Петар Петровић Његош, *Горски вијенац*, Београд: СКЗ.
- Петковић (2013): *Владислав Петковић Дис (1880-1917)*. Посећено 15. маја 2013. на интернет адреси: www.poetabg.com/htm/pisci/domaci/vladislav_petkovic_dis.html
- Радичевић (1968): Бранко Радичевић, *Песме*, Београд: Рад.
- Шушњић (2009): Ђуро Шушњић, *Религија I–IV*, Београд: Чигоја штампа.

Nikola M. Đuran

University of Kragujevac

Faculty of Philology and Arts

THE SOLIDITY OF AUTHORSHIP IN BRANKO MILJKOVIĆ'S POETIC CYCLE "THE SEVEN DEAD POETS"

Summary: The following work is concerned with establishing the undeniability of authorship within Branko Miljković's poetic cycle "The Seven Dead Poets". It explains the manner in which each interpretation of a poem by the verified, timeless classics is a way of summoning them into reality all anew. The same death which took the seven authors from the physical realm ensured the validity of both their empirical and poetical contact with the existence; because they belong to the safety of past – the only time independent from an individual and, thus, indubitable – the cherished authors are synonymous with their poetry, resisting any attempts of identifying their experience to that of the interpreter. Their authorship, intensified with the desperate reader's reverence, severs its bonds with the history of earlier or future literature: in its craving to finally overcome the hopelessness of poetic polysemy, Miljković, if only by means of his painful awareness, decides to "transform" the text back into a humanoid/ humane form.

Keywords: Miljković, Tin Radičević, Dis, Njegoš, Kovačić, Kostić, Nastasijević, authorship, timeless

Нина Б. Марковић
Универзитет у Крагујевцу
Факултет педагошких наука, Јагодина
Катедра за филолошке науке

УДК:821.163.41.09-31 Андрић И.
ИД БРОЈ: 203916556
Стручни рад
Примљен: 1. јуна 2013.
Прихваћен: 20. септембра 2013.

ПРИЧА О СУДАРУ ИСТОКА И ЗАПАДА (ИМАГОЛОШКИ АСПЕКТИ *ТРАВНИЧКЕ ХРОНИКЕ* ИВЕ АНДРИЋА)

Апстракт: У раду је из перспективе савремене поетике културе анализиран роман *Травничка хроника* Иве Андрића. Са становишта постмодерних и деконструктивистичких размишљања о појмовима *идентичности*, *култура*, *идеологија* и *традиција* откривају се и интерпретирају семантичка богатства *Травничке хронике* и презентују кључне тачке у којима су се француска и босанска култура и мисао само понекад препознавале, а много чешће сударале и одбијале.

Кључне речи: Иво Андрић, *Травничка хроника*, идентитет, култура, традиција, идеологија.

1. УВОД

Непролазна естетска вредност Андрићеве *Травничке хронике* огледа се, између осталог, у корелацији овог књижевноуметничког дела са савременим студијама и есејима о појмовима и сложеним семантичким системима какви су *идентичности*, *култура*, *идеологија* и *традиција*. Изненађује подударност Андрићевих идеја и претпоставки, естетски транспонованих у роману, и идеја прокламованих у радовима Клифорда Герца, Едварда Саида, Марије Тодорове, Луја Алтисера, Џонатана Калера, Стјуарта Хола, Ерика Хобсбома и многих других. У том смислу, комплекс тумачења поменутог романа могуће је обогатити мултидисциплинарним перспективама културне анализе, односно теорије културе. У *Травничкој хронизи* се особености категорија и појмова какви су идентитет, традиција, култура и

идеологија колектива или индивидуе могу анализирати у оквиру специфичног географског простора и временског (историјског) оквира који је био од изузетног значаја како за земље и културе западноевропског комплекса, тако и за земље које су (посматрано из перспективе западне Европе) припадале посебном, географски не тако јасно одређеном, семантичком простору именованом као Исток (Тодорова 2006: 60).

Са становишта имагологије као дисциплине „која се бави сликама другог у књижевности“ (Тодорова 2006: 55), *Травничка хроника* представља необично дело, јер је њен аутор, применивши поступак који је у теорији руских формалиста именован као очуђење, себи близак комплекс Босне представио из перспективе странаца, француских и аустријских конзула (Бекер 1981: 301–302). Романом доминира перспектива француског конзула Давила,¹ којој се као њена супротност, али и комплементарна могућност, прикључује становиште „младог конзула“ Дефосеа, и зато ће овај рад, пре свега, разматрати специфичан однос босанске културе, идеологије и традиције и културе и идеологије које су Давил и Дефосе, метонимијске замене француске нације у датом историјском тренутку, са собом донели.

Ипак, да је једино уметничко решење које нам је у *Травничкој хроници* понуђено слика Босне, аутору присне, „своје“, овај роман не бисмо могли уврстити у потпуна и значајна (књижевна) имаголошка истраживања. С обзиром на то да су размишљања и ставови француских конзула индуковани културом и традицијом којима припадају, *Травничка хроника* је, исто колико слика *себе* и *свој*, и слика *Друјој* и *шуђеј*. Аутор, изабравши перспективу француског конзула као доминантну, завара траг, и пишући о Босни пише и о Европи (прецизније, о прогресивном и просветитељско-рационалистички настројеном западном делу Европе са почетка XIX века). Оне се међусобно огледају, утичући једна на другу, због чега Други као огледало, као могућност идентификације (Калер 2001: 127–140, Хол 2001: 215–233), прихватања или одбијања, постаје у *Травничкој хроници* незаобилазна категорија.²

¹ Едвард Саид истиче да управо код Француза (и Енглеза) „постоји дуга традиција [...] разумевања Оријента које је засновано на посебном месту Оријента у западноевропском искуству“ (Саид 2008: 9).

² У вези са поменути проблемом Саид примећује: „Оријент није само сусед Европе; он је и место највећих, најбогатијих и најстаријих европских колонија, извор њених цивилизација и језика, њен супарник у култури и једна од њених најдубљих и најчешћих слика о Другој. Уз то, Оријент је помогао да се Европа (или Запад) дефинише као његова контрастна слика, идеја, личност, искуство“ (Исто: 9–10).

2. СЕМАНТИЧКО БОГАТСТВО ПРОСТОРНИХ КООРДИНАТА У РОМАНУ *ТРАВНИЧКА ХРОНИКА*

Временски оквир *Травничке хронике*, који обухвата период од 1807. до 1814. године, и простори Босне, Француске (Наполеоновог доба)³ и Турске (Отоманске империје под управом султана Селима III), које овај роман имплицитно или експлицитно обухвата, упућују на његову посебну атмосферу. Босна као простор на коме се реализује сиже романа, и Француска и Турска, као далека царства која својом империјалном и политичком силом управљају дешавањима у удаљеној, периферној касаби, откривају специфичну просторну поделу у овом роману. Поменута подела сугерише биполарност, асоцирајући на стару и у значајној мери присутну, али у исто време конструисану, поделу на Исток и Запад, која се преплитала са некадашњом античком поделом на Север и Југ и на крају је у потпуности потиснула (Тодорова 2006: 61).⁴

Између ова два супротстављена и у себи затворена света (Исто: 68) постоји Босна, у Андрићевом стваралаштву представљена као *шрећи свети* на граници неспојивих светова, који баш због таквог свог положаја представља простор обележен „дискурсом о инпутираној двосмислености“ (Исто: 71). О подвојености Босне може се рећи да представља интензивирани облик балканске располућености⁵ о којој говори Марија Тодорова, због чега овај простор, као и Балкан, ако не и више од њега, представља „непотпуно сопство“ (Исто: 72). Босна у себи садржи „органички презрен алтерего“, у којем „непотпуном сопству“ доприносе специфичне разлике и односи када су у питању вера и раса (Исто).⁶

³ Нимало случајно, јер су управо Наполеонова освајања „покренула [...] процесе између Истока и Запада који још увек доминирају нашом савременом културом и политичком перспективом“ (Саид 2008: 61).

⁴ Подела на Исток и Запад, нарочито својствена хришћанској култури, обликовала је хришћанску Европу и супротставила је муслиманском Истоку.

⁵ Чак и у оквиру верске представе Запада, коју у односу на источни ислам симболише хришћанство, јавља се иста дихотомија и подељеност на западно католичанство и источно православље. У том смислу, Босна, у којој је присутна и ова врста супротстављености, представља и умањену слику Европе.

⁶ У Босни *Травничке хронике* питање вере обухвата категорију расе и доминира јавним животом. Непремостиве разлике између повлашћеног муслиманског становништва и обесправљене хришћанске раје утицале су на хетерогеност заједнице коју је представљао босански народ и, управо због тога, чиниле Босну умањеном представом исконске супротстављености Истока и Запада. У приликама у којој је хијерархизовани однос освајача и потлачених проузроковао трајно непријатељство и јаз међу Турцима, потурицама, Србима (православцима), католицима и Јеврејима, једини циљ сваког појединачног народа био је очување властитог верског идентитета, што је била гаранција даље егзистенције сваког од њих.

Стиче се утисак да, када је у питању проблем хетерогености или хомогености у основи идентитета босанског народа, аутор стаје на страну хетерогености (мозаичности) колектива. Он живо слика припаднике различитих нација и вера, њихове животе, страхове, надања и навике, у чему је евидентна једнака љубав за све. Андрић високо вреднује богатство и вишеслојност културе и традиције и у својим делима покушава да пронађе неопходну спону која би различитостима омогућила коезистенцију.⁷

Нова супротстављеност која је настала доласком страних конзула, тражила је свој мост – он је пронађен у људима са Леванта, тумачима француског и аустријског конзулата. Давна и Рота специфични су посредници између два културолошка, традицијска и идеолошка кода који се међусобно не разумеју. Са искуством живљења на Истоку, а пореклом људи са Запада, једино они могу да успоставе везу између конзула, с једне, и турских везира и травничких бегова, с друге стране. Ако је Балкан мост између Истока и Запада, а Босна наглашена варијанта граничног положаја и улоге Балкана, онда су Левантинци у *Травничкој хроници*, као тумачи и посредници, метафорична представа Балкана, Босне и њихове трагичности. Као такве су их, будући да су били „људи или појаве у прелазним, али и маргиналним стањима“ (јер Балкан је и из перспективе Запада и из перспективе Истока само периферија, простор на маргини), „због немогућности да се њихов карактер дефинише [...] сматрали опасним јер су и опасност за себе и извор опасности за друге“ (Тодорова 2006: 72). Њих, као и Балкан, па и Босну, карактерише двосмисленост, а у случају аустријског лекара Колоње та двосмисленост прераста у мноштво светова и многоструку значења, управо због покушаја да се пронађе један смисао којим би се свака двосмисленост или вишесмисленост превазишла. Да поменути ликови представљају опасност за себе, потврђује управо Колоњина судбина, јер се он из амбиса неразрешиве вишесмислености ослобађа самоубиством.

Када је у питању ауторов став према конструисаној подели света на Исток и Запад, стиче се утисак да је он не прихвата у целисти или бар не на начин на који се она у већини случајева перципира. За Андрића је таква подељеност у ствари један од облика архетипске, митске подељености и супротстављености два света који се никада у потпуности не споје и никада до краја не разумеју, иако међу њима некад и дође до контакта. Јаз међу супротстављеним световима непрестивно је и управо због тога је трагика људи који се нађу у међупростору, испуњеном напетости и неизвесношћу,

⁷ Ту спону Андрић је пронашао у хуманости, у љубави према сваком појединачном човеку, која би омогућила да различитости једна другу допуњују и да се превазиђу многобројне унутрашње подељености и несугласице у оквиру целине коју су представљали житељи Босне.

неизбежна. На овај начин, у *Травничкој хроници* су појмови *култура*, *традиција* и *идеологија* онтолошки продубљени, јер се сваки од њих реализује у две варијанте (у француском народу и у становништву Босне), које су такође непомирљиве и контрастиране. Сваки од тих појединачних примера је слика митске, исконске супротстављености светова.

3. ЗНАЧЕЊСКИ СПЕКТАР ВРЕМЕНСКИХ КООРДИНАТА У РОМАНУ *ТРАВНИЧКА ХРОНИКА*

Експлицитно, сиже романа одвија се у временском периоду од 1807. до 1814. године, али важну временску основу свих догађања представља година Француске револуције – 1789. година. Збивања пре и после Револуције, пад Краљевства и успон Царства догађаји су који су учествовали не само у формирању идентитета нове француске нације већ и у преобликовању и поновном конституисању Давиловог идентитета. Поменута друштвено-историјска збивања утицала су и на Давилов живот у Босни, јер је само устројство конзулове личности, његово унутарње поимање тога ко је, битно утицало на начин на који је разумевао културу, менталитет и идентитет житеља Босне.

Џонатан Калер је успоставио значајну дистинкцију између есенцијалистичког и конструктивистичког погледа на идентитет, и указао на могућност његовог разумевања кроз појединца и кроз друштво (Калер 2001: 127). Калер истиче да теорија, чије поставке заступа, оспорава приступ „индивидуалности појединца као датости, као језгри која се изражава ријечју и дјелом и која се стога може рабити како би се објаснило неко дјеловање“ (Исто). Уверење да „идентификација ствара идентитет“ (Исто: 132) Калер потврђује навођењем идеје присутне у психоаналитичким радовима Фројда, према којој је „идентификација психички процес у којем субјекат асимилира један вид другог и трансформира се, у цјелости или дјеломично, према моделу којег му други даје“ (Исто: 133).⁸ Стјуарт Хол, представник деконструктивистичког приступа, такође је критичан према претпоставци о јединственом (недељивом) и изворном идентитету (Хол 2001: 216) и идентификацију дефинише као „конструкцију, никад завршен процес – увијек ‘у процесу’“ (Исто: 217). Према Стјуратовом мишљењу идентифи-

⁸ Калер подсећа на идеју Жака Лакана о стадијуму огледала и „зачетке идентитета смјешта у тренутку када се мало дијете идентифицира са својим одразом у зрцалу опажајући себе као цјелину, као оно што он или она жели бити. Јаство се установљује оним што је рефлектирано [...]. Идентитет је производ низа дјеломичних идентификација, никаддвршен“ (Калер 2001: 134).

кација „није одређена, тако да увијек може бити ‘освојена’ или ‘изгубљена’, подржана или докинута“ (Исто). Могућност различитих идентификација, а самим тим и промена унутар идентитета, узрокована је тиме што је идентификација „процес артикулације, зашивања, надодређивања, а не обухваћања“, и што се услед присуства „надодређивања или недостатака [...] никад не постиже точно пристајање, цјелина“ (Исто). Појам идентитета који Хол заступа, слично Калеровим идејама, „не указује на стабилну језгру јаства која се развија од почетка до краја кроз несталност повјести и без промене, то није дјелић јаства који остаје увијек исти, идентичан са самим собом кроз вријеме [...]“ (Исто: 218).⁹ Важно је истаћи Холово уверење да се идентитети конструишу „кроз разлике“, „само преко односа са Другим, у односу према ономе што оно није, према ономе што му недостаје, према ономе што се назива *конститиутивна извањскоси*“ (Исто: 219). Идеја о принципу конститутивне супротности Другог која учествује у формирању идентитета препознаје се у чињеници да се у *Травничкој хроници* идентитет босанског народа и сваког појединачног народног ентитета који у његов састав улази заснива на огледању у Другоме. И у овом случају реч је о одбијању свега што је у Другом различито и што му недостаје, јер се само на тај начин може сачувати донекле стабилно сопствено јаство. У складу са идејом коју износи Калер да „осим што процес творбе идентитета истиче неке разлике, а негира остале, он узима унутрашњу разлику или подјелу и пројцира је као разлику између појединаца или група“ (Калер 2001: 137), идентитети појединачних народа (Турака, Срба, Јевреја) или група какве представљају потурице, творе се управо у тој разлици према другоме коју успостављају. Унутрашња разлика која постоји у њима и која подразумева да ако је неко православни Србин не може бити Турчин муслиман, ствара спољашње супротстављености, па чак и прикривена или јавна непријатељства. Тако супротстављени и дихотомни односи унутар једног система, који се само споља чинио целовитим, могли су за француске конзуле (посебно Давила, чији се идентитет у једно време формирао у односу на позитивну идентификацију са идејама Револуције) бити потпуно несхватљиви због њихове уверености у принципе слободе, хуманости и јединства.¹⁰

⁹ Он истиче „да идентитети никад нису јединствени, те да у касном модерном добу постају све више фрагментирани и разломљени, никад нису сингуларни, него се умножавају, градећи се преко различитих, антагонистичких дискурза, пракси и позиција који се често међусобно пресецају. Они су субјекти радикалне хисторизације, и непрекидно се налазе у процесу промене и трансформације“ (Хол 2001: 218).

¹⁰ Стиче се утисак да је Андрић осећао извесну nelaгодност и бојазан пред оним што су донеле тековине западноевропских рационалистичких и просветитељских идеја. Његова сумња у ново које је западноевропска цивилизација са собом донела у Босну присутна је и у

Пре самог доласка у Босну, француски конзул Давил је свој идентитет реорганизовао и изградио у процесу идентификације са Наполеоном и идејама француског Царства, које је једним делом баштинило и традицију француске револуције. Модел Наполеона подразумевао је човека који властитим снагама гради свој успех и утиче на све што му се у животу догађа, и утолико је за Давила било теже да разуме и прихвати Исток у коме се све одвија по законима непредвидивог случаја и у коме околности, прилике и догађаји управљају човеком, а не он њима. Такође, евидентан је и проблем групног идентитета, под чијим утицајем је Давил босанску културу могао да вреднује и посматра само из перспективе француског конзула, друштвене улоге коју је преузео, а са њом и навике и предрасуде западноевропске дипломатије.¹¹

Основу Давиловог, али и Дефосеовог идентитета, конституишу и комплекс водећих идеја и систем француских државних идеолошких апарата, у којима је после Револуције завладала нова хијерархија. У раду под насловом *Идеологија и државни идеолошки апарати* Луј Алтисер је појмовима *држава* и *државни апарати*, који су били издвојени и јасно дефинисани у марксистичким теоријама, придодао и недовољно издвојен појам *државних идеолошких апарата* (религијских, образовних, породичних, правних, политичких, синдикалних, информационих, културних) (видети Алтисер 2009: 20–30), дефинисавши их као „одређен број реалности које непосредни посматрач види у форми одређених и специјализованих институција“ (Исто: 27). У овом раду Алтисер истиче да је у преткапиталистичком периоду „постојао *један доминантан државни идеолошки апарат*, *Црква*, који је концентрисао унутар себе не само религијске већ и образовне функције, као и већи део функција информисања и културе“ (Исто: 39). Као циљ и резултат Револуције Алтисер истиче „напад на идеолошки апарат број један: *Цркву*“ (Исто). Борба за доминацију између религијског и образовног идеолошког апарата у Француској трајала је дуго, деценијама после пада Другог царства (Исто: 40), али су идеје о значају победе образовног идеолошког апарата усађене у доба Револуције биле важан елемент мишљења и деловања француских дипломата и интелектуалаца и у доба Наполеона. О томе у роману *Травничка хроника* сведоче идеје „младог конзула“ Дефосеа, што ћемо подробније образложити у даљем току рада. Дефосеовој уверености у оправданост доминације образовног државног идео-

роману *На Дрини ћурџија*, где су промене које иницирају Аустријанци један од узрока нарушене лепоте моста на Дрини.

¹¹ Поменуће предрасуде рефлектују се у доктринама о европској супериорности, различитим видовима империјализма и догматским схватањима о „оријенталном“ као непроменљивој апстракцији (Саид 2008: 18).

лошког апарата у роману ће се супротставити непоколебљива, и од Турака успостављена власт религијског друштвеног идеолошког апарата. Устројство и моћ Османлијског царства били су осигурани тиме што су били идеолошки оправдани и представљени као божија воља (Травничани кажу: „Божја је воља да влада овакав ред: Турчин до Саве, а Швабо од Саве“ (Андрић 1991: 17)). Појам божије воље, коришћен у идеолошке сврхе, био је у француској просветитељској и рационалистичкој идеологији у потпуности демистификован, и зато је ово један од оних појмова чије је дијаметрално супротно семантичко одређење Давилу указивало на непомирљивост западног и источног погледа на свет.

4. ДАВИЛОВ ЕСЕНЦИЈАЛИСТИЧКИ ДОЖИВЉАЈ БОСНЕ

Са поменутих одређењима сопственог идентитета и поуздањем у вредности европске културе које су засноване на идеји разума, Давил, а за њим и Дефосе, дошли су у културу која се у значајној мери разликовала од оне из које су потекли. Велика је вероватноћа да су у Давиловим размишљањима о Истоку, и пре његовог доласка у Травник, постојала иста убеђења, па чак и предубеђења, каква су се, када је Балкан у питању, појављивала међу европским становништвом и током XX века (видети Тодорова 2006: 47). Друштвено-историјски положај Босне је на почетку XIX века за остатак Европе био специфичан због припадности турском царству и самим тим подређеној страни Истока.¹² Па ипак, Босна је географски припадала Европи. У то време су се, под утицајем отоманских освајања и мешања хришћанског становништва и придошлица, освајача, на овом простору формирали специфичан балкански ентитет и оно што Марија Тодорова назива „актуелним стереотипом“ (Исто: 63) о Балкану као земљи варварског и примитивног понашања. Када је у питању проблем формирања балканског ентитета, ваља истаћи запажање истог аутора да „не би било претерано закључити да Балкан представља отоманско наслеђе“ (Исто). Тодорова истиче да „док се (...) присуство Отомана на овом југоисточном делу Европе протеже од XIV до XX века, отоманско наслеђе има, пре свега, обележја XVIII и XIX века“ (Исто), што значи да приповедно време *Травничке хронике* управо припада периоду у којем се конституисала права природа Балкана.

¹² Однос Окцидента и Оријента је, према мишљењу Едварда Саида, однос снаге, доминације и различитих ступњева сложене хегемоније (Саид 2008: 14). Поменути аутор такође сматра да „оно што је оријентални свет учинило схватљивим и дало му идентитет није било резултат његових властитих напора, него пре читав низ зналачких манипулација, преко којих је Запад идентификовао Оријент“ (Исто: 57).

Будући да је велики део босанског становништва био муслиманске вере, Босна је из угла Европљана поимана као Исток, али је као географски део Европе, у којем су се мешали елементи европске и отоманске културе, она ипак перципирана и на начин на који се у XX веку прихватао Балкан. Зато се у Давиловој перцепцији Босне мешају утисци и предрасуде о Оријенту¹³ и утисци који ће се касније везивати за простор Балкана. Тако су Давилове импресије о заосталом и злом народу у Босни у дослуху са једним од значења појма „балканизација“ који је скован почетком XX века – „балканизација“, између осталог, значи и „повратак племенском, заосталом, примитивном и варварском“ (Исто: 47).

Неки од ликова овог романа као да су књижевна реализација западноевропских представа о Истоку и Балкану. Тако турски везири који живе животом дубоких осећања представљају књижевну материјализацију Истока као „егзотичног и имагинарног царства, земље легенди, бајки и чуда“ (Исто: 64). У њима је, и поред достојанства и одлучности, могуће препознати елемент лирског и „женског“ (Исто: 65). За разлику од везира, Сулејман-паша Скопљак, рођени Босанац, оличење је балканске „немаштовите конкретности“ и „мушког, патријархалног имица“ (Исто: 66).

Саидова замерка оријентализму која се односила на начин размишљања којих етерогеној и динамичној људској стварности приступа са некритички есенцијалистичког становишта (видети Саид 2008: 9–43), може се применити на Давилов начин поимања и вредновања босанског ентитета, који се заснива се на есенцијалистичком поимању идентитета колектива (Калер 2001: 127), по коме су све његове особине, а самим тим облици понашања и погледа на свет унапред дати, не мењају се и представљају језгро око којег се живот колектива концентрише. У разговорима са Дефосеом Давил инсистира на урођеној злоћи, лењости, покварености и превртљивости босанског народа што искључује било какву могућност његове промене и истинског контакта са просвећеном Европом. Давиловој уверености у урођено и неизменљиво зло и варварство домаћег становништва допринело је и то што је француски конзул уочио супротно поимање битних егзистен-

¹³ Те предрасуде Саид критички представља као један од уобичајених начина „на који се приступа Оријенту – начин на који се о њему дају изјаве или се одлучује које је мишљење о њему легитимно а које не, начин на који се он описује, подучава, насељава, начин на који се влада њиме укратко (...) начин на који се Запад бави Оријентом: тако што га контролише, реструктурише и претендује на ауторитет по свему што се тиче тог питања: укратко, оријентализам се ту схвата као западни стил доминације, реконструисања и поседовања власти над Оријентом“ (Саид 2008: 11).

цијалних, онтолошких и естетских појмова у француској култури и култури Босне.¹⁴

Семантички богати појмови „травничке тишине“ и „оријенталног отрова“ који често фигурирају у Давиловим, па чак и Дефосевим размишљањима, јесу симбол снаге Другог, у коме се француски конзули огледају, и које не само да руши њихово самопоуздање и решеност да остваре своје циљеве већ и подрива стабилност њихових идентитета. Пошто су удаљени из бучног и увек динамичног Париза, они остају сами са собом. Огледајући се у људима који верују у случај и судбину, који релативизују значај и смисао француских просветитељских реформи и сумњају у свемоћ разума и речи, Давил почиње да са дозом подозрења размишља о поверењу у рационалну заснованост људске егзистенције и о сврсисходности трагања за „средњим путем“. Склоњен на периферију, у време Наполеоновог слома, Давил је принуђен на преиспитивање упоришта свога постојања, а самим тим и на нове идентификације.

5. КОНСТРУКТИВИЗАМ У ДЕФОСЕОВОМ ДОЖИВЉАЈУ БОСНЕ

За разлику од Давила, Дефосе верује да се особине народа могу мењати, да се основе колективног идентитета могу модификовати и да услови

¹⁴ Један од таквих појмова је појам уметника, писца. Поред тога што се у Расиновој трагедије *Бајазит* препознаје да људи са Запада не познају довољно културу и начин живота људи са Истока, уочава се и то да Турци, које репрезентује везир Мехмед-паша, облик и начин писања који се у Европи високо цени, сматрају безвредним „рецитовањем звучних стихова“, а њихове писце „разним дервишима и богомољцима“ које не помишљају да изједначе „са људима од посла и угледа (Андрић 1991: 149). Француски конзул је морао да се суочи и са размишљањима мудрог Тахир-бега о различитим поимањима природе и функције рата на Истоку и Западу – „... разлика је у томе што исламске државе ратују без притворства и противречности“, док „хришћанске државе [...] осуђују рат у тој мери да увек једна на другу бацају одговорност за сваки рат, и осуђујући га не престају да га воде“ (Исто: 340–341). Поимање живота и смрти, здравља и болести, кључних егзистенцијалних категорија у супротстављеним културама није ни приближно слично. Травничани не хају за малу децу и старе људе, у болести та бића на граници између живота и смрти препуштају њиховим судбинама. И иначе, много више верују у моћ судбине него у могућност сопственог делања. Њихова организација живота такође се битно разликује од француске, тј. европске. Док је у Травнику живот регулисан патријархалним системом који одбацује све што му се на било који начин супротстави, и егзистенцију индивидуе подређује добробити колектива, дотле француска култура предност даје слободи човека и његовог избора. Насупрот поверењу у реч, која се препознаје у Давиловом и Дефосевом настојању да пишући разреше, артикулишу и успоставе сопствени идентитет, Босанци показују велико неповерење у реч, и зато се више приклањају невербалним облицима комуникације, успевајући да много кажу ћутањем.

и околности у којима народ живи представљају битан узрок свих његових особености. Његов поглед на идентитет је конструктивистички, због чега култури, традицији и идеологији Босне, једном речју – њеној стварности, приступа управо на начин који би Саид похвалио. Он босанску стварност разуме као хетерогену, динамичну и сложену људску стварност, што је метафорички представљено у његовој опчињености босанским путевима.

У Давиловом поимању категорија Истока и Запада присутна је „есенцијализација (или тачније, самоесенцијализација) Запада као хегемонијског пара у тој дихотомији“ (Тодорова 2006: 59). За разлику од њега, Дефосе је против таквих облика хегемонизације и посебно против наметања реформи и страних облика културе и традиције народу који их, са оним што у том тренутку дефинише његов идентитет и културу, неће прихватити.¹⁵ Представник нације у којој је образовни почео да смењује религиозни идеолошки апарат, Дефосе, за разлику од Давила, зна да се у Босни, у којој је религиозни идеолошки апарат још увек доминантан и свепрожимајући, морају изградити и успоставити услови за прихватање другачије идеологије и културе. Зато он у разговору са католичким братом предлаже промене у правцу образовања и других облика просвећивања. И не само то, он отворено предлаже смењивање религијског као врховног државног идеолошког апарата, уверен да ће, када на простору Босне више не буде владала национална и верска хијерархија коју су Османлије успоставиле, бити потребан неки обухватнији и хуманији регулатив за суживот тако различитих народа. Ваља приметити и то да су бројни просветитељски и хуманистички оријентисани Дефосеови предлози, које је другачија и за њега никада потпуно јасна босанска средина одлучно одбијала, представљали пут измене дискурса којим би био мењан и идентитет житеља Босне (Хол 2001: 219).

За разлику од Травничана, управа у Истанбулу није имала такав страх од примењивања западноевропских реформи, јер је осећање стабилности заједничког народног идентитета у Истанбулу било неупоредиво чвршће и јаче од осећања идентитетске стабилности које су у себи препознавали становници Травника, а и целе Босне.

¹⁵ Међутим, у оваквом Дефосеовом ставу могуће је препознати европски метод који се састоји у привидном разумевању ограничења других. Како примећује Саид, „иза пацификације подређене расе одасвуд вреба империјална моћ, ефектнија због свог рафинираног разумевања и спорадичне употребе, него због својих војника, бруталних сакупљача пореза и неумерене силе. Једном речју, империја мора да буде мудра: своју похлепност мора да умери својом несебичношћу, а нестрпљење флексибилном дисциплином“ (Саид 2008: 52).

У жељи да упозна босанску културу, ако под појмом културе подразумевамо свеобухватни антрополошки систем који предлаже Клајд Клакон¹⁶ и идеју Герца који културу дефинише као скуп „друштвено установљених структура значења“ (Герц 1998: 22), али и као контекст у оквиру којег се симболи, односно знакови подложни тумачењу могу интерпретирати, Дефосе се понаша као прави етнограф и пише књигу о Босни.¹⁷ Само онај који је спреман за улогу етнографа, онако како га Герц замишља, може да описујући и, пре свега, интерпретирајући смисао појединачних структура значења, упозна културу која му је туђа. Дефосе се, баш као и претпостављени Герцов етнограф, „заправо суочава са мноштвом сложених појмовних структура (при чему су многе надређене другима или међусобно испреплетане) које су истовремено непознате, нерегуларне и неексплицитне и које он мора прво да успе некако да схвати, а онда да их представи“ (Исто: 18). У жељи да „прошири област људског дискурса“ Дефосе покушава да изврши анализу културе Босне, тј. да „класификује структуре значења установљених кодова“ и да утврди „њихове друштвене основе и значења“ (Исто: 17). У Дефосеовом искреном занимању за босанску културу чини се да откривамо уверење да „разумевање културе једног народа показује његову нормалност, не умањујући његову посебност“ (Исто: 24). Баш као што Герц претпоставља да анализа културе представља интерпретацију виђеног и забележеног (Исто: 25), тако и Дефосе интерпретира различите манифестације босанске културе. С обзиром да је сваки покушај интерпретације један врло несигуран и тешко објективан процес, који не гарантује увек исправне закључке, ни Дефосе не успева да у потпуности разоткрије сва значења јавних кодова и структура значења, иако је култура јавна, јер је јавно утврђена (Исто: 21). Зато грешки у својим предвиђањима даљих догађаја или одређених реаговања на проблеме и у томе његова и Давилова запрепашћења кореспондирају са утиском Вилијама Милера: „Укратко, Балканско полуострво је (...) земља противречности. Све

¹⁶ Клакон дефинише културу на више међусобно комплементарних начина: као „целокупни начин живота једног народа, друштвено наслеђе које појединац добија од своје групе; начин мишљења, осећања и веровања; апстракт понашања; теорију коју антрополог развија у вези са начином на који се група људи у ствари понаша; складиште акумулираног знања; скуп стандардизованих односа према проблемима који се понављају; научено понашање; механизме за нормативно регулисање понашања; скуп техника прилагођања како спољашњем окружењу тако и другим људима; талог историје“ (Герц 1998: 11)

¹⁷ Пишући о Босни, Дефосе имплицтно успоставља власт над оним што тумачи – „Имати [...] знање о тој ствари значи господарити њоме, имати власт над њом. А у овом случају власт за 'нас' значи порећи 'њој' – тој оријенталној земљи – аутономију, јер је ми познајемо и она, на одређени начин, постаје *шаква какву* је ми познајемо“ (Саид 2008: 47). Тако Оријент бива смештен „у учионицу, судницу, затвор, или у приручник, да би био истраживан и проучаван, суђен, дисциплинован или да би се њиме владало“ (Исто: 58).

је управо супротно од оног што би било разумно очекивати“ (према: Тодорова 2006: 72).

Главни зид који је Дефосеа спречио да дубље продре у симболички систем културе Босне јесте већ помињана *босанска тишина*, која се манифестује у понашању Травничана и проузрокује непостојање истинског јавног у култури која се иначе сматра јавном, јер је значење сваког геста за припаднике једне културе јавно (Герц 1998: 21). И управо то што тој култури не припада, а што је босанска култура исувише затворена, Дефосеу је, и поред све његове посвећености, радозналости и самоуверености, потпуно разумевање босанске културе било онемогућено.¹⁸

Специфична *босанска тишина* представља отпор босанске културе сваком облику артикулације (Исто: 37), и такође представља облик отпора новој идеологији која покушава да се наметне, прогресу супротстављајући непроменљивост, што је транспоновано у композицију романа. Наиме, „Пролог“ и „Епилог“ у *Травничкој хроници* конституишу оквир у коме доминира циклично кретање времена и догађаја, а та цикличност сугерише непроменљивост и затвореност босанске културе. У оквиру затвореног круга сиже се реализује хронолошки, прогресивно, што упућује на прогресивност западноевропског друштва. Та прогресивност, ипак, у овом роману не успева да пробије оквире цикличне непроменљивости, због чега се роман завршава у муклој травничкој тишини, што потврђује већ поменут став Андрића према идеји и тековинама западноевропског прогреса.

У настојањима Давила и Дефосеа да покрену трговину на простору Босне и подстакну Травничане да унапреде образовање и ослободе се своје религиозне конзервативности, препознајемо наговештаје будућих покушаја европеизације Балкана о којој пише Марија Тодорова – „процес 'европеизације', 'позападњавања' или 'модернизације' Балкана у XIX и XX веку подразумева ширење рационализма и секуларизацију, интензивирање трговинских активности индустријализацију, стварање буржоазије и других нових група у економској и социјалној сфери, и пре свега победу бирократске националне државе“ (Тодорова 2006: 64).

Имајући у виду Давилов и Дефосеов став да је у оквиру биполарног односа Исток – Запад присутна и хијерархија у којој Запад заузима истакнуто, односно повлашћено место, ваља се осврнути и на Андрићев став о

¹⁸ Дефосеови проблеми приликом првог сусрета са Босном, показују значај проучавања конкретног простора у културним анализама (Герц 1998: 33–37). Иако се у току школовања у Француској припремао за службовање на Оријенту, ниједна врста апстрактног образовања није могла да га припреми за улогу конзула у Травнику.

овом проблему. Аутор је настојао да романескне представе оба народа, њихових култура, традиција и идеологија заснује независно од постојећих предрасуда. Увереност да је у овој намери успео произлази из чињенице да је у настајању *Травничке хронике* значајну улогу имала архивска, документарна грађа (изводи из дневника француског конзула Пјера Давида и *Лушовање по Босни година 1807–1808* Шомета де Фосеа (видети Шамић 1962), па је у том случају утицај евентуалних предрасуда и већ оформљених идеја о француском народу био у значајној мери спречен. Предрасуда не може бити ни у слици житеља Босне, у којој је сам Андрић живео. Због утиска о изненађујућој снази „оријенталног отрова“ који утиче на француске конзуле, као и травничке тишине која одолева свакој врсти западноевропског утицаја, може се закључити да је Андрић указао на снагу, из перспективе француских конзула обесправљеног, Истока и изједначио вредности обе културе, односно успоставио равноправни однос међу њима.

6. УЗРОЦИ И СЕМАНТИЧКИ ПОТЕНЦИЈАЛИ УСПОСТАВЉАЊА НОВИХ ТРАДИЦИЈА У ТРАВНИКУ

На новом, себи туђем простору, Давил жели да што пре успостави нове традиције које имају везе са француском културом, јер се у Травнику суочава са, за њега врло непријатним, али у босанском свету одавно установљеним, традицијама какве су представљање и отпуштање везира, или аудијенције код везира за новопридошле конзуле. Покушај успостављања прославе Наполеоновог рођендана један је од начина на који Давил жели да превазиђе тегобност егзистенције на простору стране и туђе културе. Уводећи ову традицију конзул жели да самог себе убеди да, по његовом мишљењу нецивилизовани, простор Босне поприма обележја европске, француске културе. Овај потез представља један незнатни, али ипак постојећи покушај да се на босанску културу утиче и да се дискурс у оквиру кога се формира „босански идентитет“ измени у Давилову корист. Успостављање традиције прослављања Наполеоновог рођендана, баш као и некада измишљене (везирске) традиције, које сада делују као давно успостављене, добро укоренење имају бројне одлике „измишљених традиција“ о којима пише Хобсбом. Под „измишљеним традицијама“ Хобсбом подразумева „како 'традиције' које су заправо измишљене, конструисане и формално успостављене, тако и оне које се јављају на начин који није лако пратити у оквиру кратког временског периода који се може датирати – обично се ради о периоду од неколико година – и успостављају се великом брзином“ (Хобсбом, Рејнцер 2002: 5–6). И везирске и Давилова традиција прослављања Наполеоновог рођендана оправдавају назив „измишљених традици-

ја“ с обзиром на то да подразумевају скуп „радњи ритуалне или симболичке природе, које се обично управљају према отворено или прикривено прихваћеним правилима, и које теже да усаде одређене вредности и норме понашања путем понављања, што аутоматски подразумева континуитет са прошлошћу“ (Исто: 6). Управо континуираност везирских аудијенција указује на оправданост посматрања традиција као непроменљивих (Исто: 7). Никакви немири у отоманској империји не могу да промене редослед и обавезност ових ритуалних радњи. У роману је јасно да те аудијенције, као ни прослава Наполеоновог рођендана, немају никакву практичну сврху; то су ритуални поступци који треба да симболизују моћ Царевине и Империје. Па ипак, то што веће поштовање и заинтересованост за успостављање континуитета прослављања Наполеоновог рођендана у Травнику изостаје још један је доказ отпора према свему што долази из западноевропске, потпуно другачије културе. Она, како је то и сам Давил осетио, доказује немоћ свих настојања Француске да се наметне у том региону, а у исто време овакав Давилов покушај доказује Хобсбову тврдњу да су „измишљене традиције важни симптоми и према томе индикатори проблема који другачије не би могао да се препозна“ (Исто: 22).

7. ЗАКЉУЧАК

На основу свега наведеног може се закључити да роман Иве Андрића *Травничка хроника* представља садржински и семантички изузетно богату естетску транспозицију имаголошких студија о култури, традицији, идеологији и идентитету француске нације, а још више од тога сложену слику Босне, њене културе и традиције, идеологије и колективног идентитета, дату кроз перспективу француског конзула Давила. Андрић проницљиво и уметнички веома сугестивно представља узроке и последице саживота поменутих ентитета, у оквиру семантички богатог просторно-временског оквира, упућујући на спектар истина које се из поменуте коегзистенције (судара) рефлектују.

ИЗВОРИ

Андрић (1991): Иво Андрић, *Травничка хроника*, Сабрана дела Иве Андрића (књига друга), Београд: Просвета – БИГЗ – Српска књижевна задруга – Нолит.

ЛИТЕРАТУРА

Алтисер (2009): Luj Altiser, *Ideologija i državni ideološki aparat*, preveo Andrija Filipović, Loznica: Karpos.

Бекер (1981): Мирослав Бекер, Травничка хроника у свјетлу критерија руских формалиста, *Дело Иве Андрића у контексту европске књижевности и културе*, Београд: Задужбина Иве Андрића, 299–306.

Герц (1998): Kliford Gerc, *Tumačenje kultura 1*, prevela Slobodanka Glišić, Beograd: Biblioteka XX vek.

Калер (2001): Jonathan Culler, *Književna teorija: Vrlo kratak uvod*, preveli Filip i Marijana Hameršak, Zagreb: AGM.

Саид (2008): Edvard V. Said, *Orijentalizam*, prevela Drinka Gojković, Beograd: Biblioteka XX vek.

Тодорова (2006): Marija Todorova, *Imaginarni Balkan*, prevele Aleksandra Bajazetov-Vučen i Dragana Starčević, Beograd: Biblioteka XX vek.

Хобсбом, Рејнджер (2002): Erik Hobsbom i Terens Rejndžer (ur.), Uvod, *Izmišljanje tradicije*, prevele Slobodanka Glišić i Mladena Prelić, Beograd: Biblioteka XX vek, 5–25.

Хол (2001): Stuart Hall, Kome treba „identitet“?, prevela Sandra Veljković, *REČ: časopis za književnost i kulturu*, broj 64(10), Beograd: Radio B92, 215–233.

Шамић (1962): Midhad Šamić, *Istorijski izvori „Travničke hronike“ Ive Andrića i njihova umjetnička transpozicija*, Sarajevo: Izdavačko preduzeće „Veselin Masleša“.

Nina B. Marković

University of Kragujevac

Faculty of Education in Jagodina

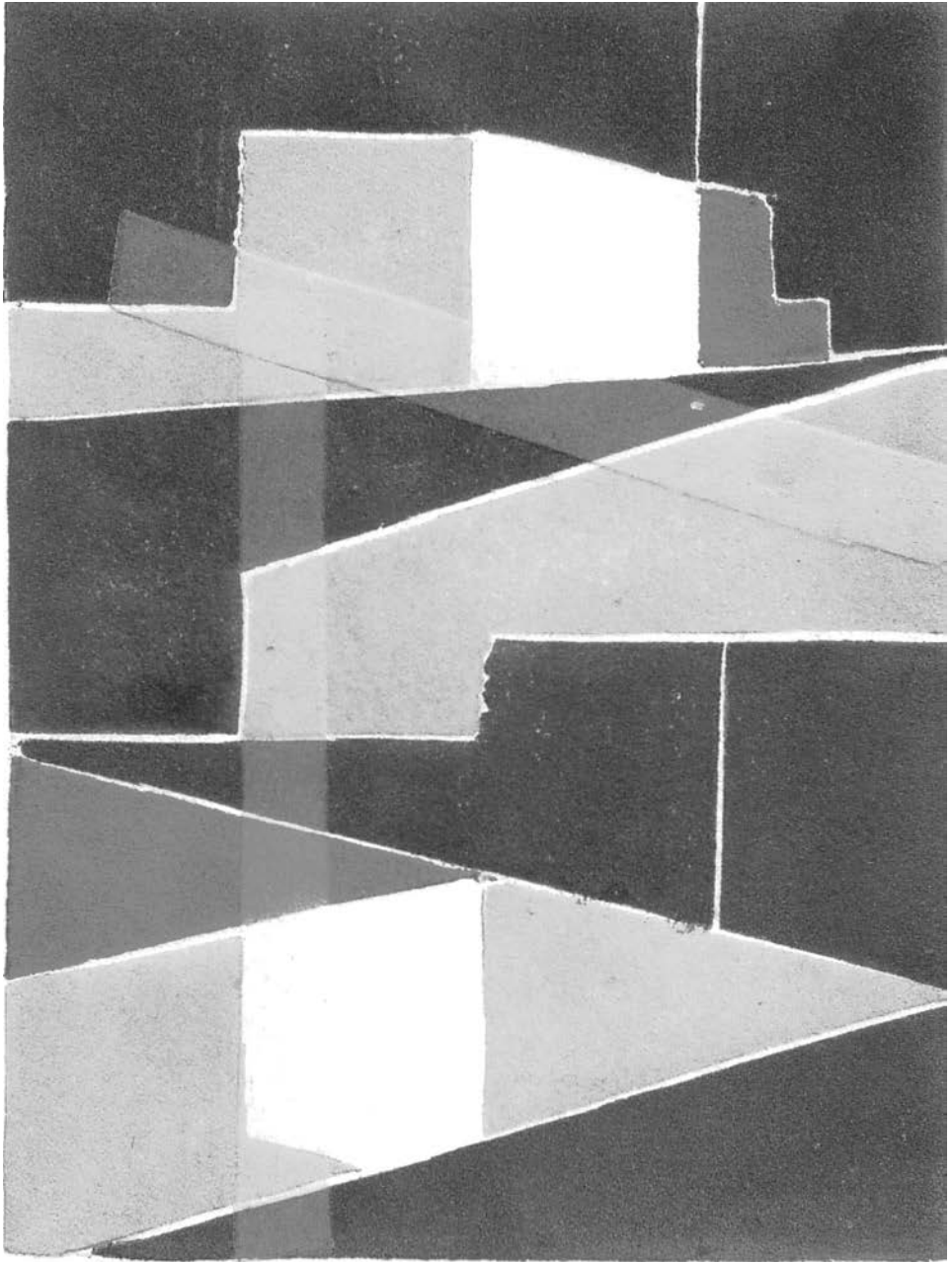
Department of Philology

THE STORY OF THE COLLISION OF EAST AND WEST (IMAGOLOGICAL ASPECTS OF THE *TRAVNIČKA HRONIKA* BY IVO ANDRIĆ)

Summary: The author of this paper analyses the novel *Travnička hronika* by Ivo Andrić from the perspective of the modern poetical culture. From the viewpoint of the post-modern and deconstructive thinking about the concepts such as identity, culture, ideology and tradition, it is discovered and interpreted the semantically richness of *Travnička hronika* and presented some key points in which Bosnian and French culture and thought recognised but more often collided and refused each other.

Key words: Ivo Andrić, *Travnička hronika*, identity, culture, tradition, ideology.

ПРИКАЗИ И КРИТИКЕ



Данијела Д. Апостоловић
ПУ „Пионир“ у Јагодини

Примљен: 20. августа 2013.
Прихваћен: 15. октобра 2013.

ПРЕДШКОЛСКИ ПРОГРАМИ У СРБИЈИ

Емина Копас-Вукашиновић, *Предшколски програми у Србији*, Педагошки Факултет, Јагодина, 2010, 167 стр.

Монографија *Предшколски програми у Србији*, аутора Емине Копас-Вукашиновић, представља свеобухватно и за нашу историју педагогије значајно дело, које се првенствено односи на карактеристике и развој програма за предшколско васпитање и образовање у Србији од оснивања првих предшколских установа до данас. Ауторка предшколске програме који су на нашој територији некада егзистирали, у зависности од друштвено-историјских услова, али и педагошког контекста у којима су настајали, мењали се и развијали, прегледно систематизује, разврстава, а затим хронолошким редоследом приказује, по принципу периода њиховог настајања, почевши од првих незваничних, полузваничних, до појаве првих званичних предшколских програма. Уочава се да је, без обзира о ком теоријском моделу предшколског програма се радило, сваки предшколски програм који је егзистирао на нашој територији био теоријски, практично и временски уклопљен у конкретне друштвене и временске прилике. Другим речима, јасно се истиче да је концепција актуелних предшколских програма увек зависила од конкретних историјских, културних, друштвено-економских односа друштва у којима су се огледале владајуће педагошке идеје и мисли о васпитању. Такви услови су директно утицали на положај и место детета у нашем друштву, а самим тим и директно одређивали *место* детета у једном предшколском програму. Јасно је да је друштвена условљеност васпитања у нашем друштву увек одређивала концепт система предшколског васпитања и образовања у друштву, а самим тим и садржај и структуру једног предшколског програма.

Монографија Емине Копас-Вукашиновић је компонована вишеслојно и разноврсно, једноставним и сведеним стилем који одликује умереност у намерама, једноставност у изношењу мисли, прецизност у изношењу идеја, као и концизност у изношењу научних чињеница битних за предшколске програме.

Монографија *Предшколски програми у Србији* састоји се из следећих поглавља: 1. Предговор; 2. Период од оснивања првих предшколских установа до Првог светског рата; 3. Период између Првог светског рата и Другог светског рата; 4. Период од 1945. до 1958. године; 5. Период од 1959. до 1968. године; 6. Период од 1969. до 1995. године; 7. Период од 1996. до 2006. године; 8. Завршна разматрања. Након представљених поглавља у монографији, која су логички повезана у смисаону целину, свако поглавље садржи значајне поднасловне који детерминишу појаву која је предмет ауторкиног проучавања, а затим суштински и целовито осликавају конкретни временски период у којем се огледала прошлост нашег друштва и педагогија једног прохујалог времена. Следи резиме на српском и енглеском језику, затим бројни прилози и богата литература, индекс аутора и белешке о аутору. Монографија је опремљена и садржајем који се налази на самом почетку овог дела. Развој програма предшколског васпитања и образовања у Србији аутор Емина Копас-Вукашиновић, у односу на време када су они настајали, систематизује, генерализује а затим хронолошким редоследом приказује у већ поменутих шест периода (етапа).

Први период је *Период од оснивања првих предшколских установа до Првој светској рата*. Он представља развој почетних идеја о васпитању деце раних узраста у предшколским установама у Кнежевини Србији, а он се независно развијао од идеја о предшколском васпитању у Војводини.

Друга етапа је период између два светска рата, обележен развојем и стварањем јединственог система предшколског васпитања у Србији, што је довело до стагнирања његовог развоја у Војводини.

Трећи период, од 1945. до 1958. године, препознатљив је по доминантном утицају совјетске педагогије и совјетских аутора на ток, правац и развој идеја о друштвено организованом институционалном предшколском васпитању деце раних узраста у нашем друштву.

Четврти период, од 1959. до 1968. године, одликује се бурним променама и тиме што поново долази до програмског неслагања, те и до програмског одвајања на територији Војводине и Србије.

За пети период, од 1969. до 1995. године, карактеристични су успони и падови, али и напори и покушаји државних органа да обједине две програмске концепције које су егзистирале у Србији и Војводини. Наредни, шести период (1996–2006) обележен је званичним документом *Основе програма предшколског васпитања и образовања*. У овом документу васпитачима су представљена два равноправна модела предшколског програма, *Модел А* и *Модел Б*. Они уједно представљају две различите програмске концепције. Оно што је слично једном и другом моделу јесте иста хуманистичко-вредносна оријентација програма, односно усмереност на дете и његове потребе.

Аутор Емина Копас-Вукашиновић је у овој монографији значајну пажњу посветила разради циљева и задатака у представљеним програмима за предшколско васпитање у нашем друштву. Сагледавањем различитих програмских концепција стиче се јасан утисак да су истакнути циљеви у овим програмима увек били у духу времена у коме су егзистирали, односно дубоко укорењени у дух, традицију и религију једног друштва. У периоду социјализма, у предшколским програмима, васпитни идеал времена представљала је *свесћрано развијена личност*, која ће тако „васпитана“, одговорати потребама друштва односно заједнице у којој дете постоји као њен равноправни члан. Нешто касније, седамдесетих година, развојем нових педагошких идеја у нашем друштву као и друштвима у нашем окружењу, отварају се нови хоризонти за практично педагошко деловање и креирање нових, савременијих предшколских програма. Нови погледи на дете, у циљу развијања свих његових потенцијала, доводе до осавремењавања постојећих предшколских програма. Као резултат улаганих напора настао је документ *Основе програма предшколског васпитања и образовања*, који представља покушаје педагошких радника да осавремене постојеће предшколске програме и у њих унесу новине. Савремено конципиран, ослања се на најновије постулате из области дечје психологије и предшколске педагогије, па је, тако замишљен, прилагођен свим потребама деце и њиховим различитостима јер је дубоко у складу са карактеристикама детета предшколског узраста, законитостима дечјег психофизичког развоја, али и са временом и условима живота у којима егзистира.

Поред истакнутих циљева и задатака у поменутиим програмима, значајну пажњу ауторка поклања разради и осталих важних елемената у програмима: методичким упутствима за планирање, програмирање и организацију програмских активности са децом раних узраста у предшколским установама, дефинисаним улогама васпитача у актуелним предшколским програмима, систематизацији играчака, планирању и евалуацији рада васпитача. Наравно, сви елементи у поменутиим програмским концепцијама које су приказане у монографији *Предшколски програми у Србији*, у оквиру поменутих шест периода настанка или етапа, различито су дефинисани у програмима. Значајно је рећи да се садржаји и структуре поменутих програма за предшколско васпитање и образовање у нашем друштву међусобно доста разликују. Како је време пролазило, мењали су се предшколски програми, усавршавали се и развијали. Уочава се тенденција обогаћивања садржаја програма, затим боља и флексибилнија конкретизација основних елемената за праћење и вредновање самих програма, што отвара могућности за испитивање ефеката предшколског програма на развој детета и постизање максималних домета у његовом развоју. Отвара се и могућност за

проверу ефективности рада васпитача – а тиме и програмског усавршавања – јер дете постаје окосница односно главна одредница програма.

Узимајући у обзир истакнуте периоде карактеристичне за систем предшколског васпитања и образовања, као и традицију нашег предшколства дугу више од 150 година, Емина Копас-Вукашиновић у својој монографији истиче да су сви ови *периоди* били обележени актуелном животном филозофијом.

УПУТСТВО АУТОРИМА

Узданица, часопис за српски језик, књижевност, уметност и педагошке науке, објављује научне и стручне чланке. У категорији научних чланака доноси оригиналне научне радове, прегледне радове, кратка или претходна саопштења, научне критике, односно полемике и осврте. У оквиру стручних чланака даје стручне радове, информативне прилоге и приказе.

Оригинални научни радови треба да садрже претходно необјављене методолошки утемељене резултате сопствених истраживања. Прегледни рад садржи оригиналан, детаљан и критички приказ истраживачког проблема. Кратко или претходно саопштење представља оригинални научни рад пуног формата, мањег обима или полемичког карактера. Научне расправе на одређену тему, засноване на научној аргументацији, дају се у оквиру научне критике, полемике и осврта.

У оквиру стручних прилога дају се стратегије и искуства корисна за унапређење професионалне праксе, уводници, коментари и прикази књига. Изузетно, у Часопису, примерено „Акту о уређивању научних часописа“ Министарства за науку и технолошки развој Републике Србије, могу бити објављивани и монографски радови, као и критички прегледи научне грађе: историјско-архивске, лексикографске и библиографске.

Језик рада може бити српски и енглески, а према научној проблематици и на другим језицима.

За објављивање у часопису прихватају се искључиво радови који нису претходно објављивани. Сви приспели радови се рецензирају од стране два рецензента, после чега редакција доноси одлуку о објављивању и о томе обавештава аутора у року од највише три месеца. Рукописи се шаљу електронском поштом или на CD-у и не враћају се. Адреса уредништва и електронска адреса дате су у импресуму часописа.

Рад приложен за објављивање треба да буде припремљен према стандардима часописа *Узданица* да би био укључен у процедуру рецензирања. Неодговарајуће припремљени рукописи неће бити разматрани.

Обим и фонџ

Рад треба да буде написан у текст процесору Microsoft Word, фонтом Times New Roman величине 12 тачака, ћирилицом, са размаком од 1,5 реда. Обим оригиналних научних и стручних радова је до једног ауторског табака (око 30000 знакова), прегледних радова и информативних прилога до 1/3 ауторског табака (око 10000 знакова) и извештаја, приказа, до 1/5 ауторског табака (око 2800–3600 знакова).

Име ауџора

Наводи се пуно презиме и име (свих) аутора. Пожељно је да се наведу и средња слова аутора. Презимена и имена домаћих аутора увек се исписују у оригиналном облику (са српским дијакритичким знаковима), независно од језика рада.

Назив установе ауџора (афилијација)

Наводи се пун (званични) назив и седиште установе у којој је аутор запослен, а евентуално и назив установе у којој је аутор обавио истраживање. У сложеним организацијама наводи се укупна хијерархија (на пример, Универзитет у Београду, Филозофски факултет – Одељење за социологију, Београд).

Афилијација се исписује непосредно након имена аутора. Функција и звање аутора се не наводе.

Конџакџ њодаџи

Адреса или е-адреса аутора даје се у напомени при дну прве странице чланка. Ако је аутора више, даје се само адреса једног, обично првог аутора.

Ајсџрактџ (сажесџак)

Апстракт је кратак информативни приказ садржаја чланка који читаоцу омогућава да брзо и тачно оцени његову релевантност. Саставни делови сажетка су циљ истраживања, методи, резултати и закључак. Сажетак треба да има од 100 до 250 речи и треба да стоји између заглавља (наслов, имена аутора и др.) и кључних речи, након којих следи текст чланка.

Резиме

Ако је језик рада српски, сажетак на страном језику даје се у проширеном облику, као резиме. Посебно је пожељно да резиме буде у структурираном облику. Дужина резимеа може бити до 1/10 дужине чланка. Резиме се даје на крају чланка, након одељка Литература.

Кључне речи

Број кључних речи не може бити већи од 10. У чланку се дају непосредно након сажетка, односно резимеа.

Литература

1. Књига

У тексту: (презиме година: страна)

У списку литературе: презиме (година): име и презиме, наслов, место: издавач.

Кристал (1999): Дејвид Кристал, *Енциклопедијски речник модерне лингвистике*, Београд: НОЛИТ.

Чомски (2008): Noam Čomski, *Hegemonija ili opstanak*, Novi Sad: Rubikon.

Чомски (1968): Noam Chomsky, *Language and Mind*, New York: Harcourt, Brace and World.

2. Чланак

У тексту: (презиме година: страна)

У списку литературе: презиме (година): име презиме, наслов чланка, наслов часописа/зборника, број, место: издавач, страна.

Јовановић, Симић (2009): Јелена Јовановић, Радоје Симић, Текст као лингвистичка и комуникацијска структура, *Српски језик*, XIV/1–2, Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, 325–345.

Када се исти аутор наводи више пута, поштује се редослед година у којима су радови публиковани. Уколико се наводи већи број радова истог аутора публикованих у истој години, радови треба да буду означени словима уз годину издања нпр.: 1999а, 1999б...

Навођење дела које има више од једног аутора подразумева да се имена аутора наводе према редоследу који је дат на насловној страни.

У тексту: (Франковић, Ракић, Вилотијевић 1973)

У списку литературе: Франковић, Ракић, Вилотијевић (1973): Dragutin Franković, Branko Rakić, Mladen Vilotijević, *Vaspitni rad u domovima*, Beograd: Delta pres.

Ако је више од три аутора, у тексту се наводи презиме првог аутора и додаје се „и др.“, а у оквиру листе референци треба навести имена свих аутора према редоследу на насловној страни књиге/чланка.

Навођење необјављених радова није пожељно, а уколико је неопходно, треба навести што потпуније податке о извору.

Web документ

Презиме аутора, година, назив документа (курзивом), датум када је сајт посећен, интернет адреса сајта, нпр.: Mercer, S. (2008): Learner Self-beliefs. *ELT Journal* 2008 62(2): 182–183. Retrieved in January 2009 from <http://eltj.oxfordjournals.org/cgi/content/full/62/2/182>

Цртежи, слике и табеле

Слике (цртежи, графикони, схеме) и табеле се могу припремити компјутерском или класичном технологијом (тушем или оловком на папиру). Дају се у посебном фајлу или на посебним папирима. У основном тексту се маркира место где долазе и не уводе се у текст. Табеле, слике и илустрације морају бити разумљиве. Нису пагиниране и морају имати редни број, наслове и легенде (објашњења ознака, шифара и скраћеница) класификоване по врстама и нумерисане унутар своје категорије. На папиру редни број слике или табеле, као и презиме аутора морају бити уписани на полеђини графитном оловком. Приказивање истих података табеларно и графички није дозвољено.

Статистички подаци дају се према параметрима научних методологија.

Рукописи се не враћају.

Уредништво

Часопис можете набавити у књижари
Српске књижевне заједнице
Краља Милана 19, Београд
и на
Факултету педагошких наука у Јагодини
Милана Мијалковића 14, Јагодина

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

37+82

УЗДАНИЦА : часопис за језик,
књижевност,
уметност и педагошке науке /
главни и одговорни уредник Тиодор Росић. –
2003, [бр. 1] (октобар). – Јагодина (Милана
Мијалковића 14) : Факултет педагошких наука,
2003 – (Јагодина : Citypress).
– 25 cm

Часопис наставља традицију Учитељске
узданице (1939–1940) и Узданице (1960–1970).
– Је наставак: Узданица (Светозарево) = ISSN
0500–8557

ISSN 1451–673X = Узданица (Јагодина)
COBISS. SR-ID 110595084